НАЦІОНАЛЬНИЙ ЮРИДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ІМЕНІ ЯРОСЛАВА МУДРОГО

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Кваліфікаційна наукова

праця на правах рукопису

БАБІЙЧУК ВАЛЕНТИНА СЕРГІЇВНА

УДК: 343.9:343.851

ДИСЕРТАЦІЯ

УРБАНІСТИЧНІ ЗАХОДИ ЗАПОБІГАННЯ ВУЛИЧНІЙ НАСИЛЬНИЦЬКІЙ ЗЛОЧИННОСТІ

081 «Право»

08 «Право»

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії.

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ В. С. Бабійчук

Науковий керівник – **Сметаніна Наталія Володимирівна**, кандидат юридичних наук, доцент.

Харків – 2026

АНОТАЦІЯ

Бабійчук В. С. Урбаністичні заходи запобігання вуличній насильницькій злочинності. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право». – Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, Міністерство освіти і науки України. – Харків, 2026.

У роботі здійснено комплексне дослідження вуличної насильницької злочинності, її урбаністичних детермінант та підходів до запобігання, а саме: 1) уперше розроблено авторську дефініцію вуличної насильницької злочинності та систематизовано суміжні лексико-граматичні конструкції кримінологічного дискурсу; здійснено теоретичну верифікацію чиказької концентричної моделі стосовно адміністративних районів українських міст (Київ, Харків, Одеса, Дніпро, Львів); виокремлено п'ять історичних періодів розвитку урбаністичної кримінології: філософського переосмислення процесів урбанізації; міської соціології або екології соціуму; просторово-архітектурний; технологічної аналітики; глобальної урбаністичної злочинності; сформовано архетипи вуличних злочинців («жертва обставин», «бунтівник», «хижак», «перформер» та «привид»); розроблено графічні колажі «Безпечна вулиця», що відтворюють засади архітектурно-просторового планування міського середовища, ворожого для злочинності; 2) удосконалено: кримінологічний портрет особи, яка вчиняє вуличні насильницькі правопорушення, із постатейною аналітикою за статтями 115, 121, 152, 185, 186, 187 КК України; підходи до статистичного вимірювання вуличної насильницької злочинності в умовах воєнного стану; 3) набули подальшого розвитку: міждисциплінарні підходи до розуміння вуличної насильницької злочинності; віктимологічна складова вуличної

насильницької злочинності; порівняльно-правовий аналіз зарубіжних практик запобігання вуличній злочинності та реабілітації потерпілих.

У роботі послідовно викладено етапи становлення та розвитку урбаністичної кримінології та суміжних міждисциплінарних підходів до розуміння вуличної злочинності. Здійснено теоретичну верифікацію чиказької концентричної моделі до українського контексту на прикладі адміністративних районів міст Києва, Харкова, Одеси, Дніпра та Львова. Констатовано необхідність адаптації провідних урбаністичних теорій до типології, історичної, планувальної та функціональної структури міст.

На підставі аналізу наукової літератури систематизовано ключові положення у сфері досліджуваної проблематики: структура міста впливає на розподіл злочинності; соціальна дезорганізація спричиняє зростання злочинності; ефективність стратегій кримінально-правового реагування та механізмів соціального контролю залежить від ступеню врахування соціальних ролей індивіда, а також культурного контексту середовища формування його особистості; архітектурно-просторове планування є одним із інструментів профілактики злочинності.

Обґрунтовано сутність поняття вуличної насильницької злочинності як сталого широковживаного у спеціальній лексиці словосполучення. Проаналізовано його зміст та обсяг. Висвітлено нормативне закріплення його структурних елементів та наведено визначення суміжних відповідників в українському законодавстві, доктрині та нормативно-правових актах інших держав. Проведено розмежування понять.

Висвітлено кримінологічні показники вуличної насильницької злочинності, підходи до їх вимірювання, а також інші її детермінанти. Досліджено іноземні підходи до провадження кримінологічного статистичного дослідження вуличної злочинності, наведено відповідні результати. Відзначено вплив поточних соціально-політичних процесів на динаміку вуличної насильницької злочинності в Україні.

Проведено опитування методом анкетування для з’ясування громадської та експертної думки щодо стану та можливих заходів запобігання вуличній насильницькій злочинності, результати викладено у відповідних підрозділах, у залежності від тематичного охоплення питань.

З’ясовано кримінологічні показники вуличної насильницької злочинності за 2022 – 2025 роки, зібрані на основі офіційних статистичних даних Генеральної прокуратури.

Обґрунтовано, що дислокація епізодів вуличного насильства зосереджена у спальних районах, віддалених районах міст, поблизу барів/клубів та промисловій зоні. З’ясовано, що зростання насильницьких правопорушень спостерігається у вихідні (святкові дні). Піковими періодами викликів у зв’язку із епізодами вуличного насильства (до введення комендантської години) були вечір (18:00–22:00) та ніч (22:00–02:00). Сезоне зростання спостерігається у період зимових свят; літніх відпусток; повернення студентів до навчання (осінь), а також під час канікул у школярів; у періоди, пов’язані із загальноміськими заходами (концерти, фестивалі, ярмарки, спортивні змагання).

Виявлено, що середній вік вуличного злочинця складає 34-35 років, стать: чоловіча, рівень освіти: базова середня або профільна середня; такий чоловік є працездатним, але не працює та не навчається; більшість вуличних правопорушень здійснюється у тверезому стані, однак частка правопорушень, здійснених у стані алкогольного сп’яніння залишається значною, частка правопорушень, скоєних у стані наркотичного сп’яніння, залишається незначною.

Встановлено актуальні напрями кримінально-правової політики держави серед них, зокрема реалізація проєкту «Поліцейський офіцер громади»; відкриття «поліцейських станцій»; реалізація проєкту «Безпечна школа»; розвиток системи відеонагляду; реалізація скандинавської моделі забезпечення публічної безпеки масових протестів за участі «Поліції діалогу»; протидія тяжким і особливо тяжким злочинам проти життя і

здоров’я особи, проти власності; протидія незаконному обігові зброї; боротьба із організованою злочинністю; упровадження сервісного підходу, заснованого на кращих європейських практиках тощо.

Розглянуто питання кримінально-правової політики протидії вуличній насильницькій злочинності в Україні. Визначено суб'єктів, відповідальних за її формування та нормативно-правове забезпечення. Висвітлено актуальні її напрями: реалізація проєктів «Поліцейський офіцер громади», «Безпечна школа»; розвиток системи відеонагляду; реалізація скандинавської моделі «Поліції діалогу»; протидія організованій злочинності та незаконному обігу зброї. Проаналізовано зарубіжний досвід реабілітації потерпілих (Німеччина), ресоціалізації та пробації (Франція, Швеція), а також стратегічний підхід ЄС до забезпечення безпеки громадських просторів.

Розглянуто технологічні інструменти стримування вуличної насильницької злочинності в Україні (система «ІПНП», ЄІС МВС, ГІС, «Безпечне місто» CaMap, UASC тощо) та світі («Smart Sampa», «Piloto Seguridad Pudahuel», «ShotSpotter», «ResourceRouter» та ін.). Досліджено нормативно-правове підґрунтя функціонування технологій у діяльності правоохоронних органів. Наголошено на етичних викликах, які постануть перед суспільством та державою, при ширшому запровадженні новітніх технологій, пов’язаних, зокрема з «інтелектуальним» спостереженням.

Отримані висновки мають як теоретичне, так і прикладне значення: при удосконаленні законодавства у сфері протидії вуличній насильницькій злочинності; для підвищення ефективності діяльності правоохоронних органів, удосконалення методів кримінологічного аналізу та впровадження технологічних інструментів моніторингу безпеки публічного простору; при розробці архітектурно-просторових рішень та програм соціальної профілактики на рівні територіальних громад; при підготовці навчально-методичних комплексів, підручників, навчальних посібників.

Ключові слова: організована злочинність, насильницька злочинність, кримінальне насильство, запобігання злочинності, правопорушення проти життя і здоров'я, екологія, аналітичні технології, кримінально-правова політика, кримінальна відповідальність, криміногенна ситуація, власність, майно, погроза застосування насильства, честь та гідність.

ABSTRACT

Babiichuk V. S. Urban Measures for the Prevention of Street Violent Crime. – Qualifying scientific work as a manuscript.

Dissertation for the degree of Doctor of Philosophy, Specialty 081 «Law». – Yaroslav Mudryi National Law University, Ministry of Education and Science of Ukraine. – Kharkiv, 2026.

The dissertation presents a comprehensive study of street violent crime, its urban determinants, and prevention approaches. The following original contributions were made: for the first time: an original definition of street violent crime was developed and related lexical-grammatical constructions of criminological discourse were systematized; the Chicago concentric zone model was theoretically verified in relation to administrative districts of Ukrainian cities (Kyiv, Kharkiv, Odesa, Dnipro, Lviv); five historical periods of urban criminology were identified: philosophical reconceptualization of urbanization; urban sociology and social ecology; spatial-architectural; technological analytics; and global urban crime; archetypes of street offenders were constructed ("victim of circumstance," "rebel," "predator," "performer," and "ghost"); graphic collages "Safe Street" were developed, reflecting the principles of crime-hostile architectural and spatial urban planning; improved: the criminological profile of persons committing street violent offences, with article-by-article analysis under Articles 115, 121, 152, 185, 186, and 187 of the Criminal Code of Ukraine; approaches to statistical measurement of street violent crime under martial law;

further developed: interdisciplinary approaches to understanding street violent crime; the victimological dimension of street violent crime; comparative legal analysis of foreign practices in street crime prevention and victim rehabilitation.

The dissertation presents a consistent account of the formation and development of urban criminology and related interdisciplinary approaches to understanding street crime. The Chicago concentric zone model was theoretically verified within the Ukrainian context using the administrative districts of Kyiv, Kharkiv, Odesa, Dnipro, and Lviv as case studies. The need to adapt leading urban theories to the typological, historical, planning, and functional structures of cities is established.

Based on a review of scholarly literature, the following key propositions were systematized: city structure influences the distribution of crime; social disorganization causes crime rates to rise; the effectiveness of criminal law response strategies and social control mechanisms depends on the degree to which an individual's social roles and the cultural context of their personal development are taken into account; architectural and spatial planning is one of the instruments of crime prevention.

The conceptual substance of street violent crime as a stable and widely used specialized term is substantiated. Its content and scope are analyzed. The normative consolidation of its structural elements is examined, and definitions of related counterparts in Ukrainian legislation, legal doctrine, and the legislation of other states are provided. Distinctions between the concepts are drawn.

The criminological indicators of street violent crime, approaches to their measurement, and other determinants are examined. Foreign approaches to criminological statistical research on street crime are studied and relevant findings are presented. The influence of current socio-political processes on the dynamics of street violent crime in Ukraine is noted.

A questionnaire-based survey was conducted to assess public and expert opinion on the state of street violent crime and possible prevention measures; the results are presented in the relevant sections according to their thematic scope.

The criminological indicators of street violent crime for 2022–2025 were established on the basis of official statistical data from the Office of the Prosecutor General.

It is established that episodes of street violence are concentrated in residential suburbs, peripheral urban districts, areas near bars and clubs, and industrial zones. An increase in violent offences was observed on weekends and public holidays. Prior to the introduction of a curfew, peak periods for street violence calls were evening (18:00–22:00) and night (22:00–02:00). Seasonal increases occur during the winter holiday period, summer vacations, the return of students to studies in autumn, school holidays, and periods associated with city-wide events such as concerts, festivals, fairs, and sporting competitions.

The average street offender was found to be male, aged 34–35, with basic secondary or vocational secondary education; able-bodied but neither employed nor in education. The majority of street offences are committed while sober, though the share committed under the influence of alcohol remains considerable, while the share committed under the influence of narcotics remains negligible.

Current priorities of the state's criminal law policy are identified, including: the "Community Police Officer" project; the opening of "police stations"; the "Safe School" project; the development of video surveillance systems; the implementation of the Scandinavian model of public safety at mass events through "Dialogue Police"; combating serious and particularly serious crimes against life, health, and property; countering illegal weapons trafficking; fighting organized crime; and the introduction of a service-oriented approach based on best European practices.

Issues of criminal law policy on countering street violent crime in Ukraine are examined. The entities responsible for its formulation and regulatory framework are identified. Current policy directions are highlighted, including the "Community Police Officer" and "Safe School" projects, development of video surveillance, implementation of the "Dialogue Police" model, and countering organized crime and illegal weapons circulation. Foreign experience in victim

rehabilitation (Germany), resocialization and probation (France, Sweden), and the EU strategic approach to public space security are analyzed.

Technological tools for deterring street violent crime in Ukraine (the IPNP system, the Unified Information System of the Ministry of Internal Affairs, GIS, "Safe City" CaMap, UASC, etc.) and abroad ("Smart Sampa," "Piloto Seguridad Pudahuel," "ShotSpotter," "ResourceRouter," etc.) are examined. The regulatory framework governing the use of technology in law enforcement activities is analyzed. Attention is drawn to the ethical challenges that society and the state will face with the broader introduction of emerging technologies, particularly those related to "intelligent" surveillance.

The findings carry both theoretical and practical significance: for improving legislation in the field of countering street violent crime; for enhancing the effectiveness of law enforcement, refining methods of criminological analysis, and implementing technological tools for monitoring public space security; for developing architectural and spatial solutions and social prevention programmes at the level of territorial communities; and for the preparation of teaching and methodological materials, textbooks, and study guides.

Keywords: organized crime, violent crime, criminal violence, crime prevention, offences against life and health, ecology, analytical technologies, criminal law policy, criminal liability, criminogenic situation, property, assets, threat of violence, honor and dignity.

Список публікацій здобувача за темою дисертації

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Бабійчук В. С. Актуалізація поняття вуличної злочинності. *Юридичний науковий електронний журнал*, 2024. № 6. С. 278–281. DOI https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-6/68

2. Бабійчук В. С. Актуальні підходи до розуміння віктимологічної складової вуличної насильницької злочинності. *Науковий вісник*

Ужгородського Національного Університету, 2025. Вип. 91. С. 13–19. DOI: https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.91.4.1

3. Бабійчук В. С. Морально-психологічні ознаки особи вуличного насильницького злочинця. *Нове українське право*, 2025. Вип. 4. С. 179 – 184. DOI: https://doi.org/10.51989/NUL.2025.4.21

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

4. Бабійчук В. С. Підходи до запобігання вуличній насильницькій злочинності: огляд урбаністичних теорій. *Актуальні проблеми протидії злочинності та корупції*: збірник тез Всеукраїнської науковопрактичної конференції (м. Харків, 17 лютого 2023 р.). Харків: Юрайт, 2023. С. 184–189.

5. Babiichuk V. Violent street crime victimization: approaching a better understanding of the issue. *Наука у мінливому світі: актуальні дослідження молодих науковців*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції іноземними мовами (м. Харків, 17 травня 2023 р.). Харків: НЮУ ім. Ярослава Мудрого, 2023. С. 11–16.

6. Бабійчук В. С. Підходи до розуміння насильницької злочинності: міжнародний вимір. *Кримінально-правова охорона безпеки людини, нації, світу: фундаментальність, трансдисциплінарність і ноонауковість убезпечення*: матеріали VIII міжнар. наук.практ. конф. (м. Харків, 17 трав. 2024 р.). Харків: Право, 2024. С. 159-163.

7. Бабійчук В. С. Філософія вуличного насильства. *Юридична осінь 2025 року*: зб. тез доповідей та наук. повідомл. учасників міжнар. наук.-практ. конф. молодих учених та студентів (м. Харків, 14 листоп. 2025 р.) / за заг. ред. Д. В. Луценка. Х.: Нац. Юрид. Ун-т імені Ярослава Мудрого, 2025. С. 414 – 416

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ……...4

ВСТУП……5

РОЗДІЛ 1. УРБАНІСТИКА ТА КРИМІНОЛОГІЧНЕ ЗНАННЯ: ФАКТОРИ ВЗАЄМОВПЛИВУ

1.1 Кримінологія середовища: ретроспективний аналіз та підходи сучасної урбаністики……....13

1.2 Урбаністична кримінологія: український контекст……41

1.3 Актуальні підходи до розуміння вуличної насильницької злочинності: міждисциплінарний аспект……...60

Висновки до розділу 1……..……82

РОЗДІЛ 2. КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ВУЛИЧНОЇ НАСИЛЬНИЦЬКОЇ ЗЛОЧИННОСТІ

2.1 Кримінологічні показники вуличної насильницької злочинності та підходи до їх вимірювання, а також інші її детермінанти…….88

2.2 Особи, які вчиняють насильницькі кримінальні правопорушення на вулицях міста……..126

2.3 Феномен організованої вуличної злочинності: соціально-історичний контекст та заходи запобігання……148

Висновки до розділу 2……....155

РОЗДІЛ 3. ЗАПОБІГАННЯ ВУЛИЧНІЙ НАСИЛЬНИЦЬКІЙ ЗЛОЧИННОСТІ

3.1 Кримінально-правова політика протидії вуличній насильницькій злочинності в Україні та міжнародний досвід запобігання…….159

3.2 Технологічні інструменти стримування вуличної насильницької злочинності: досвід України та світу……190

3.3 Віктимологічна профілактика вуличної насильницької злочинності……..……..209

Висновки до розділу 3……206

ВИСНОВКИ……221

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ……...…226

ДОДАТКИ……...260

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

КМУ – Кабінет Міністрів України

CPTED – Crime prevention through environmental design

ЄС – Європейський Союз

ІР – Інтернет речей

ІПНП – Інформаційний портал Національної поліції України

ЄІС МВС – Єдина інформаційна система Міністерства внутрішніх справ України

ГІС – Геоінформаційна система

ШІ – Штучний інтелект

КК України – Кримінальний кодекс України

КПК України – Кримінальний процесуальний кодекс України

ВООЗ – Всесвітня організація охорони здоров’я

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Детермінування фізичного (матеріального) кримінального правопорушення, зазвичай супроводжується локалізацією – аналізом певного географічного району (регіону); оцінкою предметно-об’єктивних умов його вчинення; визначенням часового проміжку та відтворенням обстановки. Похідний від оперативної діяльності процес вивчення природи та особливостей злочинності, дозволив дослідникам виокремити закономірності у механізмі вчинення злочину, певні влучні характеристики, що притаманні значній сукупності насильницьких посягань на безпеку, життя і здоров’я особи. Таким чином, було зауважено особливості у розподілі осередків проявів девіантної поведінки територією міста та їх точкову концентрацію. Вказане обґрунтовує підстави вважати, що аналіз вуличної злочинності неможливий без заглиблення у специфіку сутності факторів архітектурно-просторового середовища.

Окремі питання вуличної злочинності висвітлено у працях українських науковців, зокрема: Бойко В. В., Ємельянова В. П., Богатирьова І. Г., Кисильова М. О, Бабенко А. М., Голуба М. В., Денисової Т. А., Главацького О. З., Голіни В. В., Головкіна Б. М., Півня А. В., Бєлікова К. А., Козич І. В., Кріцака І. В., Таволжанського О. В., Чекмарьова І. М., Кулик Л. М., Шалгунова С. А., Гуміни О. М., Гладкова Є. О., Кондратішиної В. В., Негоди А. С., Стасенка В. І., Юніна О. С., Шевченко С. І., Березняка В. С., Федоренка Д. В., Філонова В. П., Орловського Р. С., Гальцової В. В., Володіної О. О., Орлова Ю. В., Храмцова О. М.

Зазначені науковці зробили вагомий внесок у розвиток кримінологічного знання про вуличну злочинність в Україні, а їхні праці сформували концептуальне підґрунтя цієї дисертації та визначили дослідницькі інтереси дослідження. Проте злочинність є динамічним явищем, а відтак потребує систематичної теоретичної актуалізації та оновлення емпіричної бази.

Введення правового режиму воєнного стану, зміна вектору кримінально-правової політики держави та стрімкий розвиток технологічних інструментів (відеоаналітики, предиктивних алгоритмів ШІ, впровадження систем «Безпечне місто» та «Розумне місто») формує суттєво новий контекст для аналізу вуличної злочинності.

Актуальність і своєчасність обраної для дослідження теми полягає у необхідності поміркованої післявоєнної відбудови інфраструктури міст, при здійсненні якої доцільним вбачається звернення до доробку кримінологічного знання у галузі урбаністичного запобігання вуличній злочинності. Подібний підхід фокусує діяльність держави саме на попередженні злочинів, а не подоланні непоправних наслідків, чим посилює важливість та необхідність комплексного вивчення особливостей вуличної насильницької злочинності в аспекті взаємодії з унікальними параметрами громадського простору.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами. Дисертація узгоджується із Комплексним стратегічним планом реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023-2027 роки (затвердженою Указом Президента від 11.05.2023 № 273/2023), Стратегією розвитку Національної поліції України на 2026-2030 роки.

Робота виконана на кафедрі кримінально-правової політики Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, в межах цільової комплексної програми «Теоретичні і прикладні проблеми запобігання злочинності та реформування Державної кримінально-виконавчої служби в Україні» (номер державної реєстрації 0111U000958).

Тема дисертації затверджена вченою радою Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого (протокол № 12 від 30 червня 2023 р.).

Мета і завдання дослідження. Метою дисертації є надання кримінологічної характеристики вуличній насильницькій злочинності,

визначення її детермінант, причин та умов вчинення, розробка комплексу заходів запобігання досліджуваному явищу з акцентом на урбаністичні заходи запобігання.

Досягнення поставленої мети обумовлює необхідність вирішення таких завдань:

1) систематизувати доктринальні підходи до розуміння вуличної насильницької злочинності як кримінологічного явища та визначити перспективні напрями її подальшого дослідження;
2) охарактеризувати нормативно правове закріплення структурних елементів доктринального конструкту «вулична насильницька злочинність» у законодавстві України та зарубіжних країн, сформулювати відповідну дефініцію;
3) узагальнити національну та міжнародну судову практику у сфері протидії вуличній насильницькій злочинності та виявити актуальні проблеми правозастосування;
4) надати кримінологічну характеристику явищу вуличної насильницької злочинності, зокрема шляхом аналізу її стану, структури та динаміки;
5) висвітлити соціальну природу та кримінологічні особливості організованих форм вуличної насильницької злочинності;
6) визначити пріоритетні напрями кримінально-правової політики протидії вуличній насильницькій злочинності в Україні та висвітлити дієві зарубіжні практики запобігання;
7) з’ясувати можливості застосування сучасних технологічних інструментів стримування вуличної насильницької злочинності в Україні та світі;
8) охарактеризувати віктимологічну складову вуличної насильницької злочинності та портрет вуличного насильницького злочинця.

Об’єктом дослідження є суспільні відносини у сфері запобігання вуличній злочинності.

Предметом дослідження сутність та система урбаністичних заходів запобігання вуличній насильницькій злочинності в умовах сучасних викликів у сфері громадської безпеки.

Методи дослідження обрано відповідно до визначеної в роботі мети й завдань, з урахуванням об'єкта й предмета дослідження. При підготовці дисертації використовувалися такі методи: *діалектичний, аналізу, синтезу, абстрагування та конкретизації* – для формулювання понять і визначень, тлумачення наукових термінів і приписів законодавства, інтерпретації статистичних даних; вивчення кримінологічної сутності вуличної насильницької злочинності як динамічного соціального явища у її взаємодії з архітектурною композицією міста; при дослідженні антиномічної сутності злочинності як закономірного продукту цивілізаційного розвитку, що одночасно суперечить усталеним суспільним нормам і виступає аномалією, антиподом правопорядку, а також *формально-юридичний* – для аналізу приписів законодавства (підрозділи 1.1, 1.2, 1.3, 3.1, 2.3, 3.2, 3.3); *системно-структурний* – для вивчення кількісно-якісних показників вуличної насильницької злочинності, сукупності причин й умов протиправної поведінки, розроблення комплексу заходів запобігання (підрозділи 2.1, 2.2, 3.2, 3.3); *статистичний* – для збирання, обробки й аналізу інформації за результатами емпіричного дослідження, узагальнення й аналізу даних (підрозділи 2.1, 2.2, 3.3); *порівняльно-правовий* – для узагальнення міжнародного досвіду і кращих практик боротьби з вуличною насильницькою злочинністю (підрозділ 3.1); *конкретно-соціологічні* – для надання кримінологічної характеристики досліджуваним правопорушенням, пізнання особливостей віктимологічної складової, надання рекомендацій щодо напрямів і заходів запобігання (підрозділи 2.1, 2.2, 3.1, 3.2, 3.3).

Нормативно-правову базу дисертації складають: Конституція України, закони України, укази Президента України, постанови Кабінету Міністрів України, Кримінальний кодекс України, Кримінальний

процесуальний кодекс України, відомчі нормативно-правові акти, рекомендації ЄС щодо забезпечення безпеки громадських просторів («Urban Agenda for the EU: Security in Public Spaces»), зарубіжні нормативно-правові акти.

Емпіричну базу дослідження становлять: офіційні статистичні дані Генеральної прокуратури; вивчення релевантної практики Великої палати Верховного Суду та Верховного Суду (здійснювалася перевірка на предмет відступу через систему «Прецедент» 2.0 («Розумний пошук») та Базу правових позицій Верховного Суду); результати опитування 190 працівників Національної поліції України, прокуратури, Служби безпеки України, адвокатури, судової системи та пробації; особисте спілкування із суддями, адвокатами та працівниками поліції з метою дослідження їх експертної думки щодо заданої проблематики; результати анкетування громадян України (132 осіб), проведеного з використанням Google-форм; пояснювальні записки до проєктів законів та висновки Комітетів Верховної Ради, науково-експертні висновки; практичний досвід роботи у судовій системі було використано для формулювання певних висновків та пропозицій у дослідженні.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що представлена робота містить нові теоретичні положення та практичні висновки у сфері кримінологічного дослідження вуличної насильницької злочинності, отримані на основі комплексного аналізу урбаністичних чинників її детермінації та запобігання, з урахуванням умов правового режиму воєнного стану, трансформації кримінально-правової політики держави та стрімкого розвитку технологічних інструментів протидії злочинності (відеоаналітики, предиктивних алгоритмів штучного інтелекту, систем «Безпечне місто» та «Розумне місто»). Найбільш значущими положеннями дисертації, що місять наукову новизну є такі.

У*перше:*

– визначено поняття «вуличної насильницької злочинності» як сукупності посягань на об'єкти правової охорони, вчинених у вуличному середовищі, поєднаних із застосуванням насильства та розкрито складові елементи поняття: «вулиця» як публічний простір, «злочинність» як сукупність протиправних дій, «насильство» – нанесення фізичної або ментальної (моральної) шкоди; обмежено коло суспільно небезпечних діянь, які підпадають під ознаки вуличних правопорушень, та актуалізовано міждисциплінарні аспекти розуміння вуличної насильницької злочинності;

– надано комплексну кримінологічну характеристику вуличній насильницькій злочинності в умовах правового режиму воєнного стану, зокрема встановлено дислокацію епізодів вуличного насильства, її темпоральні, ситуативні чинники та аспекти її сезонних коливань;

– на підставі аналізу стратегічного підходу ЄС до забезпечення безпеки громадських просторів виявлено ключові інструменти та механізми захисту публічного простору від злочинних посягань (ситуаційна профілактика, архітектурно-просторове планування, міжвідомча координація), що дозволило сформулювати рекомендації щодо їх імплементації в українське законодавство та правозастосовну практику;

– класифіковано осіб, які вчиняють вуличні насильницькі правопорушення, за морально-психологічними типами, що дозволяє диференціювати заходи індивідуальної профілактики;

– запропоновано запобіжні заходи у сфері профілактики вуличної злочинності: збільшення кількості камер спостереження; покращення якості вуличного освітлення, зокрема використання блакитного освітлення (чинить заспокійливий вплив; яскравіше освітлюють простір); посилення патрулювання; заходи, спрямовані на підвищення довіри до правоохоронних органів та судової системи, а також забезпечення невідворотності покарання; постійна зайнятість підлітків у позашкільний час (позашкільні освітні заходи, гуртки, спортивні секції); посилення обмежень, пов’язаних із продажем алкоголю (за віком, у вечірні години).

Удосконалено:

– підходи до просторово-середовищних факторів як детермінант вуличної насильницької злочинності та кримінологічного розуміння міста як особливої форми соціально-просторової організації, з притаманними їй специфічними умовами відтворення криміногенних ризиків;

– використання досвіду іноземних держав у сфері ресоціалізації та у царині законодавчої політики, пов'язаної із реабілітацією потерпілих від насильницьких злочинів;

– теоретичну верифікацію чиказької концентричної моделі стосовно адміністративних районів Києва, Харкова, Одеси, Дніпра та Львова, за результатами якої встановлено часткову відтворюваність моделі в українському контексті та обґрунтовано необхідність її адаптації з урахуванням місцевих особливостей планування, поліцентричності забудови та специфіки функціонального зонування міст;

– запобіжний підхід до віктимологічної профілактики вуличної насильницької злочинності, в межах якого обґрунтовано, що її мета полягає у зниженні рівня віктимної вразливості особи через підвищення обізнаності щодо типових сценаріїв вуличного насильства.

Набули подальшого розвитку:

– доктринальні підходи до визначення типових ознак вуличної насильницької злочинності, на підставі яких уточнено критерії відмежування вуличних правопорушень від суміжних категорій злочинів та запропоновано класифікаційні критерії для їх розмежування;

– питання доцільності використання урбаністичних теорій запобігання злочинності під час реновації та ревіталізації міст України.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що основні положення, висновки й рекомендації дослідження можуть бути використані: *у науково-дослідній сфері* – для подальших наукових розвідок за напрямом урбаністичного запобігання вуличній насильницькій злочинності; *у правотворчості* – для вдосконалення діяльності

оперативних, превентивних і слідчих підрозділів Національної поліції України, при імплементації змін до містобудівного законодавства та розробці спеціальних програм профілактики злочинності на рівні громад; *у правозастосовній сфері* – для удосконалення кримінально-правової політики у сфері протидії вуличній злочинності; *у навчальному процесі* – при підготовці навчально-методичних комплексів, підручників, навчальних посібників, при викладанні спецкурсу «Урбаністична кримінологія».

Апробація матеріалів дисертації. Основні наукові результати дисертації обговорювалися на всеукраїнських та міжнародних науково-практичних конференціях, а саме: Всеукраїнській науково-практичній конференції «Актуальні проблеми протидії злочинності та корупції» (м. Харків, 17 лютого 2023 р.); Всеукраїнській науково-практичній інтернет-конференції іноземними мовами «Наука у мінливому світі: актуальні дослідження молодих науковців» (м. Харків, 17 травня 2023 р.); VIII Міжнародній науково-практичній конференції «Кримінально-правова охорона безпеки людини, нації, світу: фундаментальність, трансдисциплінарність і ноонауковість убезпечення» (м. Харків, 17 трав. 2024 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Юридична осінь 2025 року» (м. Харків, 14 листоп. 2025 р.).

Структура та обсяг роботи. Дисертація складається з анотації, вступу, трьох розділів, які налічують дев’ять підрозділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг рукопису становить 290 сторінок, із них основний текст – 225 сторінок, список використаних джерел (266 найменувань) – 34 сторінки.

РОЗДІЛ 1
УРБАНІСТИКА ТА КРИМІНОЛОГІЧНЕ ЗНАННЯ: ФАКТОРИ ВЗАЄМОВПЛИВУ

1.1 Кримінологія середовища: ретроспективний аналіз та підходи сучасної урбаністики.

Людина є соціальною істотою, це зумовлено її природою та випливає з ряду еволюційних, психологічних та культурних чинників: бути частиною групи як фактор виживання раніше та адаптація до різнорідних стрімких змін – сьогодні; особливі когнітивні здібності та навички, емоційні потреби (здатність до- та потреба у комунікації на емоційному та інтелектуальному рівнях; прагнення до створення складних соціальних зв'язків та уникнення почуття ізоляції); культурна самоідентифікація як фактор соціальної згуртованості та національної ідентичності (збереження, культивація та передача традицій, норм, цінностей) тощо.

Міське середовище як осередок щільного існування десятків тисяч мешканців логічно характеризується вищим рівнем злочинності у порівнянні з іншими населеними пунктами та поселеннями. Окрім найочевиднішого статистичного фактору, тезу підкріплює ще декілька.

Подібний ареал популяційної взаємодії уособлює «чашу Петрі» з рядом чинників як-от: економічна нерівність, соціальна напруга, культурна різноманітність, анонімність індивіда в урбан-середовищі тощо.

Вище згадана особливість територіального розподілення злочинності привертала увагу дослідників, які висували численні контраверсійні теорії, намагаючись віднайти або спростувати взаємозв'язок між урбан-середовищем та відносним показником злочинних проявів.

Процеси зародження ідейно-теоретичних засад майбутньої кримінології середовища (від англ. «Environmental criminology») певним чином окреслені у діяльності картографічної (географічної) школи кримінології, період 30-40 рр. XIX ст. (історично зумовлений перехідний

етап від класичної кримінології часів Ч. Бекаріа до позитивізму Ч. Ломброзо).

Плідні наукові пошуки європейських представників картографічної школи: Адольфа Жака Кетле, Андре-Мішеля Гері, Адріано Балбі, Генрі Мейгью, Габріеля Тарда та ін. уособлювали квінтесенцію знань про вплив природних, демографічних та соціальних факторів на злочинність. Результати наукових пошуків вказаних авторів були графічно представлені як карти-ілюстрації коливань у показниках злочинності та слугували наочним обґрунтуванням теорії невипадкового географічного розподілення злочинності.

Зокрема, є підстави вважати, що напрацювання вищезгаданих дослідників надихнули авторів екологічної теорії злочинності на створення концентричної (чиказької) моделі, а також стали ілюстрованим нарисом для широко застосовного у кримінології підходу щодо виявлення та аналізу пікових точок або точок кипіння (англ. «hot spot») – так званих осередків концентрації злочинності, а у більш далекій історичній перспективі – методики картографування злочинів за допомогою геоінформаційної системи (англ. Geographic Information System (GIS)).

Картографічні матеріали Андре-Мішеля Гері (1802-1866 рр.) та Адольфа-Жака Кетле (1796-1874 рр.) наочно демонстрували фактори взаємовпливу між показниками злочинності та загалом добробутом населення, який включав поліграннні демографічні аспекти.

Статистичне підґрунтя для фонових (хороплетних) картограм А. Гері та А. Балбі (1782-1848 р.р.) створив уряд Франції, випустивши звіт судової кримінальної статистики («Compte Général de l'Administration de la justice criminelle», 1827), де були представлені: щорічна кількість злочинів проти особи та власності, а також інформація щодо віку, статі, зайнятості та рівня освіти обвинуваченого.

Спільна праця французького та італійського вчених, репрезентована у вигляді трьох фонових карт («Statistique Comparée de l’ Etat́ de l’Instruction

et du Nombre des Crimes», 1829), які ілюстрували злочини проти особи, майна у кореляції з рівнем освіти населення Франції.

На підставі узагальнених даних дослідники дійшли висновку, що рівень освіти не впливає на кількість злочинів, рівень злочинів проти особи вищий у бідніших сільських районах, а проти власності – у багатших регіонах півночі Франції [1; 32, с. 24-25].

З огляду на вищенаведене, вартими уваги постають багатопланові дослідження середовища вікторіанського Лондона, втілені в роботах Генрі Мейгью (1812-1887 рр.). Автор здійснив районування вулиць міста від найбільш небезпечних до прийнятних для спокійного існування.

Ключовими елементами дезорганізації він вважав представників «низького» маргіналізованого класу, життя яких супроводжувалося злиднями та алкогольно зумовленою адиктивною поведінкою. Подібна оцінка просторових аспектів міського середовища з яскраво-вираженим нахилом у бік моралізму, оцінки економічного стану, фізично-біологічних характеристик та етнічного походження містян зіграла свою фатальну роль у майбутньому розвитку специфічної політики ставлення до продукту соціальної нерівності – класовості суспільства. Зокрема, послугувала сегрегації населення, утворенню гетто, нетрів.

Однак не можна не засвідчити того факту, що автор привернув увагу тогочасного суспільства до табуйованої касти населення, прослідкував зв'язок між соціально-економічними умовами життя населення та рівнем злочинності. Висунуті Мейгью тези згодом були доопрацьовані та оформлені у міждисциплінарних теоріях соціальної напруженості та дезорганізації [2].

З певним застереженням можна зауважити, що до ідейних натхненників географічної (у майбутньому регіональної, топографічної) кримінології належить також Чезаре Ломброзо (1835-1909 рр.), видатний науковець, натхненний соціально-дарвіністичним баченням природи людини та методами фізіогноміки.

Важливо зазначити, що теорії Ломброзо ігнорували соціальний аспект злочинності; періодами були надміру радикальними; видатні біологи та антропологи убачали в його наукових поглядах замах особи з нестачею профільної освіти на систему знань, що вибудовувалась десятиріччями.

Ч. Ломброзо у своїй фундаментальній праці «Злочинна людина» (1921 р.) простежував зв'язок між коливаннями у температурному середовищі та змінами у поведінці біологічних організмів. Вважав, що вплив температур на фізіологію людини є колосальним. Міркуючи про впливи крайніх температур науковець висунув такі гіпотези:

1) тропічні країни – осередок поневоленого населення; перевиробництво, спричинене температурою викликає нерівномірний розподіл багатства; народ є пасивним та незацікавленим у громадському житті; сприятливе середовище виховує інертну людину; фізична слабкість компенсується значним розвитком підсвідомості, фантазії, а це спричиняє релігійний і деспотичний фанатизм, моральну зіпсованість. Контраверсійним постає зокрема дослідження, за допомогою якого вчений аргументував власне припущення про вплив крайніх температур на індивіда, протиставляючи його комахоїдній рослині, поміщеній поступово у окріп та, згодом, у холодну воду;

2) холодні країни – населення спокійне, покірне та урівноважене, уява розвинена слабко; постійна боротьба за виживання робить людину витривалою, проте виснажує, не лишаючи сил на громадську діяльність та саморозвиток;

3) помірний клімат – теплота не робить людину інертною; помірне тепло зменшує первинні потреби людини: родючість землі, відсутність необхідності у теплому одязі, спиртних напоях; примат особистості над суспільством, державою;

Дослідник вважав, що природні особливості регіону впливають на злочинність: зокрема, гірська місцевість характеризується низьким показником злочинів проти власності і зґвалтувань, порівняно зі

статистикою «рівнин». Висунув доволі цікаві, однак дещо контраверсійні тези:

- існують центри зосередження злочинності;
- злочинність переходить від покоління до покоління, на це не впливає міграція;
- цивілізація спричинила приріст, так званих, еволюційних злочинів (розум, хитрість), проте атавістичні (базуються на грубій силі) теж мають місце;
- щільність проживання населення впливає на злочинність: менше осіб в одному місці – менше злочинів;
- фактори, що впливають на злочинців – «харчування, неврожаї, ціни на хліб»;
- помаркував негативний вплив алкоголю, морфію, тютюну (не актуально для цивілізованих країн, там вищий показник злочинців серед людей без шкідливих звичок);
- спростував вплив просвіти на злочинність – освіченість людини не виключає схильність до злочинної поведінки;
- припускав, що добробут впливає на злочинність, але під впливом раси, клімату та інших чинників виливається у різні наслідки [3, 4].

Цікавими постають також ідеї представника позитивістської школи кримінології, Енріко Фері (1856-1929 рр.), який вдосконалив доробок свого наставника, Ч. Ломброзо, суттєво доповнивши картину антропологічного бачення шляхом зміщення акценту з «вродженого» на «набуте». Методами емпіричних досліджень він вивів формулу злочинної поведінки, яка є комбінацією змінних: фізіологічних, генетичних та соціально зумовлених факторів. Вчений розглядав кожен конкретний злочин, крізь призму фізичного стану злочинця (антропологічна складова) та середовища, де він народився, проживав та працював [5, с. 544].

Тези, що мали значення для розвитку регіональної кримінології, містяться також в доробку французького кримінолога Габріеля Тарда (1843-1904 рр.). Його погляди на географію злочинності уособлювали антитезу до превалюючої на той час позитивістської доктрини – італійської кримінологічної школи в особі Чезаре Ломброзо.

Ставлячи під сумнів положення про кліматологічне походження злочинності та антропометричний метод, дослідник відкинув атавістичну теорію про схильність окремої категорії людей до скоєння правопорушень, натомість вбачаючи основи кореляції між злочинами саме у соціальних передумовах.

Науковець висунув два концепти, які вважав фундаментом соціологічної науки: імітації та інновації. Імітація передбачає ментальну взаємодію між суб'єктом впливу та об'єктом копіювання (наслідування) поведінки, а інновація – синонім прогресу та аспект, властивий невеликому прошарку населення, творчим особистостям.

Дослідних висунув теорію, за якою злочинність – прямий продукт імітації, який за умов урбанізації, розвитку засобів масової інформації, розбудови транспортних мереж набирає нових масштабів, вийшовши далеко за межі географічної локалізації. Особливу загрозу вказані процеси, на думку Тарда, становили саме для жителів міст, оскільки вони мають звичку до встановлення нерозбірливих соціальних контактів, байдужі до традицій, а тому більш схильні до навіювання політичної, релігійної, чи то «злочинної» моди ззовні.

Отже, причини деморалізації населення автор вбачав у все глибшій секуляризації та послабленні впливу ціннісних традицій християнства; переселенні з сільської місцевості у міста; формуванні контркультур, зокрема у явищі мафії як стійкій соціальній проблемі; вважав великою загрозою суспільному порядку проблему соціальної відчуженості індивіда, оскільки особи, не залучені до жодної з соціальних груп, на його думку, схильні скоювати більше злочинних діянь [6, 7].

У межах ретроспективного аналізу урбаністичної кримінології слід також проаналізувати доробок Чарльза Джеймса Бута (1840-1916 рр.) соціолога-урбаніста, який досліджував робочий клас крізь призму територіального розміщення його представників кварталами Лондона. Дослідник висунув та розвинув концепт «кримінального класу», проводячи польові спостереження за життям невеликого прошарку осіб, так чи інакше залучених до кримінальної діяльності.

Автор зокрема розмірковував про норми житлового простору на особу, сім'ю, а також високу орендну плату для робочого класу, кореляцію перенаселення з рівнем бідності. Представників «бідного» класу описував як осіб з нерегулярною зайнятістю, а також низьким доходом, без комфортних житлових умов (три або більше особи у кімнаті), вказував на недохарчування таких осіб, оперував при цьому поняттям «межа бдності» (англ. «poverty line»).

Базисом для дослідження слугували данні перепису населення, свідчення поліції та посадовців, які займались соціальною роботою з населенням, священнослужителів, а також дані від інтерв'ювання роботодавців та представників профспілок [8].

У своїх багатотомних працях «Life and labour of the people in London» (1886-1903 рр.) дослідник вивів концепцію класів, помаркувавши їх певними кольорами та літерами для наочного висвітлення соціологічної складової у картографічних матеріалах: A – найнижчий клас; B – ситуативні доходи; C – періодичні доходи; D – незначний, але регулярний дохід; E – регулярний дохід; F – трудові ресурси вищого класу; G – нижчий середній клас; H – вищий середній клас.

Автор підкреслював соціальний базис злочинності, її зовнішню обумовленість, розглядав її як реакцію на складні умови життя (так звану соціальну депривацію індивіда), прогресивно відкидаючи превалюючі на той час ідеї представників антропологічної школи кримінології [9, с. 128-131, 232-233].

Традиційна урбаністична кримінологія західного зразка (англ. urban criminology, від лат. urbanus – міський) початок сходження своєї науки пов’язує з виникненням Чиказької (соціологічної) школи кримінології, тобто 20-30-х рр. XX ст. – періодом стрімкого переходу від аграрного устрою до індустріального, урбанізованого.

Закономірним постає той факт, що тогочасні дослідження були зосереджені на аналізі промислових міст як середовища проживання великої кількості індивідів. Доволі логічно та виправдано, що саме мегаполіси поставали найбільш репрезентативними осередками для вивчення соціальних проблем суспільства. Найвідоміша теорія (концентричних кіл) безпосередньо пов’язана з м. Чикаго – еталоном тогочасної західної індустріалізації та інтелектуальним центром урбаністичної соціології.

Декілька поколінь дослідників, включаючи таких видатних науковців як: Томаса Чарльза Хендерсон, Грехема Тейлора, Джорджа Вінсента, Томаса Ернеста Берджеса, Ельсворта Фереса, Роберта Парка, Луїса Вірта, Джейн Адамс, Едіт Ебот, Вільяма Оґбьорна, Кліфорда Шоу, Генрі МакКея та ін., працювали над розбудовою та обґрунтуванням ідей Чиказької соціологічної доктрини.

Методологія Чиказької школи була новаторською та прогресивною у часи расизму та сегрегації, адже пропонувала концентруватись не на боротьбі з національними меншинами (зокрема іммігрантами), а з бідністю окремих верств населення та занедбаністю великих міст, тобто зберігала фокус на так званій «екології» середовища проживання соціуму, намагаючись віднайти конкретні причинно-наслідкові зв’язки, а не апелюючи виключно до особистісних рис тієї чи іншої особи, національної групи або прошарку населення.

Один з найважливіших та найплідніших етапів розвитку урбаністичної кримінології представлений концептом урбаністичної

екології, який було запропоновано соціологом Робертом Парком (1864-1944 рр.).

Дослідник порівнював місто зі складно організованою екосистемою, проводячи певні паралелі між симбіотичним життям рослинних організмів та людським існуванням у «кам'яних джунглях». Описуючи життя великого індустріального міста, оперував такими поняттями, як житлова окупація, мобільність населення, влучно використовував біологічні терміни: інвазія, домінування, наступництво.

Роберт Парк, пропонував розглядати місто як окремий інститут, з притаманною йому ієрархією, організацією та структурою. Дослідник припускав, що людські популяції неминуче «концентруються», а їхня «життєдіяльність» безпосередньо впливає на територію такого зосередження індивідів.

Цю ідею розвинув Ернест В. Берджес, створивши свою всесвітньо відому концентричну модель. Однак, його теорія ілюструвала дещо відмінний підхід. Наприклад, транзитна зона змальовувалась середовищем хаотичного руху, відсутністю стійких соціальних зв'язків та відсутністю ієрархії, високою мобільністю населення.

Учений розглядав територію промислового міста як поділене на сегменти – концентричні зони, середовище:

1) перше коло – центральна зона (культурно-діловий центр міста, мобільність населення, кишенькові злочини, проституція, шахрайство);

2) зона друга – транзитна (неспокійне середовище, знаходяться фабрики (промзони), мігранти, неблагополучні будинки, загалом високий показник насильницьких злочинів, наркоторгівля, вандалізм, соціальна дезорганізація);

3) третя – райони для робітників (зручний доступ до місця працевлаштування, помірна орендна плата, середній рівень злочинності, побутове насильство);

4) четверта – передмістя (віддаленість від бізнес-центру та промислової зони, будинки для середнього класу, низький рівень злочинності, соціальна згуртованість);

5) до п’ятої входять приміські райони (елітні будинки на околицях, обов’язкова наявність автотранспорту, найнижчий коефіцієнт злочинності) [10, с. 14-15, с. 72; 15].

Особливості транзитної зони, які впливають на рівень злочинності:

- низька вартість проживання;
- висока плинність жителів;
- складнощі при намаганні побудувати стійкі соціальні зв’язки між жителями громади;
- відсутність моральних установок, що передаються між поколіннями;
- висока щільність проживання та велика кількість жителів;
- відсутність постійної зайнятості.

Протиставляючи таким зонам міської території приміські райони, автор наводив аргументи, що стосувались переваг передмістя, а саме:

- суспільно вихована мораль та спільні традиції громади;
- стійкі соціальні зв’язки, тобто наявність «колективної відповідальності (солідарності)» серед членів соціальної групи;
- висока вартість проживання;
- постійна зайнятість населення (офіційне працевлаштування);
- низька щільність проживання, маленька кількість жителів;
- фактор анонімності при взаємодії індивідів зведений до мінімуму.

Дослідники Чиказької соціологічної школи при аналізі соціальних процесів міського середовища керувалися теорією Е. Дюркгейма (1858-1917 рр.), вбачаючи у спільних культурних витоках досліджуваних суб’єктів джерело послаблення девіаційних процесів у суспільстві.

Однак, культурні норми та традиції майже неможливо транслювати за умов широкої культурної різноманітності, яка панували у різних районах тогочасних індустріалізованих міст, наприклад, якщо розглядати

найнебезпечнішу зону концентричної моделі – транзитну (зона II). Там зв'язкою і «регулятором» потенційно виступали норми та орієнтири іншого характеру, іноді криміналізованого та панувала соціальна дезорганізація

Представники Чиказької школи поділяли екологічний підхід до аномії, вбачаючи першоджерело девіації не в індивіді, а в зовнішньому середовищі. Слід зауважити, що риси цього підходу простежуються і в енвайронменталістській (кримінології середовища), географічній (регіональній) тощо кримінології [10, 11].

Міркуючи про можливість застосування чиказької моделі до українського контексту, схиляємося до часткової релевантності, оскільки історичний розвиток, підходи до забудови, особливості міграції тощо Сполучених Штатів Америки та України очевидно відрізняються, зокрема українські міста не побудовані за принципами класичної концентричної структури, забудова є більш мозаїчною, фрагментарною, присутні спальні райони та промислові зони, а також сегментованість за рахунок транспортних бар'єрів (мости, колії, великі транспортні розв'язки, депо), тобто прослідковується чітка функціональна спрямованість простору (виробництво, проживання, рекреація).

Наразі також відсутні «робітничі» райони у класичному розумінні, оскільки навіть райони, розташовані біля промисловості, заселені представниками різних класів та професій (або нащадками робітників, які свого часу отримали житло).

Дійсно, у центрі Києва, наприклад, є заводи «Артем», «Арсенал», однак це зумовлено історичними аспектами та особливостями архітектурного планування періоду побудови згаданих елементів інфраструктури.

У підсумку, схиляємося до того, що у разі екстраполювання концентричної моделі на міські реалії України, краще розглядати чиказьку теорію не як зональну, а як екосистемну і у більш «теоретичному» дискурсі.

Дотичні характеристики дозволяють співставити з першою зоною концентричної моделі центральні райони міст України. Характеристики: оренда переважно короткострокова (туризм, нетривалі бізнес подорожі) та вартісна, розташовані адміністративні центри, велика кількість закладів для проведення дозвілля, культурно-мистецьких осередків, коворкінгів тощо.

(I) м. Київ – Подільський (Набережно-Хрещатицька – околиці Національного університету «Києво-Могилянська академія», Верхній і Нижній Вал, Контрактова та Поштова площі, Поділ), Печерський (вул. Лютеранська, Шовковична, Кловський узвіз, Інститутська, Липська, Грушевського), Шевченківський (Хрещатик, Золоті Ворота, вулиці Прорізна, Софійська, Михайлівська, Рейтарська);

м. Харків – Шевченківський, Київський райони (майдан Свободи, Будинок Державної промисловості, Сумська вулиця, Університетська гірка, майдан Конституції, проспект Героїв Харкова);

м. Одеса – Приморський район (Дерибасівська, Італійська вулиці; Соборна та Біржова площі, Приморський бульвар);

м. Дніпро – Соборний, Шевченківський та Центральний райони (Європейська площа, просп. Дмитра Яворницького, Соборна площа, Кельнський бульвар);

м. Львів – Галицький район (Площа Ринок, просп. Свободи).

Прослідкувати певну схожість можна, аналізуючи частини районів з високою мобільністю та слабким контролем (транзитні зони – зона друга). З окремими застереженнями можна зазначити, що вищенаведені риси характерні для певних районів у містах України:

(II) м. Київ – Солом’янський (прилеглі до Вокзалу території), Дарницький та Святошинський та Подільський (Куренівка, Почайна) райони;

м. Харків – Індустріальний, Немишлянський, Холодногірський (Харків Пасажирський) райони, частково Новобаварський;

м. Одеса – Хаджибейський, Приморський райони (Одеса-Головна);

м. Дніпро – Чечелівський, Амур-Нижньодніпровський райони;

м. Львів – Шевченківський (Підзамче, Замарстинів), Сихівський (Новий Львів).

Паралелі можна провести також між третьою зоною (райони для робітників) та колишніми «робітничими» районами:

(III) м. Київ – Солом'янський (Караєві Дачі), Подільський, Оболонський та Голосіївський (Куренівка, Деміївка), Святошинський (Борщагівка);

м. Харків – Салтівський, Холодногірський, Індустріальний;

м. Одеса – Пересипський район, Хаджибейський райони;

м. Дніпро – Амур-Нижньодніпровський, Індустріальний, Новокодацький, Чечелівський та Самарівський район;

м. Львів – Шевченківський (Підзамче), Залізничний райони.

Віддалені від центру райони, спальні житлові масиви (четверта зона):

(IV) м. Київ: Голосіївський (Теремки, Деміївка), Святошинський, Деснянський, Дніпровський (Русанівка), Дарницький (Позняки, Осокорки), Оболонський райони;

м. Харків: Павлове Поле, Олексіївка, Салтівка, Нові Будинки, ХТЗ;

м. Одеса: Хаджибейський, Київський район, Пересипський, Приморський;

м. Дніпро: Соборний (верхня частина), Шевченківський (Тополя), Соборний (Перемога-новобудови, Сокіл), Амур-Нижньодніпровський район (Сонячний, Лівобережний-3);

м. Львів: Сихівський район (Новий Львів), Шевченківський (новобудови Рясний-1, Рясний-2), Франківський.

Заміська зона (подібність із п'ятою, пердмістям за концентричною моделлю):

(V) м. Київ: Ірпінь, Буча, Софіївська Борщагівка, Вишгород;

Харківська область: Флоринка, Мала Данилівка, Циркуни, Пісочин;

Одеська область: Совіньйон, Фонтанка, Чорноморське;

Дніпропетровська область: Підгородне, Слобожанське, Старі Кодаки;

Львівська область: Винники, Брюховичі, Зимна Вода.

Передмістя, яке є зовнішнім кільцем, дійсно має спільні риси з п’ятою зоною. Особливості криміногенної обстановки можна пояснити статистично, оскільки щільність проживання впливає на рівень злочинності (більше людей, висока анонімність, вища ймовірність натрапити на злочинця).

Однак, при аналізі передмістя, наприклад Крюківщини (Бучанський район Київської області) та Тарасівки (Фастівський район Київської області), варто зауважити, що рівень злочинності вищий у Тарасівці, хоча відстань між селами 5,3 км.

У с. Крюківщина розвинена інфраструктура, село є більш наближеним до м. Києва. Забудови, розташовані у Крюківщині, складаються із елітних приватних будинків та новозбудованих комплексів із розвиненою прибудинковою територією.

Отже, концентрична модель застосовна до індустріальних міст, які зростали за рахунок розвитку ринкової економіки, натомість українські міста розбудовувалися у іншому історичному контексті – планової економіки, за відсутності класової конкуренції.

Найбільш акцентовано прослідковується відмінність при співставленні центральних зон (перше коло концентричної моделі). Для міст України центри наразі є найбільш престижними для проживання найбільш економічно-активного прошарку населення (умовно нижчий середній клас, вікова категорія 25-45 років), хоча прослідковується тенденція до міграції вищого середнього класу за межі міста, до приватних домоволодінь. Варто також враховувати фактор стрімкої розбудови міст України та можливі суттєві зміни стилю забудови у зв’язку із необхідністю долати наслідки значних руйнувань інфраструктури, спричинених російською федерацією.

Опитування громадської думки щодо стану вуличної насильницької злочинності показало, що 48,1 % опитаних часто та 26 % дуже часто

переміщуються містом. На питання: «У яких саме районах найчастіше буваєте та з якою метою (робота, навчання, дозвілля, проживання, інше)?» респонденти надали розгорнуті відповіді, які ми опрацювали та вивели таку статистику: переміщення опитаних пов'язані переважно із розташуванням місця роботи та проведенням дозвілля. Зазначимо, що у структурі опитування статистично переважають респонденти – жителі міста Києва (тому розглянемо саме це місто), а стан осілості або траєкторії переміщення представлені так: Шевченківський район – 55,5 %; Печерський – 26,6 %; Подільський – 31,1 %; Солом'янський – 37,8 %; Голосіївський – 22,2 %; Дарницький – 17,8 %; Дніпровський – 8,8 %; Святошинський – 17,8 %; Оболонський – 6,6 %; Деснянський – 6,6 %. На питання «Якби Ви мали можливість змінити місце проживання, чи хотіли б Ви переїхати в інший район / інше місто? Якщо так, то куди?» відгукнулися 99 респондентів, з яких вдалося виокремити 50 релевантних відповідей: 52 % відповіли ні; 8 % – прагнуть змінити країну проживання; переїхати до центру міста – 22 %; у передмістя – 4 %; до «преміального ЖК з охороною» – 6 %.

На жаль, не всі відповіді виявилися релевантними для аналізу, деякі з опитаних не змогли коректно викласти відповідь на запитання, при подальших дослідженнях необхідно буде попрацювати над формулюванням питання, зробити його легким для швидкого сприйняття респондентами.

Отже, жителі м. Києва з метою виконання робочих обов'язків відвідують: Шевченківський район – 45,5 %; Подільський – 22,7 %; Голосіївський – 4,5 %; Дарницький – 4,5 %; Солом'янський – 22,7 %; Печерський – 4,5 %. Проживають: Голосіївський – 4,5 %; Шевченківський – 18,1 %; Святошинський – 13,6 %; Солом'янський –18,1 %; Оболонський – 4,5 %. З метою дозвілля: Шевченківський район – 22,7 %; Голосіївський – 9,1 %; Печерський – 13,6 %; Солом'янський – 13,6 %; Подільський – 9,1 %.

На запитання «Відвідування яких районів міста Ви схильні уникати?» респонденти надали такі відповіді: жодних – 23,9 %; Троєщину – 17,9 %; ДВРЗ – 9 %; Дніпровського району – 6 %; Деснянського – 7,5 %;

Святошинського – 6 %; району станції «Лісова» – 4,5 %; Осокорки – 1,5 %; Борщагівку – 7,5 %; Дарниці – 4,5 %; Академмістечка – 1,5 %; Виноградару – 1,5 %; Відрадного – 3 %; лівобережної частини міста – 9 %; Голосіївського – 1,5 %; «старої» Боярки – 3 %; «Райдужного масиву» – 1,5 %. Окремі респонденти вказали на такі ознаки районів: промзона – 7,5 %; що уникають погано освітлених – 10,4 %; транспортних вузлів – 4,5 %.

Жителі міста Харкова вказали, що схильні уникати району ХТЗ, Немишлянського, Новобаварського, Холодногірського, Індустріального. Жителі Дніпра вказали, що безпечно себе почувають лише у центрі міста. Жителі Одеси уникають Молдаванки, с. Котовського.

Отже, наші припущення частково підтвердилися емпірично, концентрична теорія має сенс, люди уникають певних районів не випадково, спостерігаються певні патерни поведінки; інфраструктурні закономірності впливають на траєкторію переміщень та фактори осілості населення. Продовжимо теоретичний аналіз урбаністичних підходів до протидії злочинності. Також опитування показало, що 65,9 % опитаних проживають у поточному місці перебування більше 10 років; 9,1 % – 5-10 років; 22 % – 1-5 років; 3 % – менше року. На питання «Чи спілкуєтеся з мешканцями свого району (наприклад через локальні групи у соцмережах)?» 42 % опитаних відповіли «так», 58 % – «ні».

54,2 % опитаних проживають у багатоквартирному будинку та спілкуються із сусідами (не спілкуються – 30,5 %); проживають у приватному будинку та спілкуються із сусідами – 10 % опитаних (не спілкуються – 5,3 %).

Такі дані можуть свідчити про високу інтегрованість українців у містах свого проживання, наявність стійких соціальних зв’язків, часткову відсутність явища «анонімності» у великому місті тощо. Висока залученість у життя свого міста є позитивним явищем, здатним знизити рівень злочинності, оскільки громадський контроль є одним зі стримуючих факторів.

Кліффорд Шоу (1895-1957 рр.) та Генрі Дональд МакКей (1899-1980 рр.) застосували досвід Р. Парка та Е. Берджеса при дослідженні міської ювенальної злочинності («Juvenile Delinquency and Urban Areas», 1942 р.). Науковці виділили демографічні, культурні, промислові та етнічні чинники, які екстраполювали на теорію соціальної дезорганізації. Дослідивши співвідношення між деліквентністю та середовищем, розвинули концепт екологічної теорії злочинності, що безпосередньо є предметом вивчення урбаністичної кримінології, адже стосується аналізу причинно наслідкових зв'язків між злочинністю, районуванням міста та урбанізацією. Міркуючи про першопричину злочинності, наголошували на культурній трансмісії, вважали, що саме середовище є тригером аномії. Загальні риси дослідження та його результати перегукуються з чиказькою теорією «концентричних кіл».

Оскільки у перехідній зоні певним чином просідали традиційні інститути соціального контролю (церква-школа-робота), переважали погані умови життя, жителі страждали на різного роду хвороби, були непрацевлаштованими та населялись переважно іммігрантами, з огляду на це цілком закономірно для свого часу не отримували необхідної уваги від соціуму та держави, що призвело до просторового зосередження аномії та утворення осередку соціальної дезорганізації [12, с. 95-98].

На відміну від більш ранніх кримінологічних течій, пов'язаних з аналізом життя міста, урбаністичні соціологи Чиказької школи у якості емпіричних доказів для власних тез використовували не формальний статистичний підхід, а покладалися на польову методику: опитування, анкетування та інтерв'ю, вважаючи, що виключно так можна зрозуміти всі внутрішні аспекти життя мегаполісу.

До речі, методологія школи дещо перегукується з популярним у міждисциплінарних дослідженнях етнографічним підходом до аналізу соціологічних явищ, зокрема злочинності (аналіз особливостей мовної комунікацій: сленгу, жаргонізмів, конотативні значення слів;

документальне фільмування та фотографування моментів з життя респондентів, фіксація життєвих історій тощо) [12, с. 56]

Кримінологічні дослідження новітнього часу навпаки демонструють високу зацікавленість явищем приміської злочинності. У розрізі зазначеного вартою уваги видається праця Саймона Сінгера «Найбезпечніші міста Америки», опублікована у 2015 році.

Дослідник вказує, що високий рівень соціальної безпеки притаманний саме приміським територіям, оскільки в общинах вказаного зразка розвинений «інститут спільнот» і, що не менш суттєво, представники старшого покоління зацікавлені в екологічному вихованні дітей.

Таким чином, вчителі, батьки, сусіди, суспільні організації (клуби, студії, фонди тощо) допомагають юнацтву адаптуватися до складного «дорослого» життя на противагу вихованню, що носить характер суворого «репресивно-карального», методами якого нерідко послуговуються у менш благополучних районах. Автор зауважує, що правопорушення скоюються всюди, просто реагують на них по-різному. На його думку більш м'яке реагування знижує ймовірність рецидиву.

За допомогою інтерв'ювання, опитувань та аналізу офіційних джерел Сінгер вияв певні реляційні зв'язки між почуттям прив'язаності та девіантною поведінкою. Зв'язки побудовані на довірі та співчутті допомагають індивіду віднайти власну ідентичність та, відповідно, обрати собі соціальну роль та місце в ієрархії соціуму. Автор зазначає, що за умови появи зацікавленості у розвитку власної особистості та появи зацікавленості у соціальному житті осіб підліткового віку, ймовірність антиномічної поведінки на цьому етапі юності та в майбутньому дорослому житті падає у рази. Також соціолог наголошує на необхідності створення безпечних осередків у родині, школі, суспільстві.

Міркуючи про разючу відмінність між рівнем злочинності у місті, порівняно з передмістям, автор визнає, що найсуттєвішим фактором постає ставлення до злочину і покарання (на прикладі ювенальної злочинності).

Притягнення молоді до покарання за незначні проступки шляхом включення їх до системи відбування покарань призводить до розриву соціальних зв'язків та викривленню ідентичності особи. Автор протиставляє неформальні методи вирішення згаданої проблеми і принцип нульової терпимості, що нерідко діє в «кам'яних джунглях». Також дослідник активно наголошує на необхідності застосування диференційного підходу до правопорушень [13].

Згодом Метью Лі та Джесіка Душе у своїх публікаціях розмірковували про концепт «общини» (англ. «civic community»), який існує в передмістях (на прикладі штату Луїзіана, м. Новий Орлеан). В таких локальних суспільствах сильні традиційні інститути громадянського суспільства, а також відчутний вплив та загалом зацікавленість представників середнього класу, особливо локальної бізнес спільноти, питаннями життя та настроїв громади.

Вказана теорія не є суто кримінологічною, однак має велике значення для висвітлення концепту безпечного простору. На думку прибічників цієї теорії ключовими ознаками подібних общин є: зацікавленість локальних підприємців у веденні бізнесу та інвестуванні, а також у залученості до міських ініціатив; інституційна структура, яка формує особисту інтегрованість індивіда у життя громади; стабільне населення; сильний авторитет соціальних інститутів [14, с. 15-20].

Заслуговує уваги також одна з найвідоміших теорій урбаністичної кримінології – принцип нульової терпимості, який асоціюють із комплексом реформ, ініційованих у департаменті Нью-Йоркської поліції у середині 1990-х років під егідою мера Нью-Йорка Рудольфа Джуліані та комісара поліції Вільяма Дж. Братона [10, с. 186]. А також, одночасно, у Гартпулі (Англія) під керівництвом Рея Маллона [16].

Якщо зводити ідею ініціативи до одного речення, можна зазначити, що ключовим постало зниження толерантності до дрібних правопорушень (проступків). Групам реагування було запропоновано не займатися

бюрократичним формалізмом, перекидаючи роботу між підрозділами та застосовувати нові методи, які показали свою ефективність, наприклад картографування злочинності (англ. «crime mapping»).

Фундаментом ініціативи постали три складники:

ліквідація у зачатку (запобігати анти-соціальним проявам через усвідомлення неминучої відповідальності; запобігати перетворенню занедбаних місцин у осередок безладу, злочинності та безпорядків);

толерантне патрулювання території (м'яке, гуманне та послідовне реагування на проступки);

випливає з попередніх двох та зводиться до того, що політика нульової толерантності до незначних проступків – вклад у запобігання більш тяжким злочинам (протидіючи дрібному хуліганству, наприклад вандалізму, графіті, пияцтву у громадських місцях не дозволяє девіаціям перерости у щось серйозніше) [16, с. 3].

Оскільки терпимість до незначних проступків породжує більш серйозні злочини, першочергове завдання правоохоронних органів має полягати у підтримці порядку, а не зосереджуватися на репресивних заходах.

Також у вступі до праці «Нульова толерантність: поліцейська діяльність у вільному суспільстві» (англ. «Zero Tolerance: Policing a Free Society»), де проаналізовано наслідки імплементації принципу «нульової терпимості» та наведено роздуми щодо стану зростання злочинності, необхідності соціальних реформ, оскільки відбулася глибока зміна у сприйнятті та цінностях, суспільство реагує на виклики саморуйнуванням та антисоціальною поведінкою, знижується культура відповідальності та зростає культура жертви [16, с. 4-6].

Також наводиться цікавий приклад проявів соціального контролю: журналіст «Волл-стріт джорнел» зафіксував випадок у Нью-Джерсі, де парубки слідкували за чужинцями із інших районів. У візитерів питали ціль

подорожі та слідкували за подальшою траєкторією їхнього пересування [16, с. 5, 8, 10, 17].

Есе «Розбиті вікна: поліція та громадська безпека» Дж. К. Вілсона, Дж. Л. Келлінґа постає одним з ключових для розвитку урбаністичних теорій запобігання вуличній насильницькій злочинності, оскільки втілює ключову ідею про те, що простір впливає на соціум набагато сильніше, ніж ми могли б здогадуватися.

Цікава думка наводиться також щодо розуміння звичайними людьми безпеки, громадського порядку. Не можна стверджувати, що загальний рівень злочинності впав унаслідок нового підходу до патрулювання, однак люди стали відчувати себе спокійніше, оскільки мінімізувався вплив дезорганізаторів вуличного порядку, таких як пияки, жебраки, наркомани, хулігани, психічно хворі. Тобто усі ті дистрактори великого міста, наштовхнутися на які набагато ймовірніше, ніж стати жертвою страшного насильницького злочину. Наприклад, жителі Ньюарку, надавали великої ваги громадському порядку та відчували впевненість і спокій, коли знали, що поліція підтримує вуличну безпеку.

Патрулі умовно стратифікували людей на вулицях на «своїх» та «чужинців» (англ. «regulars and strangers»). Офіцер був лояльно налаштований до першої категорії, так би мовити місцевих (навіть не дуже порядних представників громади), та був прискіпливо уважний до другої. Завданням патрульного було переконатися, що чужинці дотримуються неформальних правил вуличного правопорядку (не пити на головному перехресті, пляшки тримати у паперових пакетах; пам’ятати, що можна сидіти на ганку, але не лежати) та не турбують спокій перехожих. Цікавим у розрізі зазначеного постає той факт, що у результаті опитування громадян було з’ясовано: серед дорослих найбільший острах викликають ділянки вулиць, де збирається молодь, щоб випивати та грати музику, хоча там ніяких правопорушень не фіксувалося.

Указана кримінологічно-соціальна концепція зводиться до того, що безлад (розбиті вікна, графіті чи занедбана власність) свідчить про відсутність соціального контролю, що розв'язує руки любителям продемонструвати антисоціальну поведінку, знаючи, що за свої дії відповідальності не нестимуть. Вілсон і Келлінг у своєму есеї наводять метафору розбитого вікна: якщо одне вікно розбите, невдовзі чекай подальшого руйнування майна, що актуально як для занедбаних районів, так і «благополучних».

Автори описують експеримент стенфордського психолога Філіпа Зімбардо, зафіксований у 1969 році. Дослідник залишив автомобілі без номерних знаків у Бронксі та Пало-Альто. Авто піддали вандалізму. У Бронксі машина була зруйнована за лічені години, у Пало-Альто тиждень машину не чіпали, однак після штучного пошкодження, історія повторилася. Причому вандалами були охайно одягнені люди, навіть родина з дітьми. Експеримент продемонстрував, що видимі ознаки безладу (шанс зберегти анонімність для вандала та видима неозброєним оком байдужість власника майна) можуть сприяти антисоціальній поведінці навіть серед тих, хто звик дотримуватися закону.

Яскравим прикладом застосування теорії розбитих вікон є згаданий вище підхід «нульової терпимості», автори для прикладу згадують про активне патрулювання метро, що створювало атмосферу контролю, знизивши відчуття безкарності серед потенційних правопорушників [17].

Ми вирішили провести схожий мисленнєвий експеримент, поставивши респондентам таке запитання «Чи змогли б Ви зняти потрібні Вам деталі із транспортного засобу, явно давно покинутого без нагляду його власником?» 95 % опитаних відповіли «ні»; 5 % «так»; 0,8% навели уточнення щодо марки авто, з якого з більшою охотою могли б зняти деталі.

На схожу за сенсом фабулу «У вуличній метушні Ви побачили як перехожий впустив гаманець. Наздогнати та повернути втрачену річ Ви не встигаєте. Інші перехожі не звертають уваги на Вас та гаманець. Ваші дії»

відреагували так: «перевірити вміст на наявність посвідчення особи для подальшого контакту із власником» – 77,1 %; «залишити цінний вміст гаманця собі» – 1,5 %; «пройти повз знахідку» – 11,5 %; «якщо особу власника неможливо встановити, віддам кошти на благодійність» – 1,5 %; «якщо особу власника неможливо встановити, залишити собі» – 0,8%; «звернутися до поліції» – 1,7%. Одна особа надала розгорнутий коментар, вказавши, що варто звернути увагу інших перехожих на знахідку та ухвалити рішення колективно.

Серед критиків «теорії розбитих вікон» та принципу «нульової терпимості» превалює думка, що стиль роботи поліції не впливає на рівень злочинності, адже підтримка порядку не може вплинути на схильність певних індивідів до асоціальної злочинної поведінки [15]. Натомість така активність поліції на вулицях підвищує ризик надмірного поліцейського втручання, викликає занепокоєння щодо можливого зловживання владою, особливо в расово чутливому контексті.

Однак важко спростувати тезу, що почуття незахищеності, породжене вуличними незручностями, змушує людей уникати громадських місць, що послаблює соціальні зв’язки та знижує рівень соціального контролю у громаді, а це може мати наслідком зростання рівня злочинності [17]. Взаємозв’язок причини і наслідків є доволі наочним. Зокрема, експерти (додаток Б) на запитання анкети «Чи вважаєте Ви, що «теорія розбитих вікон» має сенс (занедбане середовище сигналізує громадянам про низький рівень соціального контролю за територією та розв’язує руки для антисоціальної діяльності\вандалізму)» відповіли: так (72,7 %); ні (22,4 %); важко відповісти (0,5 %); 50 на 50 (0,5 %); інше (3,9 %).

Розглянемо концепцію «безпечного простору» (англ. «defensible space»-середовище, що сприяє захисту) О. Нюмана, професора архітектури та міського планування, ядром якої є чотири концепції: територіальність (англ. «territoriality»), спостереження (англ. «surveillance»), імідж (англ. «image») та середовище (англ. «milieu»).

Територіальність: фізичний простір слід розділити за допомогою зелених насаджень, знаків та парканів. Подібне архітектурне зонування (символічне та цілком реальне) сприяє «вихованню» відповідальності, оскільки приватний простір для людини є ближчим, ніж зони загального користування. Ключову роль тут відіграє власницьке ставлення, яке породжує бажання контролю, охорони та упорядкування. Можемо зазначити, що теорія доволі наочно прослідковується у випадку порівняння звичайного багатоквартирного будинку без парканів, шлагбаумів та житлових комплексів із закритою територією, розвинутою прибудинковою зоною.

Спостереження: архітектурний план має передбачати гарну можливість природного спостереження (розміщення внутрішніх спільних зон – коридорів, вестибюлів та ліфтів, таким чином, аби їх можна було спостерігати ззовні будівлі; зовнішні зони спільного користування – парки та ігрові майданчики, легко оглядатися з автодорів та прилеглих вулиць; забезпечення достатнього освітлення для спостереження вночі) [18]. Доцільним у контексті урбаністичної профілактики злочинності та, зазначених вище конкретних заходів щодо підвищення безпеки, є аспект вуличного освітлення. На питання анкети «На скільки, на Вашу думку, якість або колір вуличного освітлення впливає на рівень вуличного насильства?» (додаток Б) експерти відповіли; суттєвий вплив (58,8 %); незначний вплив (28 %); взагалі не впливає (13,2 %). Результати свідчать про надзвичайний вплив цього фактору.

Імідж та середовище: дизайн впливає на сприйняття проєкту, рівень ізоляції та стигматизації об’єкту, символізує стиль життя та звички його мешканців.

Ізольований та занедбаний район є більш вразливим, ніж доглянутий, для злочинності, оскільки наявність належного контролю за територією є стримуючим фактором для злочинця, свідчить про високий рівень соціального контролю [19].

Дослідник відзначав важливість ефекту присутності – на вулицях завжди має бути багато людей. Основна ідея дизайнів Ньюмана – запобігти ізоляції. Парки, сквери мають бути оснащені місцями для громадського відпочинку (гойдалками, лавочками, альтанками, фонтанами тощо). Дизайн вуличного середовища має втілювати охайність (клумби, ін. зелений ландшафт), гарне освітлення, достатня кількість урн.

Натомість монофункціональне бетонне гетто, відсутність достатньої кількості пішохідних зон, малоосвітлені ділянки, занедбані будівлі і темні алеї, відсутність зон для громадського спілкування спричиняють фрагментування суспільства та створюють сприятливий для скоєння злочинів простір [18].

Ми вирішили перевірити, яке значення надають респонденти кореляції архітектурного простору та злочинності, а також дізнатися, чи впливає простір на моральний стан містян (додаток А). На питання «Чи погоджуєтеся Ви із твердженням, що архітектурне середовище здатне впливати на рівень злочинності?» Відгукнувся 131 респондент, надано такі відповіді: так – 78,6 %: ні – 21,4 %.

На питання «Чи викликають занедбані будинки, недобудови та захаращені прибудинкові території у Вас відчуття пригнічення, тривоги?» 72,5 % опитаних відповіли, що «так»; 16,8 % – «ні»; не змогли сказати напевне – 10,7 %.

На запитання «Чи впливають особливості зовнішнього оздоблення будинків, під'їздів та вигляд прибудинкової території на ваше відчуття безпеки?» 66,4 % опитаних відповіли, що «так»; 16 % – «ні»; не змогли сказати напевне – 17,6 %. Експерти на подібне запитання «Чи погоджуєтеся з тезою, що особливості зовнішнього оздоблення будинків, під'їздів та вигляд прибудинкової території здатні впливати на відчуття безпеки?» відповіли (додаток Б): «так» (52,7 %); «ні» (14,1 %); «не можу сказати напевне» (33,2 %).

Дж. Джейкобс у своїй книзі, аналізуючи проблематику злочинності в урбан-середовищі, виокремила заходи, які можуть суттєво знизити рівень правопорушень: зонування міста; візуальний контроль; висока пішохідна активність [21]. Дослідники зазначають, що ці ідеї згодом були розвинуті та втілені у працях О. Ньюмана [87, с. 88].

Наукові здобутки О. Ньюмана склали підґрунтя для розвитку відомої кримінологічної концепції запобігання правопорушенням через планування територій («crime prevention through environmental design» – CPTED).

Концепт CPTED (Т. Д. Кроу) полягає у правильному проєктуванні та ефективному використанні антропогенного середовища, що призводить до зниження рівня злочинності, зменшення почуття небезпеки та покращення якості життя. Втілює три вимоги до проєктування: природне керування доступом, нагляд та зміцнення території. Підхід вирізняє такі способи забезпечення контролю: природні (дизайн), організовані (охоронці чи поліція) та механічні (апаратура).

Цікавою для аналізу постає теза, про необхідність присутності на вулицях працівників, відповідальних за благоустрій територій з точки зору ефекту присутності та нативного контролю за середовищем вулиці. Основним стримуючим злочинність фактором постають самі громадяни, які випадково чи цілеспрямовано здійснюють цілодобовий нагляд за вулицею [18; 20].

Дискусії тривають також щодо визначення сутності та ролі феміністичних течій кримінології, яка зосереджується на концепції гендеру, взаємозв’язку культуральних та біологічних відмінностей. Ставляться цікаві питання щодо очікуваних гендерних ролей та соціального сприйняття деліквентної поведінки різних статей, зокрема, у ряді публікацій аналізується сексизм вуличної культури, наводяться міркування про відчуття рівності та влади, які надає членство у злочинних угрупованнях, специфіку віктимності та злочинності жінок. Зокрема Алістер Фрейзер у своїй книзі «Gangs & Crime: Critical Alternatives (Key Approaches to

Criminology)» (2017) висвітлював цікаві думки щодо злочинності жінок, досліджуючи феномен банд. Зокрема міркував щодо того, що жіноча злочинність слугує реакцією на гендерну нерівність, яка існує у суспільстві. Оскільки у структурі банди вбачають прихисток, можливість здобути незалежність, відчувати рівність, отримати певний статус та відчути «яскраві емоції», уникнути соціальної ізоляції, втекти від жорстокого поводження. Вказано на суттєве та необ'єктивне применшення функціоналу жінок у бандах [12, с. 154-167].

Не менш цікаві висновки висвітлили у своєму дослідженні злочинності у Чеській Республіці Джон Хейґен та Детеліна Радоєва, прослідкувавши взаємозв'язок між рівнем корупції, злочинності загалом та факторами нерівномірного розподілу соціального капіталу з можливостями його використання. Рефлексуючи над концептом корупції як явища, зазначили, що у посткомуністичних реаліях недоцільно розглядати її як наслідок моральної деградації.

Доречніше визначати її як закономірну реакцію на певні економічні фактори та дисбаланс ринку загалом. Корупція є рефлексом на подразник у вигляді викривлених ринків та на погано розвинуту систему стимулів. У малорозвинених економіках корупція є формою самопротекціонізму у відповідь на неконкурентне середовище.

Автори вивели дві узагальнені тези, які мають сенс у рамках даного дослідження:

високий рівень довіри (соціальному капіталу вигляді ресурсних соціальний зв'язків) сприяє корупції та корпоративній злочинності;

низький рівень довіри веде до соціального відчуження та зростання рівня вуличної злочинності [22, с. 75-92].

Роуленд Аткінсон та Гарет Міллінгтон у своїй книзі «Urban Criminology: The City, Disorder, Harm and Social Control» (2019) зауважують, що існують певні стереотипи щодо міської та сільської злочинності. Зокрема, що стверджувати про вищий рівень злочинності у містах не зовсім

доцільно, оскільки при аналізі кожної категорії злочинів, особливо враховуючи географічний аспект, треба враховувати безліч нюансів, які здатні кардинально змінити показники та наштовхнути на інші висновки.

Сільські місцевості характеризуються різними формами «приватного» насильства та толеруванням певних злочинів місцевою спільнотою, що викривлює реальну статистичну картину. Місто також треба розуміти як специфічне середовище з власними дезорганізуючими факторами. Дослідники вказують на різні аспекти, охоплюючи навіть глибинні моменти, такі як колоніальне історичне минуле, економічну експлуатацію, культурну та майнову експропріацію.

Указують, що урбаністична кримінологія є актуальною та практичною наукою та не обмежується теорією «розбитих вікон» та Чиказькою школою. Згадують про такі неочевидні злочини, пов’язані з міськими агломераціями, як використання ринку нерухомості для «відмивання» грошей з метою легалізації коштів, отриманих злочинним шляхом. Розмірковують про стирання меж між легальним та тіньовим, орієнтацію на ринок міськими адміністраціями при ухваленні адміністративних рішень та скорочення соціальних програм, що посилює соціальну нерівність за умови відсутності підтримки для незахищених верств населення.

Акцентовано на важливості дослідження процесів переміщення між будинками, районами та громадськими місцями, оскільки доволі простий процес транспортування постає осередком безлічі взаємодій, які є вадливими для кримінологічного аналізу. Навіть житло постає особливим простором, який пов’язує соціальних акторів та інфраструктуру [23, с. 4-21].

Ґрунтовно вивчаючи джерела інформації, дослідник може натрапити на похибки, дефектні твердження, прогалини та плутані нагромадження теоретичних тверджень. Однак, важливо розуміти, що наукові пошуки надзвичайно складний та трудомісткий процес, а тому недоцільно звинувачувати авторів у некомпетентності чи неспроможності.

Втім, етично коректною постає заувага, що у будь-якій галузі знань нерідко спостерігається явище придушення ролі контексту, викривлення даних та випадки стимульованого припасування конкретних факторів чи чинників під, заздалегідь сформовану у свідомості науковця, картину світобачення. Кримінологічна наука у контексті наведеного не є виключенням.

У підсумку, доволі поширеними постають випадки надто спрощеного розуміння та не надто деталізованого ілюстрування співвідношень між аспектами міського простору і злочинністю, де місто постає лише місцем дії, а злочинність розглядається дещо аморфно, з винесенням специфічно структурованих соціальних взаємодій та хаотичних аспектів людської поведінки за дужки наукового бачення.

Також прослідковуються випадки хибного проєктування досвіду західної індустріалізованої кримінології на інші географічні регіони, з абсолютно індиферентним ставленням до політичних, соціально-економічних і культурних параметрів. Натомість комплексний аналіз парадигм широко розгалуженої картини світової урбаністичної кримінології дозволить якісніше та результативніше висвітлити причини та наслідки такого складно-соціального та багатоаспектного явища як вулична насильницька злочинність.

1.2 Урбаністична кримінологія: український контекст.

Урбаністичний підхід до вивчення вуличної злочинності є достатньо розробленим у міжнародній теоретично-прикладній літературі, однак український вимір дослідження проблематики залишається недостатньо упорядкованим.

Розглядаючи ретроспективу становлення урбаністичної кримінології, не можна оминати увагою яскравих представників української наукової спільноти, чиї феноменальні роботи прямо або опосередковано дозволяють

побачити прогресію поглядів на злочин та злочинця у лаштунках міського середовища: Бабенка А. М., Батиргареєвої В. С., Бойко В. В., Головкіна Б. М., Голіни В. В., Головкіна Б. М., Сметаніної Н. В., Шакуна В. І., Філонова В. П., Федоренка Д. Ф. та інших.

Зокрема Бойко В. В. у своїй дисертації та публікаціях, аналізуючи проблему тяжкої насильницької злочинності, наголошує, що відсутність сталого формулювання поняття «місто» як кримінологічно важливого об'єкта у системі запобігання злочинності ускладнює процес отримання інформації [24, с. 142-157].

У своєму дослідженні автор співставляє різні групи соціальних факторів, які здатні впливати на етіологію міської злочинності, криміногенного та антикриміногенного характеру, такі як: географічного, соціально-економічного, інформаційно-політичного, демографічного, соціально-психологічного, організаційно-управлінського, виховного та ін. характеру [25].

Бойко В. В. у своїй дисертації справедливо акцентувала на тому, що вивчення регіональних особливостей злочинності є перспективним напрямом сучасної кримонологічної науки [26, с. 19]. Проаналізувавши численні публікації та погляди інших науковців на складносоціальне явище міської злочинності, дослідниця констатувала, що урбанізація як процес стрімкої розбудови міст, значно впливає на інші соціальні процеси, а саме: криміналізації та віктимізації, поширюючи такий вплив не лише на міське населення, а і на прилеглі території.

У такій складній взаємодії місто постає певним «соціальним магнітом» для диференційованих соціально-активних груп населення, однак його фасцинуюча дія, на жаль, залучає і кримінально активних індивідів [26, с. 21].

Бойко В. В. також досліджувала актуальне питання тяжкої насильницької злочинності у взаємозв'язку з урбаністикою. Дослідниця окреслила ключові наукові блоки при вивченні злочину у лаштунках

міського середовища: географію злочинності, Чиказьку школу екологічної урбаністики, топографічну урбаністику, урбаністичну віктимологію, захищений урбанізований простір, міську злочинність та стратегію запобігання останній в особливо великих містах, регіональні особливості злочинності та ін.

Науковиця виснувала, що ефективним методом при організації та здійсненні порівняльного кримінологічного аналізу тяжкої насильницької злочинності проти життя та здоров'я в урбанізованому середовищі постає регіональний (географічний) підхід, оскільки він розгорнуто відображає територіальні особливості, специфіку детермінації злочинності та дозволяє спектрально підійти до запобігання відповідному явищу.

Дослідниця також проаналізувала статистичні дані та відобразила кількісно-якісні показники злочинності в регіонах. У місті Києві задані для аналізу злочини частіше вчиняють раніше не судимі особи – 93,6 %, які при цьому не перебували у стані алкогольного сп'яніння, добре контролювати та усвідомлювали свої злочинні дії. У місті Харків висока концентрація установ виконання покарань, відповідно статистично вищою є злочинність раніше засуджених – 36 %, при цьому у стані алкогольного сп'яніння перебували 40% засуджених.

У місті Одеса 90 % осіб, які вчинили тяжкі насильницькі злочини, раніше не засуджувалися, однак рецидивність вища порівняно з показниками столиці, криміногенна обстановка у даному місті також характеризується високою злочинною активністю насильників, які на момент вчинення злочину перебували у стані алкогольного сп'яніння – 19 %, групова тяжка насильницька злочинність проти життя та здоров'я особи та діяльності неповнолітніх виглядає так: у місті Київ кількість кримінальних проваджень щодо вчинення злочинів групою осіб або з участю неповнолітніх складає 2 % та 2,1 % відповідно; у Харкові – 2,4 % і 3,5 %; Одесі – 3,3 % та 3 %.

Ключовими напрямами запобігання тяжкій насильницькій злочинності проти життя та здоров'я особи в особливо великих містах визначила:

а) зміну навколишнього середовища (наприкл. просторова організація міст, підвищення інвестиційної привабливості міст; розбудова місцевого самоврядування та інститутів громадянського суспільства);

б) зовнішній контроль (засоби спостереження; контроль за соціо-економічною ситуацією та рівнем злочинності у регіоні);

в) оперативна робота (невідкладне реагування спеціалізованими суб'єктами; профілактична робота з криміналітетом; робота; віктимоллогічна профілактика) [26, с. 49, 157-161].

Ніщик Т. О. у своїх публікаціях вказував, що урбанізація неоднозначно впливає на суспільні процеси. Постаючи феноменом, що зумовлює позитивний розвиток усіх без виключення сторін соціально-економічного життя, характеризується зростанням злочинності.

Великий інтерес до вивчення насильницької злочинності у містах автор пояснює насамперед необхідністю дослідження пов'язаних з урбанізацією політичних, економічних, соціальних, культурних, організаційних та управлінських чинників, що безпосередньо впливають на стан і динаміку насильницької злочинності на конкретних територіях.

Визначаючи поняття «простір міста» автор застосував міждисциплінарний підхід, поєднавши практичні та теоретичні напрацювання економіки, логістики, містобудування та архітектури.

На думку Ніщик Т. О. простором є певне середовище, що складається із визначених елементів, яке формує єдину систему за рахунок внутрішньо сформованих взаємозв'язків та взаємозалежностей. Тобто, простір – це просторово організована територія, яка вміщує визначену кількість об'єктів, та функціонує як єдине ціле за рахунок організованих зв'язків. Характерні ознаки простору автор виділив такі:

простір організовується за рахунок об’єктів, які розташовані в його площині із певною щільністю;

залежно від кількості об’єктів та особливостей їх розміщення (концентрації), буде визначатися форма простору, яка обов’язково характеризуватиметься центром (центрами) та прилеглими територіями;

організація міського середовища є системною;

швидкість розвитку залежить від пропускної здатності та динамізму простору.

Отже, простір міста, на думку дослідниці, слід детермінувати як систему об’єктів, розміщених на певній території, які формують просторово організоване середовище певної форми з чітко окресленим центром та функціональною спрямованістю – спеціалізацією, при цьому, об’єкти взаємодіють між собою в динаміці і характеризуються ущільненістю та пропускною здатністю [27].

Наступною знаковою публікацією у сфері дослідження вуличної злочинності, яку слід розглянути, постає колективна монографія «Кримінологічні проблеми попередження злочинності неповнолітніх у великому місті: досвід конкретно-соціологічного дослідження» за загальною редакцією професорів В. В. Голіни та В. П. Ємельянова, яка побачила світ у 2006 році. Колектив авторів (В. В. Голіна, В. П. Ємельянов, В. Д. Воднік, П. Т. Петрюк, Л. О. Шевченко, В. С. Батиргареєва, А. Б. Блага, Б. М. Головкін, В. Л. Сінчук, О. Ю. Юрченко, І. С. Яковець, Т. П. Печерських) як представники різних галузей наукового знання аналізував поведінку та психічний стан дітей (підлітків) для відповіді на питання, чому у великих містах злочинність серед неповнолітніх досягає значного темпу.

Кримінологічний інтерес дослідників полягав полягав у спробі визначити глибинні процеси та тенденції, що спричиняють зростання злочинності неповнолітніх у великих містах (на прикладі міста Харкова за 2001-2005 роки) та у розробці рекомендацій до протидії такій злочинності.

Дослідники проаналізували статистичні дані за напрямами:

- кримінологічної характеристики злочинності неповнолітніх;

- особистості неповнолітніх злочинців (сучасний кримінологічний портрет);

- факторів формування злочинності неповнолітніх у сучасних умовах великого міста;

- впливу засобів масової інформації на формування злочинної поведінки;

- детермінаційного зв'язку із насильством у сім'ї;

- психічних аномалій, що спричиняють поведінкові розлади у неповнолітніх.

Дослідження, зокрема приділило увагу актуальній проблемі зростання девіантної поведінки дівчат, яку автори пов'язали з глобальними соціальними змінами.

Висловлено ряд міркувань щодо попередження злочинності неповнолітніх у великих містах, зокрема у розрізі сприяння їхній соціальній адаптації. Додатковими корисними чинниками зазначені:

- виконання органами і посадовими особами покладених функцій і повноважень у повному обсязі, виключення формалізму у роботі;

- перегляд і скорочення існуючої системи відповідних органів і служб, відкритість їх діяльності;

- залучення громадськості до заходів сприяння соціальній адаптації неповнолітніх;

- належний контроль за цим напрямком з боку прокуратури та органів влади.

Зроблено акцент на підвищенні особистої службової і громадянської відповідальності причетних (а це практично все доросле населення) до впливу на дітей і підлітків суб'єктів [28].

Українські вчені Богатирьов І. Г. та Кисельов М. О. (Монографія «Кримінологічні засади запобігання злочинності у великому місті на регіональному рівні») базуючись статистичних даних за 2007-2009 рр.

надали власне визначення поняттю «місто», представили класифікацію міст за кількістю населення та на основі рейтингового аналізу згрупували міста Дніпропетровської області, диференціюючи останні за чисельністю населення та розмірами. Виділили найбільш кримінально уражені райони Дніпропетровської області [29].

Бесчастний В. М. Аналізував структуру злочинності на прикладі великих міст, районів та селищ Донецької області, підсумувавши, що структура злочинності в Україні «характеризується значною часткою тяжких та особливо тяжких злочинів» (35,5 % станом на 2016 рік).

Автор навів висновок, що 77,8 % злочинів скоюють у містах та селищах міського типу, сіл та селищ – не більше 19,5 % від зареєстрованих злочинів, 2,7 % – здійснюють за межами населених пунктів, що свідчить про урбанізований характер злочинності в Україні.

Бесчастний В. М. проводив схожі дослідження за матеріалами великих міст, районів та селищ Донецької області. Попри те, що у його статті «Кримінологічний аналіз стану злочинності в Україні» використана вже дещо застаріла статистика, повчальним і цінним є підхід до аналізу заявленої теми, а саме – першочерговість використання достовірних даних про поточний стан злочинності аналізованого сегменту, поточних тенденцій та їхнього виваженого аналізу для розробки ефективної системи протидії злочинності в Україні.

Підмічено, що тенденції зростання злочинності в Україні від початку 90-х рр. XX ст. частково обумовлені фактичним відставанням можливостей правоохоронної системи від розвитку злочинності, факторами штучного впливу на статистичне відображення динаміки правопорушень (зміною законодавства щодо реєстрації звернень громадян) [30].

Бабенко А. М. зміг вперше дослідити регіональну злочинність в Україні як самостійний об’єкт кримінології, а на основі цього дослідження сформулював його сучасну концептуально-методологічну модель у вигляді розгалуженої, різнорівневої та багатофункціональної системи з власною

ієрархічною структурою елементів: теорія, методологія, методика, технологічна система (сукупність підходів), процедура, методи та прийоми дослідження.

Автор зазначив, що сучасні суспільні тенденції тяжіють до зростання рівня суспільної небезпечності злочинів, загалом певним переулаштуванням злочинності шляхом витіснення із загальної її структури злочинів невеликої та середньої тяжкості тяжкими та особливо тяжкими.

Розглядаючи основні можливі заходи запобігання та протидії злочинності, дослідник зупинився на технології централізованого відеоспостереження «Контрольований простір», що була успішно впроваджена у країнах Європи та позитивно себе зарекомендувала, зокрема на прикладі міста Варшава (Польща). Автор не оминув увагою GIS-технології (технології геоінформаційних систем).

Бабенко А. М. також простежив еволюцію «географії злочинності» як окремої галузі кримінологічного знання, виділивши три історичних етапи її становлення та розвитку. Проаналізував аспекти, які мають найстійкіший вплив на географію злочинності, наголосив на циклічності динаміки злочинності, її зв’язку з соціо-економічними процесами в регіоні, приростом населення.

Відзначив тенденцію зростання тяжких злочинів (розбоїв та грабежів на 10 %), окреслив ключові поняття нової галузі кримінології та зазначив про відсутність єдиного підходу до детермінації понять «регіон», «регіональна кримінологія», «регіональні особливості злочинності».

Дослідник вказав на певну закономірність у розподілі злочинності та на стійкість структурного територіального розподілу між регіонами (регіони з дуже високим рівнем кримінальної ураженості: Луганська область, місто Севастополь, Запорізька та Дніпропетровська області; низьким – Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська, Тернопільська, Рівненська та Чернівецька області).

Виснував, що регіональну кримінологію можливо визначити як самостійний напрямок науки кримінології, який вивчає регіональні закономірності злочинності та осіб, які вчиняють злочини в окремих територіально-просторових системах (район, місто, селище, область, республіка); вплив на злочинність та злочинців своєрідних місцевих факторів: географічного, історичного, соціального, економічного, політичного, ментального, ідеологічного та ін. середовища; забезпечує диференційовану науково-обґрунтовану організацію запобігання злочинності (на загальному, соціальному та індивідуальному рівнях) загального, особливого та індивідуального характеру [31, с. 323-328].

Варто зазначити, що автор керувався історичним методом, розглядаючи регіональну злочинність від етапу її зародження до моменту перетворення у самостійний напрям кримінології [32].

Голуб М. В. досліджував суспільні відносини, які формуються в процесі охорони громадського порядку у регіоні, аналізував пріоритети державної регіональної політики у сфері охорони громадського порядку. Наголошував на необхідності запроваджувати заходи, що сприяють взаємодії поліції та населення [33].

Марченко О. В., Аванесова Н. Є. проаналізували та сформулювали ключові ознаки міста, а саме:

- місто є історично сформованим поселенням;

- місто характеризується територіальною відокремленістю;

- місто являє собою відкриту складну цілісну систему;

- місту властиві висока щільність населення та компактність забудови;

- населення міста займається переважно несільськогосподарською діяльністю;

- місто характеризується єдністю підсистем: населення, природи, господарства;

- в межах міста існує власний ринок;

- місто виконує містоутворюючі та містообслуговуючі функції;

- місто є суб’єктом права з власними економічними ресурсами та господарськими зв’язками;

- місто являє собою складний об’єкт управління [34].

Батиргареєва В. С. у своїй праці «Урбаністична кримінологія як актуальний напрям знання у запобіганні злочинності» визначала окремий науковий напрям кримінології – урбаністичну кримінологію, як знання, спрямоване на вивчення властивостей й закономірностей розвитку кримінологічного об’єкта пізнання – злочинності у конкретних умовах місця та часу, визначених просторовими й часовими межами.

Міркуючи про чинники, що зумовлюють необхідність розробки й реалізації у практичній площині ефективних заходів запобігання злочинності (насамперед в умовах великих населених пунктів) дійшла таких висновків: значна кількість населення сконцентрована у великих промислових центрах східних областей і Центрального Придніпров’я, навколо приморських міст Північного Причорномор’я, Південного узбережжя Криму, у столиці та прилеглої території; з урахуванням рівня урбанізованості (70,1 %), на території міст концентрується більша кількість потенційних об’єктів запобіжного впливу;

останні два десятиліття урбанізація активно впливає на процеси віктимізації мешканців сільських районів; аномія серед українського суспільства саме посилюється саме у середовищі великих агломерацій; у соціальному міському просторі кінця XX – початку XXI століть формується новий тип ідентичності – «Homo Urbanus»; проаналізувала аспект запобіжної діяльності на рівні регіональних програмних документів протидії злочинам (Стратегічні напрями забезпечення публічної безпеки і порядку на території Харківської області на 2018–2019 роки, затверджені Рішенням Харківської обласної ради від 07 грудня 2017 року № 557-VII; Програма «Безпечне місто Харків» на 2016–2020 роки; Міська цільова комплексна програмі профілактики та протидії злочинності в місті Києві «Безпечна столиця» на 2016–2018 роки, затверджена Рішенням Київської міської ради від 14 квітня

2016 року № 334/334; Міська комплексна програма зміцнення законності, безпеки та порядку на території міста Одеси «Безпечне місто Одеса» на 2017–2019 роки, затверджена Рішенням Одеської міської ради від 15 березня 2017 року № 1778-VII та ін.) [35].

Денисова Т. А. та Шеремет О. С. у своїй публікації «Запобіжні заходи в межах інфраструктурного, технологічного та соціального розвитку сучасних міст: завдання та рішення» розглядали завдання та основні напрямки політики запобігання злочинності у контексті місцевих громад, виокремили основні профілактичні заходи органів місцевого самоврядування на прикладі міста Чернігова.

Зокрема розглянули основні проблемні питання, що провокують зростання правопорушень й злочинів:

- трудова міграція з міста;
- тіньова зайнятість;
- молодіжне безробіття;
- застаріла система професійної освіти, що не є привабливою для молоді;
- незбалансованість наповненості навчальних закладів міста у розрізі їхньої проєктної потужності;
- відсутність системи комплексної реабілітації (особливо колишніх військовослужбовців), дітей з особливими потребами тощо;
- невідповідність між можливостями сучасних цифрових технологій та технічним станом й інформаційно-аналітичним забезпеченням закладів освіти міста Чернігова;
- складна медико-демографічна ситуація; відмова автоперевізників від обслуговування міських маршрутів у зв’язку зі зношеністю доріг та високу аварійність тощо.

Авторами проаналізовано міські соціальні програми з розвитку: «Чернігів – конкурентоспроможне та інноваційне місто; «Розвиток житлово комунального господарства та інфраструктури м. Чернігова «Комфортне

місто; «Розвиток людського потенціалу «Людина – понад усе»; «Міська мобільність і безпека дорожнього руху» (у тому числі заходи зі створення максимально адаптованої інфраструктури для велосипедистів, пішоходів та людей з особливими потребами); «Можливості інтелектуальної відеоаналітики в здійсненні контролю за безпекою міського трафіку, виявленні правопорушень і надзвичайних подій, розшуку людей і майна»; «Цифрова трансформація міського середовища»; «Соціальний контроль як один із ефективних профілактичних заходів з боку суспільства».

Окреслено актуальні напрямки розвитку міста, такі як: створення надсучасної системи попередження надзвичайних ситуацій, протидії тероризму, «інтелектуальних» заходів безпеки громадян та критичної інфраструктури міст та селищ; переобладнання дорожнього покриття, інфраструктури світлофорів задля контролю, спостереження за дорожнім рухом та зменшення аварійності на дорогах [36].

Окремої уваги заслуговують дисертація «Архітектурно-просторові методи й засоби підвищення кримінологічної безпеки міського середовища» (та публікації за вказаною темою) дослідника Главацького О. З.

Робота захищалася за спеціальністю 18.00.01 «Теорія архітектури, реставрація пам’яток архітектури», однак проведене автором дослідження є міждисциплінарним та стосується, зокрема, актуальних питань урбаністичної кримінології. У роботі також наведені важливі висновки, які можна екстраполювати на методику запобігання та протидії злочинності у містах.

Автор аналізував Львів з точки зору безпечності міського середовища, охопивши при цьому чотири рівні: загальноміський, районний, локальних громад та місць підвищеної злочинності. З огляду на фах дослідника наукова робота характеризується значним нахилом до сфери архітектури та містобудування, однак у подібних дослідженнях можливість застосувати спеціальне знання скоріше перевагою, аніж недоліком.

Главацький О. З. справедливо зазначає, що архітектурно-просторова організація є ключовим аспектом моделі злочинної дії, оскільки саме простір є тим середовищем, що акумулює фактори: мотивованого злочинця та доступну ціль.

Заслуговує уваги також методика дослідження середовища міста, застосована автором, а саме: аналіз стану забудови, аналіз соціально-демографічної структури району, аналіз функціонального використання території, аналіз мережі об'єктів соціального-побутового обслуговування населення, аналіз планувальних обмежень та санітарного стану території, аналіз транспортного руху, економічні дані.

Проаналізувавши ключові теорії підвищення кримінологічної безпеки засобами просторової організації середовища, автор виокремив такі принципи:

неформального (місцеві та оглядовість територій) та формального контролю (спеціальні службовці, конкретні заходи муніципалітету щодо приведення територій у конкретний стан); територіальність (стратифікація громадських, напівгромадських і приватних середовищ, запровадження особливого режиму таких територій); контроль доступу (щодо режиму входу та виходу при користуванні простором); зовнішній вигляд (питання муніципального благоустрою); захист об'єкту (посилення захисних заходів); підтримка «вуличної» активності (соціальний контроль, так би мовити «дух» громади).

За результатами опитування громадян автор установив, що пріоритетними підходами до організації криміногенно безпечного середовища є стимулювання суспільного контролю, посилення відчуття приналежності й відповідальності за територію. Вищезазначеному сприяє цьому сприяє огороджена фізичними чи умовними бар'єрами житлова територія з виділеними входами/виходами та якісний благоустрій тощо.

На кримінологічну безпеку, на думку автора, негативно впливають: «незадовільна транспортна доступність; відсутність чіткої планувальної структури; розосередженість житлових територій; низький розвиток

системи громадського обслуговування; малий житловий фонд (в сер. 15 м2/люд.); сформований історично селиищно-виробничий характер територій; мала частка житлової забудови (в сер. 0,3 – 0,5) в межах територій громади; витягнута форма житлових груп, що сполучаються з великими озелененими і виробничими територіями» [38, 39].

Аналізуючи кримінологічну безпеку на прикладі Львова, автор зазначив, що об'єктами міста, які продукують криміногенну ситуацію постають: «нічні клуби; ринки; ресторани і паби; лікувальні заклади.

Досліджуючи територіальний розподіл злочинності між зонами міста (центр; передмістя – район внутрішнього автомобільного кільця та залізниці; периферія), навів висновок, що концентрація вуличних злочинів найвища у центрі. Вказує, що така криміногенна обстановка пов'язана з великою кількістю туристів, місцевих, яких приваблює широко-розгалужена системами закладів дозвілля, дослідник також наводив конкретні частини території міста. Дослідження показало, що центр є точкою кишенькової злочинності, натомість насильницька злочинність у світлі години доби не притаманна [40].

Проблему архітектурної профілактики злочинності досліджував також Колодяжний М. Г. Автором наведено цікаві висновки щодо того, як архітектурні елементи здатні впливати на психіку, аналізуються історичні приклади (зал для засідань, створений Макіавелі, сприяв стрімкішим дебатам, оскільки архітектурні особливості місця створювали атмосферу тиску та дискомфорту; палата общин у Британії, натомість характеризувалась як камерне місце, атмосфера якого сприяє вільнішим дискусіям).

Міркуючи про недоцільність дослідження злочинності у відриві від фізичного простору, оскільки архітектура здатна впливати на поведінку індивіда, дослідник погодився з міркуваннями інших вчених щодо необхідності поставити недоліки архітектурного планування на одному

рівні з іншими, більш традиційними для вітчизняної кримінології, криміногенними чинниками.

Наводить конкретний приклад законодавчого регулювання процесу розселення родин з дітьми до багатоквартирних будинків, базованого на кримінологічних дослідженнях, якими було обґрунтовано кореляцію злочинності з поверховістю будинків (на 1 тис. населення коефіцієнт злочинності коливався від 8,8 – триповерхові будівлі та до 20,2 – шістнадцятиповерхові).

Негативно впливають на безпекові фактори: наявність пустирів та хмарочосів, натомість позитивно – більша щільність будинків, велика кількість двориків, які добре проглядаються, розвинута прибудинкова територія, обмеження доступу тощо.

З практичної точки зору надзвичайно корисними видаються узагальнені автором прояви архітектурного планування, які здатні запобігти найбільш поширеним видам посягань та одночасно такі, що виступають недоліком простору:

– розміщення оголошень у ліфтах задля зміщення фокусу уваги людей та запобігання зайвим зоровим контактам (ідея: уникнути конфлікту, оскільки для початку гострої суперечки іноді достатньо «невдалого» погляду);

– «L»-подібні будинки та у формі літери «П» з парканом, який довершує прямокутну архітектурну форму, утворюють безпечний відокремлений простір з гарною оглядовістю, натомість будинки, вікна яких не виходять на проспекти, вулиці, парки тощо не сприяє контролю з боку громади за вуличним простором;

– багатоквартирні поверхи (чотири – десять на поверсі), довгі коридори, «глухі» кути, тамбури, що обмежують огляд, наявність приміщень з закритим від жителів доступом;

– відсутність охорони чи консьєржа; тривожних кнопок, відеоспостереження, аудіо- чи відеодомофонів;

– маленькі вікна міжповерхового простору обмежують оглядовість;

– відсутність паркінгу (безпековий фактор для власників транспортних засобів);

– архітектурний мінімалізм негативно впливає на емоційний стан мешканців, вчені також прослідковували певну кореляцію між візуальним станом навколишнього середовища та розвитком когнітивних здібностей підлітків (стаття архітектурна профілактика) [41].

У своєму міждисциплінарному дослідженні Лукашевич С. Ю., Бондаренко Б. К., Салаєва К. А. та Бондаренко К. Е. розглядали вплив урбанізованого середовища на детермінацію злочинності. Автори запропонували класифікувати посягання, які вчиняються у межах інфраструктури метрополітену, як вуличну злочинність, наголосивши, що у її структурі переважають корисливі та корисливо-насильницькі правопорушення [42, с. 71-72].

Вдовиченко О. М. у своїй публікації наголошував на тому, що підхід до запобігання злочинності має базуватися на проєктуванні безпечного середовища та зниженні можливостей для скоєння та страху перед злочином.

Тобто такі превентивні заходи не мають зосереджуватись довкола заборони доступу (замки, сигналізація, огорожа), натомість стосуватись розширення можливостей природного спостереження шляхом проєктування вулиць, тротуарів, забезпечення належного освітлення.

Наприклад, нормальним автор визначає освітлення, яке дозволяє розгледіти обличчя на відстані близько 10 метрів за відсутності дефектів зору, вказує на доцільності використання більшої кількості джерел освітлення із меншою потужністю для усунення глибоких тіней та відблисків;

Дослідник також наводить приклади доцільних архітектурних рішень, які здатні вплинути на посилення відчуття безпеки та підвищити рівень громадського контролю: балконні перила не повинні виготовлятись з

твердого, непрозорого матеріалу або мати висоту більше 110 см; місця без наскрізного проходу мають обмежуватися парканами або воротами; замки на точках доступу до місць загального користування мають містити замки з автоматичним блокуванням; зовнішні двері будівлі та зони спільного користування мають гарно проглядатися сусідами та належно освітлюватися; фасади повинні мати вікна; сміттєвий блок не повинний перетворюватися у сліпу зону; чагарник не може бути вищим за 90 см, а крони дерев – нижче 2 м 40 см; дверні ручки слід розміщувати на рівні 1 м від вікон тощо [43].

Головкін Б. М. досліджував питання протидії злочинності на вулицях та в інших громадських місцях. Міркуючи про особливості такого феномену як вулична насильницька злочинність автор вказує на таку характеристику як неочевидність, з огляду на те, що подібні посягання переважно скоюються у темний час доби, що негативно впливає на рівень розкриття та відновлення справедливості. Автор визначає ключові кримінологічні характеристики понять, якими оперує у дослідженні («вулиця», «громадське місце»).

Дослідник дійшов висновку, що вулична злочинність характеризується вищим ступенем суспільної небезпечності порівняно зі злочинами, що вчиняються в інших громадських місцях, оскільки «питома вага тяжких і особливо тяжких складає 42,8 % проти 22,5 %». Вулична злочинність є груповою; переважно такі злочини скоюються особами у стані алкогольного сп’яніння тощо [44].

Чекмарьова І. М. досліджувала праці представників регіонального підходу у кримінології (підхід, який вивчає територіальну структуру злочинності). Дослідниця розглядає злочинність у Харківській області як «прикордонному регіоні», вказує, що географічне розташування з ряду відомих причин створює підвищену кримінологічну небезпеку

Провідними характеристиками криміногенної обстановки Одеської, Миколаївської та Херсонської областей вказує сезонність злочинних

проявів, оскільки під час сезону відпочинку зростає злочинна активність місцевих злодіїв та «гастролерів». Наводить автор також календарний розподіл пікових показників злочинності: Одеська область – з травня по серпень; Миколаївська – з жовтня по листопад; Херсонська – травень, липень та листопад [45].

Заслуговує уваги також дисертація А. В. Півня «Кримінологічна характеристика та профілактика вуличної насильницької злочинності» – комплексне дослідження явища вуличної насильницької злочинності, її структури, причинності. Окрему увагу приділено віктимологічній профілактиці та заходам кримінологічного запобігання, охарактеризовано поняття вуличної насильницької злочинності крізь призму розуміння вулиці як функціональної зони міста. Автор також сформулював тезу про необхідність притягнення порушників до адміністративної відповідальності за дрібне хуліганство, оскільки такі дії є профілактикою вчинення більш тяжких [58].

Бєліков К. А. у дослідженні «Кримінологічна характеристика та запобігання вуличній злочинності в Україні» встановив ключові характеристики вуличної злочинності:

- частка вуличних злочинів у загальній структурі злочинності складає 7-8% від загальної кількості зареєстрованих злочинів;
- характеризується високою латентністю;
- спостерігається тенденція до збільшення частки тяжких та особливо тяжких злочинів;
- є регулярним, інтенсивним несподіваним правопорушенням, характеризується також швидкістю, відкритістю, зухвалістю та жорстокістю;
- негативно впливає на психологічний клімат громад, підриває авторитет правоохоронних органів, місцевої влади та держави.

Автор запропонував детермінувати вуличну злочинність як «масове деструктивне явище, різновид протиправної соціальної практики, що

проявляється у вчиненні відносно однорідних суспільно-небезпечних кримінально караних діянь на відкритій та вільній для доступу населення частині території населеного пункту поза межами житлових приміщень, території підприємств, установ, організацій та приватних володінь».

Охарактеризував кримінологічний портрет вуличного злочинця (чолоків 18–39 років; має повну загальну середню, базову загальну середню освіту; не працює і не навчається; не перебуває у шлюбі; схильний до вживання спиртних напоїв, наркотичних засобів, психотропних речовин; мешкає у тому ж населеному пункті, де вчинив злочин; раніше вчиняв злочин (злочини) [77].

Проаналізувавши стан наукової розробки проблематики вуличної насильницької злочинності та питань протидії цьому негативному явищу соціальної реальності, можемо зазначити, що розгалуженість наукових підходів українських учених до проблеми злочинності в міському просторі (регіональної, вуличної та ін.), незалежно від обраного дослідниками термінологічного апарату, засвідчує про високу зацікавленість вказаною темою.

Кількість фундаментальних праць українських науковців свідчить про можливість подальшого формування національної школи урбаністичної кримінології. З певним застереженням зазначимо, що для розробки окремої дисципліни або спеціалізованого міждисциплінарного курсу подальшого доопрацювання потребує ряд питань: створення сталої термінології; збору актуальних статистичних даних (з забезпеченням щорічного оновлення інформації); релевантних емпіричних досліджень; поглиблення залученості українських науковців у глобальний науковий дискурс.

Цікаві тенденції спостерігаються на ґрунті міждисциплінарних взаємодій науковців, розгалуженості застосованих методів. Дослідники трансформують усталений вузькоспрямований підхід до наукової діяльності та провадять дослідження, використовуючи надбання інших наукових дисциплін, що дозволяє всебічно проаналізувати взаємозв’язок

між урбаністикою та підходами запобігання явищу вуличної злочинності – суто науковому, а втім прикладному концепту, що втілюється у реальність як цілком конкретні злочини.

1.3 Актуальні підходи до розуміння вуличної насильницької злочинності: міждисциплінарний аспект.

Сметаніна Н. В. влучно зазначає, що методологічним базисом для пояснення джерел виникнення злочинності як ключового питання кримінології постають принципи і закони діалектики (про загальний, універсальний зв'язок предметів та явищ навколишнього світу; протиріччя при дослідженні соціальної реальності), концепція соціального детермінізму, принцип історизму.

Натомість пошуки методологічних основ пізнання злочинності потребують інноваційних підходів до розуміння її сутності [46], тому надзвичайно актуальним постає міждисциплінарний підхід до аналізу такого комплексного явища як вулична насильницька злочинність.

Інтелектуальні напрацювання щодо теоретичної та прикладної проблематики кримінологічного розуміння та запобігання вуличній насильницькій злочинності висвітлені у публікаціях науковців та науковиць: Головкіна Б. М., Півня А. В., Семенишина М. О., Бочарової К. А., Зелінського А. Ф., Голіни В. В., Даньшина І. М., Шакуна В. І., Сташиса В. В., Тація В. Я., Бойко В. В., Бабенка А. М., Саймона Хелсворта, Джефрі Роса, Джона Дугласа, Стефана Джонса та інших.

Поняття вуличної злочинності, зокрема насильницької, міцно укорінилось у науковому обігу та набуло ознак сталого широковживаного у спеціальній лексиці словосполучення, однак зарано вести мову про комплексне розуміння проблематики, оскільки термін на даний момент існує виключно на теоретичному рівні у реаліях відсутності нормативної дефініції. Висунемо припущення, чому так склалося: відсутність потреби в закріпленні конструкції як такої, що не набула ознак юридичного терміна та

не застосовується у судовій практиці; конструкція існує як узагальнений мовленнєвий аспект пізнання певної об'єктивної сфери дійсності; конструкція є комплексом словесних одиниць для побудови академічного діалогу в межах заданої тематики; це абстрактне поняття, щодо якого існує консенсус в наукових колах і яке необхідне для сприйняття вуличної насильницької злочинності як явища.

Доцільно також вказати на недостатню наукову обґрунтованість термінологічного конструкту, що обумовлює необхідність проведення комплексного дослідження, яке здатне висвітлити еволюцію смислового наповнення терміна включно з доктринальними підходами та на рівні законодавчого втілення окремих його системних елементів, а також дозволить окреслити розуміння проблематики вуличної злочинності та насильницької злочинності на міжнародному рівні [47, с. 278-279].

Усталеним підходом до визначення поняття постає його аналіз через зміст та обсяг. Мовний конструкт «вулична насильницька злочинність» постає прикладом обмеження поняття, за допомогою розширення (уточнення та звуження) його змісту.

Оскільки доктринальні дефініції, сформовані унаслідок активної наукової дискусії, не є стабільними конструкціями, вважаємо за доцільне першочергово розглянути більш сталі поняття, закріплені нормативно [47].

Відповідно до Закону України «Про автомобільні дороги» від 08 вересня 2005 року № 2862-IV вулицею є автомобільна дорога, призначена для руху транспорту і пішоходів, прокладання наземних і підземних інженерних мереж у межах населених пунктів [48].

ДБН Б.2.2-12:2019 «Планування і забудова територій», затверджений наказом Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України від 26 квітня 2019 року № 104, визначає площі, майданчики, парки, сквери, бульвари, проходи і вулиці в забудові населеного пункту, що призначені для руху пішоходів та можливості

проїзду (під’їзду) лише спеціального транспорту як пішохідну зону (пункт 3.43).

Класифікація вулиць і доріг населених пунктів виглядає так: магістральні дороги, магістральні вулиці загальноміського та районного значення, місцеві вулиці та дороги (пункт 10.7) [49, 47].

Зокрема, у Законі України «Про благоустрій населених пунктів» від 06 вересня 2005 року № 2807-IV визначено суміжні поняття: територія як сукупність земельних ділянок, які використовуються для розміщення об'єктів благоустрою населених пунктів: парків, скверів, бульварів, вулиць, провулків, узвозів, проїздів, шляхів, площ, майданів, набережних, прибудинкових територій, пляжів, кладовищ, рекреаційних, оздоровчих, навчальних, спортивних, історико-культурних об'єктів, об’єктів промисловості, комунально-складських та інших об'єктів у межах населеного пункту; вулично-дорожня мережа – призначена для руху транспортних засобів і пішоходів мережа вулиць, доріг, внутрішньоквартальні та інші проїзди, тротуари, пішохідні та велосипедні доріжки, набережні, майдани, площі, а також автомобільні стоянки та майданчики для паркування транспортних засобів з інженерними та допоміжними спорудами, технічними засобами організації дорожнього руху; зелені насадження – деревна, чагарникова, квіткова та трав’яна рослинність природного і штучного походження на визначеній території населеного пункту [50].

На підставі вищенаведеного припустимо, що доцільно визначити вулицю як відкриту частину території населеного пункту, призначену для безперешкодного руху транспорту та громадян.

Базисними ознаками, на які треба зважати, визначаючи місце як вулицю, є: вільний доступ транспорту та громадян; пункт, у межах якого існує це місце, має бути населеним, тобто середовищем (сталого або тимчасового) проживання певної кількості людей; наявність

багатоповерхової або садибної забудови; є елементом розвиненої або малорозвиненої інфраструктури [47].

Вулицею також слід вважати автомобільну дорогу, різноманітні місцеві та міжміські дороги з різним статусом та призначенням, у тому числі автомагістралі, тротуари, площі, проспекти, бульвари, набережні, мости, шляхопроводи, естакади, проїзди, зупинки громадського транспорту, парки, сквери, провулки, завулки, двори, за винятком приватних домоволодінь, зелені насадження та елементи благоустрою [47-50].

Відповідно до пункту 40 Положення про Єдиний реєстр досудових розслідувань, порядок його формування та ведення, затвердженого наказом Генерального прокурора від 30 червня 2020 року № 298, зі змінами, внесеними згідно з наказом від 17 серпня 2023 року № 231 (далі – Положення), кримінальними правопорушеннями, що вчинені в умовах вулиці, є:

- крадіжки з ресторанів, кафе, закладів громадського харчування, магазинів, ларків, кіосків, транспортних засобів, інших об’єктів, якщо проникнення в них здійснено безпосередньо з вулиці;

- незаконне заволодіння транспортним засобом, якщо він знаходився на вулиці, біля будинків, на стоянках, які не охороняються [51].

Правозастосовна практика Верховного Суду є орієнтиром для національної судової системи та правників, вказане закріплене у ряді процесуальних кодексів та Законі України «Про судоустрій та статус суддів» від 02 червня 2016 року № 1402-VIII.

У постанові від 18 квітня 2018 року у справі № 569/1111/16-к Велика Палата висловила позицію щодо сутності проникнення (для кваліфікації розбою):

- проникнення не інкримінуватимуть особі, яка потрапила до приміщення з вільним доступом, навіть за наявності злочинного умислу;

- проникнення має відбутися за відсутності законної підстави, тобто без дозволу (наприклад, без запрошення власника);
- спосіб проникнення не впливає на кваліфікацію;
- поєднаним з проникненням буде діяння, скоєне після зміни режиму доступу до об'єкту, а також, коли особа без перешкод потрапила до приміщення з обмеженим доступом та заволоділа майном через зловживання довірою (обман), наприклад, суб'єкт потрапив до закладу у робочі години, однак залишився і після закриття, маючи злочинну мету;
- ознака проникнення не може бути застосована до особи, яка має безперешкодний доступ до об'єкту у зв'язку зі службовим становищем (виконанням службових обов'язків);
- спрямованість умислу (мета, з якою особа потрапила до приміщення), наприклад, особа заволоділа майном, але на момент отримання доступу до приміщення умислу на це не було;
- усвідомлення незаконності потрапляння [47, 52].

Неоднозначними та дискусійними є підходи до визначення поняття «громадське місце».

Відповідно до Положення: «громадськими місцями є такі, що використовуються громадянами для спільної роботи, відпочинку, пересування, проведення масових заходів та інших потреб (вулиці, площі, вокзали, аеропорти, магазини, кафе, бари, ресторани, музеї, клуби, пляжі в період їх роботи, а також громадський транспорт під час перебування в ньому громадян, ділянки лісу, поля під час проведення на їх території організованих масових зібрань), приміщення вокзалів, пасажирські (приміські) потяги, літаки, катери, пароплави, перони, платформи, пристані та інші місця під час очікування посадки та висадки пасажирів».

Рис. 1 [47].

Допоміжними при обмеженні сутності поняття «громадське місце» слугують уточнення, зазначені у Положенні. Наприклад, не є громадськими території з обмеженим доступом, не пов’язані з обслуговуванням пасажирів. Зокрема, з метою звуження кількості можливих протиправних діянь, вказано, що не слід вважати такими, що вчинені у громадських місцях: продовжувані кримінальні правопорушення; учинені в житлових приміщеннях для постійного або тимчасового проживання, місцях загального користування за місцем проживання; учинені на території підприємств, установ та організацій, незалежно від того, чи є до них вільний доступ, крім випадків, коли дії осіб, які знаходяться у вказаних місцях, є неправомірними.

Відповідно до пункту 39 Положення вулицею вважається відкрита частина території міста чи населеного пункту (крім приміщень та будівель), на якій перебувають громадяни, рухається транспорт і до якої є вільний доступ у будь-яку пору року та час доби [47, 51].

Відповідно до Закону України від 22 вересня 2005 року № 2899-IV «Про заходи щодо попередження та зменшення вживання тютюнових виробів і їх шкідливого впливу на здоров'я населення» зазначено, що громадське місце – частина (частини) будь-якої будівлі, споруди, яка доступна чи відкрита для населення вільно або за запрошенням, або за плату, постійно, періодично або час від часу, у тому числі під’їзди будівель і споруд, а також підземні переходи, стадіони, паркінги.

У законі, поіменовані місця та території, де заборонено вживати тютюнові вироби (ліфти, територія навчальних закладів, підземні переходи, заклади ресторанного господарства, таксі тощо, загалом 16 пунктів).

Застосувавши аналогію, можна припустити, що на всі ці елементи інфраструктури також поширюється режим громадського місця. Однак з припущеннями слід поводитися дуже помірковано, оскільки поширювальне тлумачення законодавчих конструкцій, особливо для цілей, пов'язаних із застосуванням кримінального права, може призвести до подвійного тлумачення та, загалом, порушення есенційного для демократичних суспільств принципу правової визначеності [47, 53].

Інструкція про єдиний облік злочинів від 26 березня 2022 року № 20/84/293/126/18/5 з метою унормування методики обліку та створення єдиного підходу до ведення статистичної звітності громадськими місцями пропонує вважати вулиці, площі, парки, сквери, міський громадський транспорт, ринки та інші місця [47, 54].

Відповідно до Інструкції про організацію патрульно-постової служби Військовою службою правопорядку у Збройних Силах України, затвердженої наказом Міністерства оборони від 10 жовтня 2016 року № 515, громадським місцем є будівля (споруда) або будь-яка її частина з вільним доступом до неї населення або за запрошенням, або за плату, або постійно, або періодично, зокрема під'їзди, підземні переходи, стадіони тощо [47, 55].

У Кодексі України про адміністративні правопорушення наведено перелік громадських місць: вулиці, закриті спортивні споруди, сквери, парки, всі види громадського транспорту (включаючи транспорт міжнародного сполучення [56].

Оскільки термін не визначений як поняття у тексті чинного Кримінального кодексу України, а також відсутня стала судова практика з цього приводу, складно дискутувати про його семантичне значення і, відповідно, актуальною залишається проблема однорідного тлумачення вказаного кримінально-правового поняття.

Науковці детермінують громадське місце як відкриту територію невиробничого і нежитлового призначення, яка використовується невизначеним колом людей для спільного пересування, спілкування, відпочинку, проведення видовищних заходів у будь-який час доби і пору року, що послаблює соціальний контроль, сприяє деперсоніфікації міжособистісних відносин і несе загрозу злочинних посягань [44].

Зокрема у проєкті нового Кримінального кодексу України з'являється таке визначення публічного місця – будівля, споруда (як внутрішні приміщення, так і території, що прилягають до них), ділянка, доступні та відкриті для перебування (вільно, за запрошенням, безоплатно чи за плату) відповідно до встановлених щодо такого місця правил [65].

Вулицю також визначають як вільну для доступу, включену до інфраструктури населеного пункту територію, яка характеризується тимчасовою та просторовою нерівномірністю соціального контролю і переважно анонімністю поведінки [58].

У науковій літературі також можемо зустріти поняття «вуличний простір» – відкрита та вільна для доступу населення частина території населеного пункту поза межами житлових приміщень, території підприємств, установ, організацій та приватних володінь. Відповідно злочином, вчиненим у межах вуличного простору, пропонують вважати передбачене Кримінальним кодексом України суспільно небезпечне винне діяння, вчинене суб'єктом злочину на відкритій та вільній для доступу населення частині території населеного пункту поза межами житлових приміщень, території підприємств, установ, організацій та приватних володінь [59].

Також деякі автори зазначають, що поняття вуличної злочинності, крім кримінально караних діянь, вчинених на вулицях міст та інших населених пунктів, також слід поширювати і на злочини, скоєні в інших громадських місцях, зокрема крадіжки із закладів громадського харчування, кіосків, транспорту тощо, якщо проникнення на об'єкт відбувається з

вулиці; викрадення транспортних засобів з вулиці, поблизу будинків, не охоронюваних стоянках. Відповідно під вуличною злочинністю пропонують розуміти системну сукупність кримінально-караних суспільно небезпечних діянь, скоєних протягом певного часу на певній території населеного пункту, що співвідноситься із поняттям «вулиці» [85].

Розглянемо також світові підходи до розуміння аспектів вуличної злочинності та суміжних понять. Зокрема автори підручника з кримінології («Criminology: the key concepts») наголошують, що поняття «вулична злочинність» застосовується кримінологами як узагальнююча категорія для позначення буденних злочинів, властивих середовищу міста.

Вказано, що існує два підходи до визначення терміна: загальний (для позначення різних правопорушень – від крадіжок до злочинів із застосуванням вогнепальної зброї) та офіційний (запропонований Міністерством внутрішніх справ Великої Британії у рамках «Ініціативи боротьби з вуличною злочинністю, яка наразі не є актуальною, оскільки змінилися підходи до кваліфікації та класифікації злочинів) охоплює: грабіж та «швидку крадіжку» (анл. «snatch theft»), коли зловмисник швидко вихоплює з рук цінну річ та тікає з місця події).

Також автори підручника наголошують на дещо вибірковому підході кримінологів, які маніпулюють поняттями вулична злочинність та білокомірцева (англ. «street crime» та «suite crime»), зосереджуючись (стосується переважно ранніх досліджень) хижих злочинах малозабезпечених верств, залишаючи поза увагою корпоративні злочини привілейованих еліт [10, с. 160-162].

Вважаємо за доцільне проаналізувати іноземні правові акти, міжнародні документи задля глибшого усвідомлення концепції вуличної злочинності.

Хартія публічного простору визначає публічний простір як усі місця, що перебувають у публічній власності або призначені для публічного використання, доступні та придатні для безкоштовного публічного

використання та включає вулиці (але не автомагістралі), відкриті публічні простори, публічні установи, ринки [37].

Австралійський Закон про дрібні правопорушення («SUMMARY OFFENCES ACT») 1966 року визначає, що термін «громадське місце» (англ. «public place») застосовний до: (a) будь-якої публічної автомагістралі, дороги, вулиці, мосту, тротуару, провулку, проходу чи проїзду – навіть якщо вони розташовані на приватній території; (b) будь-якого парку, саду, рекреаційної зони чи іншого місця громадського відпочинку; (c) будь-якої залізничної станції, платформи або вагона; (d) будь-якого причалу, пірсу чи пристані; (e) будь-якого пасажирського судна або човна, що перевозить людей за оплату; (f) будь-якого громадського транспортного засобу; (g) будь-якої церкви або каплиці, відкритої для громадськості, чи іншої будівлі, де публічно відбувається богослужіння; (h) будь-якої державної школи або території, що до неї належить; (i) будь-якого публічного залу, театру чи приміщення, коли там відбувається або готується публічний захід; (j) будь-якого ринку; (k) будь-якого аукціонного залу або місця, де проходить торгівля з аукціону; (l) будь-яких ліцензованих або уповноважених закладів у значенні Закону про регулювання алкоголю (Liquor Control Reform Act 1998); (m) будь-якого іподрому, футбольного чи крикетного поля, або іншого подібного місця, коли там присутня або допускається публіка; (n) будь-якого місця громадського відпочинку; (o) будь-якого відкритого місця, доступного громадськості – з оплатою або без;(p) будь-якого іншого громадського місця у значенні цього або іншого закону [60].

Закон про кримінальне правосуддя Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії («Criminal Justice Act») 1972 року визначає «громадське місце» як таке, що включає будь-яку автомагістраль, а також будь-яке інше приміщення чи територію, до яких у відповідний момент часу громадськість має або може мати доступ – незалежно від того, чи вимагається за це плата, чи ні [61].

Муніципальний кодекс міста Бостона містить таку дефініцію громадського місця: будь-яке місце, відкрите для загального користування та запрошує відвідувачів – наприклад, роздрібні магазини або підприємства, що надають персоналізовані послуги; однак не належать до громадських місць: заклади розваг або відпочинку (рекреаційного спрямування – пансіонати, санаторії, дитячі табори), ресторани, бари, державні установи (федеральні, муніципальні тощо), установи, де працює озброєна охорона або спеціальні поліцейські [62].

Проаналізувавши вищенаведені фрагменти, зазначимо, що при визначенні місця як громадського у англо-американській правовій системі керуються перш за все режимом доступу до об’єкту, а не формою власності, оскільки приватні території можуть бути громадським місцем, якщо там дозволено перебування людей (торгові центри, клуби, ринки); до поняття громадське місце апелюють у контексті публічного порядку, дрібних правопорушень, поліцейського нагляду; прослідковується «оперативне» спрямування терміну, оскільки обмежує території, де діє юрисдикція публічного права.

У вказаному підрозділі було проаналізовано приписи українського законодавства, дотичні до аспектів громадського простору, вважаємо за доцільне також процитувати Закон України «Про Національну поліцію» від 02 липня 2015 року № 580-VIII: «поліція відповідно до покладених на неї завдань … вживає заходів для забезпечення публічної безпеки і порядку на вулицях, площах, у парках, скверах, на стадіонах, вокзалах, в аеропортах, морських та річкових портах, інших публічних місцях» [63].

До «громадського місця» додається також поняття «публічного місця», однак вважаємо, що розмежовувати їх, з огляду на очевидну синонімічність, не є доцільним. Підсумовуючи зазначимо, що українське законодавство тлумачить поняття громадського місця ширше, ніж іноземне право, оскільки обсяг поняття включає також житлові зони спільного користування (двори, під’їзди). Також прослідковується його соціальна

нормативність і моральна складова, з огляду на адміністративно-регулятивний характер закріплення («профілактики дрібного хуліганства, розпиття алкоголю»), а також використання у контексті виконання превентивних заходів поліцейської практики.

Оскільки вулична насильницька злочинність є комплексним концептуальним поняттям, вважаємо за доцільне перейти до аналізу його «насильницької» складової.

Насильницька злочинність є одним із найскладніших викликів сучасного суспільства, що вимагає комплексного аналізу її природи, форм прояву та механізмів протидії. Традиційно насильство сприймається як невід'ємний елемент людської природи, який сприяв еволюційним процесам, розвитку цивілізацій і навіть формуванню державних структур та правових систем.

Наприклад, деякі теорії пояснюють походження держави та права потребою встановити контроль над підлеглими групами через примус. Однак сучасна наука схильна розглядати ідею про вроджену агресивність як конструкт, створений для обґрунтування історичних змін. Замість біологічної детермінованості акцент робиться на соціально-економічних і культурних факторах, що формують насильство як продукт взаємодії у суспільстві.

У межах кримінально-правової науки та кримінології розробляються стратегії, спрямовані на запобігання та протидію насильству. Хоча в українському правовому полі відсутнє чітке законодавче визначення насильства чи насильницької злочинності, що робить ці терміни радше концептуальними, прослідковуються тенденції до закріплення поняття на рівні закону [64].

У проєкті (контрольному тексті станом на 25 лютого 2024 року) нового Кримінального кодексу пропонується трактувати насильство як фізичний, акустичний, світловий, термічний або хімічний вплив на особу [65]. Це спонукає до вивчення міжнародних підходів, включаючи

нормативні акти, рішення судів та рекомендації міжнародних організацій, з урахуванням контексту застосування – юридичного, кримінологічного чи повсякденного [64].

Значний внесок у вивчення насильства зробила Всесвітня організація охорони здоров'я (далі – ВООЗ) на початку XXI століття, представивши результати в Доповіді про насильство та здоров'я. За ВООЗ, насильство – це свідоме використання або загроза використання фізичної сили чи влади проти себе, іншої особи чи спільноти, що призводить або може призвести до ушкоджень, смерті, психологічних травм, порушень розвитку чи депривації.

Визначення охоплює широкий спектр: міжособистісне (наприклад, сімейне), колективне (конфлікти, війни) та самоспрямоване (суїцидальна поведінка, самоушкодження), хоча останнє не завжди кваліфікується як злочин. Елемент влади включає психологічний тиск, погрози та залякування, а також пасивні форми, як ігнорування потреб вразливих груп (дітей, літніх людей). Ключовим є умисел, хоча не завжди з наміром шкоди, а радше з фокусом на наслідках для здоров'я, що визначає напрямки превентивних заходів [66, с. 5].

У судовій практиці підходи до насильства відрізняються залежно від правової системи. Наприклад, Верховний Суд США в рішенні у справі «United States v. Taylor» (рішення від 22 червня 2022 року,) аналізував, чи спроба пограбування є насильницьким злочином за Актом Гоббса, англ. «The Hobbs Act» чи Кодексом Сполучених Штатів, англ. «United States Code» відповідно до застереження § 924(c)(3)(A), яке вимагає таких елементів: застосування фізичної сили, або замах на застосування, або погрозу застосувати силу.

Суд відкинув необхідність для сторони захисту доводити намір застосування сили та факт здійснення суттєвого кроку до його реалізації, наголошуючи на контексті загрози, яка має бути значною та не викликати

розумного сумніву, визначивши, що замах не можна прирівнювати до злочину із застосуванням насильства.

Проблемним аспектом при вирішенні спору поставало так зване «залишкове положення» Кодексу, що стосувалось погрози застосування фізичної сили і було визнано судом неконституційним. Позиція сторони обвинувачення (держави) полягала у тому, що замах на пограбування є насильницьким злочином за Законом Гоббса. Зокрема жоден елемент складу злочину замаху на пограбування за Законом Гоббса не вимагає від обвинувачення доведення таких фактів поза розумним сумнівом. Однак замах на пограбування не є «crime of violence» відповідно до § 924(c)(3)(A).

Однак суд відхилив такі доводи з огляду на те, що абстрактний ризик порушення громадського порядку не є достатньою підставою для присудження покарання. Спираючись на категоричний підхід, за яким значення має саме елемент насильства, а не потенційна можливість застосувати силу, суд задовольнив прохання обвинуваченого.

Обґрунтовуючи свою позицію, Верховний Суд Сполучених Штатів навів гіпотетичну ситуацію з пограбуванням магазину, у якій особа планує скоїти злочин, готується до цього, повідомляє другові про свої наміри та створює вербальне повідомлення для касира, але на моменті входження до приміщення його заарештовують.

Отже, є явний намір заволодіти майном проти волі касира, а написання записки з погрозою застосувати вогнепальну зброю є суттєвим кроком до реалізації злочинної мети, однак відсутня сама насильницька складова, тому складно говорити про спробу застосувати фізичну силу, оскільки цього не відбулося, зокрема, вищезгадана записка була блефом і не була вручена адресатові.

Позиція суду постає дуже логічною, оскільки за відсутності шкоди охоронюваному інтересу не може йти мови про насильницький злочин. Натомість алогічним є застереження обвинувачення про необхідність у подібних справах встановлювати наявність потенційного ризику і рівень

небезпеки для громадського спокою, адже замах на злочин вимагає поєднання наміру вчинити злочин та суттєвого кроку до вчинення, тож про необхідність доводити, що обвинувачений застосував силу (намагався або погрожував застосуванням) не йдеться.

Підхід до розуміння погрози у застереженні § 924(c) означає конкретну комунікативну дію, спрямовану на потерпілу особу, а не абстрактний ризик чи потенційну загрозу конфлікту. Для цілей кваліфікації важливо, щоб у законі був чітко виражений елемент небезпечного фізичного насильства, а не просто абстрактний ризик або загроза. Верховний Суд підкреслив, що не можна інкримінувати § 924(c) у справах про замахи, де зброя не застосовувалася або не демонструвалася [67, 86].

Правозастосовна практика також висвітлила проблему співвідношення понять «насильницький злочин» і «пов'язаний з насильством» («violent felony» and «crime of violence») [68, с. 2, 9, 10] при кваліфікації. Кодекс сполучених Штатів оперує поняттям «злочин, пов'язаний з насильством», яким є будь-яка дія, пов'язана з: а) нападом або завданням (загрозою завдання) смерті, тілесних ушкоджень; б) псуванням або знищенням нерухомості або особистого майна. водночас містить термін «насильницький злочин», тобто будь-який злочин, що карається позбавленням волі на строк понад один рік... поєднаний із застосуванням (спробою) або погрозою застосувати фізичну силу проти іншої особи або ... становить серйозний потенційний ризик заподіяння фізичної шкоди іншій особі» [64, 69].

Оскільки до умовної групи вуличних злочинів належать кримінальні правопорушення проти життя та здоров'я особи, проти статевої свободи та статевої недоторканості особи, а також проти власності. Розглянемо актуальну практику найвищої судової інстанції України, дотичну до питань кваліфікації найбільш поширених вуличних злочинів.

Перебуваючи в стані алкогольного сп'яніння засуджений, діючи умисно та цілеспрямовано, в ході конфлікту на ґрунті раптово виниклих

неприязних відносин, який переріс у бійку, з метою заподіяння смерті останньому, усвідомлюючи протиправність своїх дій, тримаючи в руці кухонний ніж, наніс ним три удари в обличчя та один удар в ділянку лівого стегна, чим заподіяв потерпілому легкі тілесні ушкодження (в області обличчя), а також колото-різану рану лівого стегна з ушкодженням лівої стегнової артерії, що супроводжувалась масивною зовнішньою кровотечою, яка призвела до знекровлення організму (тяжке тілесне ушкодження), які небезпечні для життя, внаслідок чого настала смерть.

Після чого, з метою приховування скоєного ним кримінального правопорушення, засуджений вставив ніж, яким спричинив ножові поранення потерпілому, в ліву руку, тим самим маючи намір імітувати самогубство, та залишив місце скоєння кримінального правопорушення.

Правопорушник подав касаційну скаргу, мотивуючи її тим, що умислу на вбивство не було, натомість захищався від незаконних дій потерпілого і смерть потерпілому спричинив з необережності.

Верховний Суд дійшов висновку, що дії особи, яка нанесла ножове поранення в ногу, в результаті якого настала смерть потерпілого, за відсутності даних про умисел на вбивство, мають бути перекваліфіковані з умисного вбивства на умисне тяжке тілесне ушкодження, що спричинило смерть потерпілого, тобто не за частиною першою статті 115 КК України, а за частиною другою статті 121 КК України (постанова Верховного Суду від 04 лютого 2020 року у справі № 705/623/18*)* [98].

Дії, розпочаті як крадіжка, але виявлені потерпілим чи іншими особами і, незважаючи на це, продовжені винною особою з метою заволодіння майном, належить кваліфікувати як грабіж.

Грабіж вважається закінченим злочином з моменту заволодіння майном. Таким моментом визнається поява у злочинця реальної початкової можливості розпорядитися вилученим майном (винести, передати іншим особам тощо). Якщо особа, котра протиправно заволоділа майном, такої реальної можливості не мала, її дії слід розглядати як замах на грабіж.

У справі, яку переглядав касаційний суд, обвинувачений, після вилучення акумуляторної батареї був помічений, після чого намагався залишити місце злочину, однак, не встиг, кинув викрадене майно та був затриманий очевидцями.

Суд зазначив, що об'єктивної можливості розпоряджатися чи користуватися викраденим у засудженого не було, оскільки його дії постійно були в полі зору свідків. За таких обставин дії щодо заволодіння майном перекваліфікували з частини другої статті 186 на частину другу статті 15, частину другу статті 186 КК України.

Отже, засуджений виконав усі дії, які вважав необхідними для доведення злочину до кінця, але грабіж не було закінчено з причин, які не залежали від його волі. Дії засудженого розпочаті як крадіжка, були виявлені свідками і заявник усвідомлював цей факт, оскільки почав тікати та згодом позбутися викраденого майна, суд відхилив доводи представника заявника щодо необхідності перекваліфікувати як замах на крадіжку (постанова Верховного Суду від 15 листопада 2018 року у справі № 335/1893/16-к) [99].

У наступній справі обвинувачений вчинив напад із метою заволодіння чужим майном (розбій), поєднаний із насильством небезпечним для життя чи здоров`я особи, за попередньою змовою групою осіб. Приблизно о 22 годині Обвинувачений разом із двома невстановленими особами перебував на вулиці, згодом на зустріч вищезгаданій групі осіб вийшов потерпілий, у цей момент у засудженого та невстановлених осіб виник умисел на вчинення нападу з метою заволодіння майном. Потерпілому завдали тілесних ушкоджень, які призвели до втрати свідомості. Розуміючи, що потерпілий знаходиться у непритомному стані, зловмисники заволоділи його особистими речами, зникли з місця злочину та розпорядилися викраденим майном.

Аналізуючи критерії розмежування розбою та грабежу, слід звернути увагу на об’єкт злочинного посягання. Розбій є злочином проти власності та

скоюється з метою заволодіти чужим майном, поєднується із насильством, небезпечним для життя чи здоров'я, або з погрозою його застосування.

При грабежі, поєднаному із застосуванням насильства до потерпілого, основним об'єктом посягання виступає власність, і незважаючи на те, що у момент вчинення грабежу відбувається вплив на потерпілого, такий вплив є незначним, тому відсутні підстави виокремлювати життя і здоров'я особи як окремий об’єкт посягання.

Насильство при розбої застосовується метою одразу подолати опір. При розмежуванні слід звертати увагу на спосіб дії винних осіб. При розбої такі дії є агресивними та цілеспрямованими.

З огляду на встановлені у справі фактичні обставини, суд не знайшов підстав для задоволення касаційної скарги, доводи якої стосувалися кваліфікації скоєного як грабежу, поєднаного з насильством, оскільки дії щодо потерпілого виходили за межі впливу на нього з метою заволодіти його майном (постанова Верховного Суду від 31 липня 2018 року у справі № 405/3734/16-к) [100].

Погроза застосування насильства при розбої – це залякування негайним застосуванням фізичного насильства, небезпечного для життя і здоров`я, а при грабежі – насильства, що не є небезпечним для життя чи здоров`я потерпілого (Постанова Верховного Суду від 12 грудня 2019 року у справі № 646/7942/14-к)[101].

У справі, що переглядалася, близько 15:00, перебуваючи в стані алкогольного сп`яніння, у приміщенні під`їзду обвинувачений, побачив раніше незнайому йому особу , підійшов до неї ззаду та, застосовуючи насильство, небезпечне для життя чи здоров`я, завдав одного удару по голові в потилицю, від чого потерпіла впала. Згодом продовжив вдаряти потерпілу кулаком у голову, ногою по стегнам та, з метою усунення опору, схопив за шию та почав стискати її, обмежуючи доступ повітря. Після чого викрав телефон із кишені куртки.

Посилання засудженого на відсутність небезпеки для життя потерпілої в момент заподіяння насильства суд відхилив як безпідставні, оскільки знакою розбою також є насильство, яке реально не спричинило шкоду життю, але було небезпечним для життя потерпілого в момент заподіяння (у вказаній справі такою загрозою було здушування шиї потерпілої) (постанова Верховного Суду від 24 квітня 2018 року у справі № 235/164/16-к) [102].

У іншій справі, близько 12:15, за межами населеного пункту смт. Ясіня Рахівського району Закарпатської області, на території, вкритій лісовими насадженнями, перебуваючи в стані алкогольного сп`яніння, рухаючись на гужовому возі ґрунтовою дорогою, зустріли потерпілу, яка йшла їм назустріч, звернулися до неї та під час розмови запропонували їй вступити з ними в статеві відносини.

Після відмови та при її намаганні втекти, обвинувачені наздогнали потерпілу та з метою вступу у статеві відносини з нею, проти її волі, діючи умисно, групою осіб, протягом приблизно 30 хвилин вживали заходів для подолання її опору, а саме чіплялися руками за її одяг та різні частини тіла, із застосуванням фізичної сили, утримували її за руки, смикали і виривали із рук останньої дві трекінгові палиці, якими вона, захищаючись від нападу, відгороджувалася, тримаючи їх перед собою, при цьому один зі зловмисників умисно наніс своєю ногою удар потерпілій у коліно правої ноги, від чого вона впала та вдарилася об тверду поверхню ґрунту.

Побачивши, що до вказаного місця події підходять свідки , обвинувачені втекли з місця події, не вчинивши усіх дій, які вважали необхідними для доведення злочину до кінця з причин, що не залежали від їхньої волі.

Суд відхилив доводи сторони захисту щодо того, що дії одного із обвинувачених не містять обов`язкових ознак зґвалтування (стаття 152 КК в редакції, чинній момент вчинення), є необґрунтованими, оскільки інкримінується незакінчений замах на зґвалтування. Отже, незакінчений

замах на зґвалтування, має місце у разі, коли зловмисники заподіяли потерпілій особі тілесні ушкодження та погрожували застосувати до неї насильство, маючи намір вступити з потерпілою в статеві зносини, однак не довели злочин до кінця із причин, що не залежали від їхньої волі (постанова Верховного Суду від 01 березня 2023 року у справі № 305/1573/16) [103].

У Кодексі штату Нью-Йорк насильницький злочин – це будь-яке злочинне діяння, пов'язане із застосуванням або погрозою застосування фізичної сили стосовно іншої особи, включно із закінченими злочинами, замахами (убивство (умисне, необережне); зґвалтування і домагання; грабіж; викрадення людини; підпал; образа дією; крадіжка, поєднана з проникненням у житло) [64, 70].

У Кримінальному кодексі Німеччини, наприклад, відсутнє безпосереднє визначення насильства, насильницького злочину, однак є категорія тяжких злочинів (англ. «Felonies», нім. «Verbrechen») (стаття 12 Кодексу), натомість замах на вчинення тяжкого злочину завжди є кримінально караним (стаття 23).

Стаття 240 цього кодексу застосовна до випадків, пов'язаних із з застосуванням сили або погрозою заподіяння тяжкої шкоди, змушує іншу особу вчинити, погодитися на вчинення або утриматися від вчинення певної дії. Таке діяння вважається незаконним за німецьким кримінальним законодавством за умови, якщо застосування сили (погроза) визнається осудним з огляду на мету, яку прагне досягти винний. Особливо тяжкими випадками за цією статтею є примушування вступити у статеві стосунки, спонукання до переривання вагітності, зловживання посадовою особою повноваженнями чи службовим становищем [71].

Європейський суд з прав людини демонструє чітке усвідомлення того, що домашнє насильство не обмежується виключно фізичним впливом, а вектор майбутньої судової практики може бути спрямований у бік розуміння психологічного аспекту такого насильства як катування за статтею 3 Конвенції [72].

У Законі Великої Британії «Про Кримінальну юстицію» 1998 року (англ. «Criminal Justice Act») зокрема йдеться про звичайний (простий) напад – дію, внаслідок якої особа умисно або з необережності змушує іншу особу зазнати або побоюватися негайного незаконного застосування насильства (Глава 39) [73,74, 64].

Апеляційний суд Англії та Уельсу, міркуючи щодо критеріїв розмежування нападу та побоїв, дійшов висновку, що нападом є дії, які свідчать про намір застосувати незаконне насильство щодо іншої особи. Так, у справі «Misalati, R. v EWCA», (рішення від 15 грудня 2017 року) суд кваліфікував плювок у сторону опонента як напад, хоч фізичного контакту не сталося, акцентуючи на намірі та потенційному усвідомленні постраждалим мети таких дій [75].

Аналіз законодавства та доктрини допомагає частково розкрити складові елементи поняття: «вулиця» як публічний простір, «злочинність» як сукупність протиправних дій, «насильство» – застосування фізичної або ментальної (моральної) шкоди. Конструкт вуличної насильницької злочинності можна розкрити як сукупність посягань на об'єкти правової охорони, вчинених у вуличному середовищі, які поєднані із застосуванням насильства.

Вважаємо за доцільне зазначити, що узагальнення матеріалів наукової літератури та судової практики дозволяє сформулювати більш конкретизоване визначення: вулична насильницька злочинність – це злочини, що мають в основі посягання на безпеку соціуму, спокій та його нормальне функціонування, визначальним фактором для цієї групи злочинів постає поєднання спеціального місця скоєння (публічне місце, поза приміщенням) та мотиву (корисливий, насильницький, посягання на громадський порядок).

З огляду на зазначене, можна виокремити такі релевантні статті Кримінального кодексу України, які підпадають під ознаки вуличних

правопорушень: 115, 121, 122, 125, 150-1, 152, 153, 185, 186, 187, 189, 190, 193, 255, 257, 289, 293, 294, 296, 299, 303, 307, 309, 311, 316.

У дисертації буде досліджено та проаналізовано найбільш суспільно-значущі насильницькі правопорушення, а також ті, питома вага яких переважає у структурі вуличної злочинності. На нашу думку, такими є передбачені у статтях: 115, 121, 152, 185, 186, 187 Кримінального кодексу України правопорушення.

Поняття вуличної насильницької злочинності потребує уточнення. Наразі превалюють дві гіпотези: перша розглядає поняття як термін для комунікації при здійсненні вузькоспрямованих кримінологічних досліджень, а друга заперечує необхідність дискусії щодо конкретного обсягу поняття, оскільки малоімовірною постає необхідність його законодавчого закріплення через брак практичної цінності.

Однак, навіть за відсутності необхідності закріплення на законодавчому рівні, концепт потребує подальшого доктринального уточнення, оскільки теоретичні напрацювання у сфері протидії вуличній злочинності, зокрема урбаністичними засобами, мають неабиякий практичний потенціал. Розвинуті науковцями концепції нерідко втілюються у життя на практиці, оскільки доктрина постає одним із неформальних джерел права сьогодення [76].

Вулиця є індикатором суспільного благополуччя та відображає рівень загальної безпеки. Зростаюча чутливість суспільства до насильства (у рамках цивільного життя), зумовлена глибшим розумінням його сутності, підвищує нагальність комплексних кримінологічних досліджень, спрямованих на розробку заходів запобігання явищу вуличної насильницької злочинності.

Висновки до розділу 1

При вивченні послідовної зміни поглядів на вуличну злочинність варто розуміти, що вчена спільнота спрямовувала значну увагу на якусь конкретну частину населення, нерідко нехтуючи значним різноманіттям соціуму. Пояснюється вказане тим, що при вивченні явища злочинності дослідники оперують великим числом змінних, надмірно фокусуючись на якійсь конкретній, що суттєво впливає на репрезентативність дослідження, також суттєвими чинниками виступають соціально-політична ідеологія, примат певної наукової доктрини, а також суспільні настрої. Останні слід розглядати як взаємопопроникні та взаємозумовлені явища.

Зокрема, світова кримінологічна наука зразку кінця XIX - кінця XX століть зосереджувала дослідницький потенціал на аналізі злочинів, вчинених населенням чоловічої статі, носила яскраво виражений ювенальний характер або стосувалась виключно міської злочинності. Якщо підсумувати численні умовиводи вчених, то структура злочинності та структура особи злочинця виглядали наступним чином: вся злочинність сконцентрована у міських агломераціях та вчиняється молодими чоловіками.

Подібний стан речей призвів до виникнення потужного пласту досліджень, які часто висвітлюють під узагальненою назвою «феміністична кримінологія», присвячена проблемі відчуженості жінок. Зокрема, все більше кримінологічних пошуків починають спрямовувати щодо приміських частин міст, раніше суттєво обділених увагою.

З певним застереженням можна виділити п’ять історичних етапів у розвитку урбаністичної кримінології та суміжних течій.

І Філософського переосмислення процесів урбанізації (кінець 18 – початок 19 ст.)

Класичний період, перегукується з традиційною кримінологією та складається з діяльності представників її класичних шкіл. На цьому етапі

напрацьовувався ідейний базис для подальшого розвитку кримінологічного знання, що поступово розгалужувалось на різноманітні течії. Ключовою соціально-економічною подією на цьому етапі постала індустріальна революція та подальша активна урбанізація простору. Трансформувався звичний соціальний устрій, виникли злочини нового порядку, зростає цікавість науковців різних галузей до питання взаємозв'язку міського простору та злочину.

II Міської соціології або екології соціуму (кінець 19 – початок 20 ст.)

Безпосередньо пов'язаний з діяльністю Чиказької школи соціології та зональною диференціацією території індустріального міста, у якому рівень злочинності варіюється у залежності від зони та найвищий показник злочинів притаманний територіям, де мешканці соціально дезорганізовані, панують злидні, базові соціальні інститути мають слабкий авторитет та висока плинність населення.

III Просторово-архітектурний період (1950 – 1970 рр.)

Превалює культурологічний підхід до вивчення соціуму, розвиваються теорії соціального контролю, девіації, деліквентних субкультур, стигматизації, відчуження тощо. Напрацьовується емпірична база енвайронменталістської кримінології, яка фокусувалась на просторі як ключовому аспекті аналізу злочинної поведінки.

IV Технологічної аналітики (1970 – початок 20 століття)

Дуже плідний етап для розвитку урбаністичних підходів до кримінологічного запобігання злочинності. Найвідоміші теорії: рутинної діяльності (злочин відбується, коли у часі та просторі збігається така тріада: мотивований зловмисник, зручний об'єкт (суб'єкт) посягання та відсутність стримуючої сили); розбитих вікон (запобігаючи дрібним проступкам мінімізуємо потенціал вчинення більш серйозних злочинів); запобігання злочинам шляхом трансформації середовища (англ. «crime prevention through environmental design», далі – CPTED). Становлення та розвиток ГІС, підходів Predictive policing та «Hot spots policing».

V Глобальної урбаністичної злочинності (кінець 20 століття – дотепер)

Аналізується транснаціональна злочинність, міграційні процеси та економічна нерівність. Напрацьовуються високотехнологічні методики ідентифікації, протидії та запобігання злочинності у міському середовищі, суттєво трансформуються підходи до віктимології, розвивається феміністична кримінологія.

Урбанізація та соціальна структура міст є визначальними чинниками, які вступають у взаємодію з рівнем злочинності та здатні вплинути на громадську безпеку. Напрацювання соціологічної науки, кримінології та антропології дозволяють окреслити, яким чином просторові, економічні та соціальні фактори корелюють з викликами, з якими стикається суспільство у боротьбі з криміналітетом. Попри усі конкуруючі кримінологічні течії та дискутивні висновки ученої спільноти, які нівелюють або суттєво применшують аспект впливу зовнішнього середовища на криміногенний фон, на нашу думку:

а) наукове знання не можна зводити до абсолюту, оскільки воно завжди перебуває у стані розвитку та руху та, відповідно, процес його огрунтовування щоразу розкриває нові аспекти, а тому стверджувати ті, чи інші тези недоречно;

б) попри увесь скептицизм, наша соціальна реальність настільки хаотично-нелінійна, що неможливо повністю відкинути можливість того, що фактори, об’єднані спільним знаменником (у даному дослідженні це вуличний простір, урбаністична профілактика та насильницька злочинність) перебувають у взаємодії та впливають один на одного.

Аналіз численних публікацій та досліджень у галузі урбаністики дозволяє зробити такі висновки: структура міста впливає на розподіл злочинності; соціальна дезорганізація пливає на зростання злочинності; стратегія кримінально-правового впливу має спиратися на соціальні ролі індивіда; механізми соціального контролю мають враховувати культурні

особливості громади; потрібно адаптувати урбаністичні теорії у відповідності до типології, історичної, планувальної та функціональної структури міст, оскільки концентрична модель не є універсальною.

Узагальнюючи проаналізовані у розділі наукові погляди на проблемні питання урбаністичної кримінології можна припустити, що громадську безпеку держава здатна гарантувати не тільки поміркованою правозастосовною практикою, натомість, куди більшого значення можуть набувати економічні та соціо-культурні чинники.

Урбаністична кримінологія є окремим та мультидисциплінарним розділом кримінологічного знання, який не слід обмежувати виключно теорією «розбитих вікон» та звужувати спектр можливих заходів покращенням освітлення дорожньої мережі та житлових масивів; озелененням та розбудовою місць дозвілля загального користування. Стосовно питань благоустрою, основну роль мають відігравати конкретні муніципальні заходи, прямо не пов’язані з, наприклад, патрулюванням чи посиленням зовнішнього контролю на території, натомість охоплюватися соціальними ініціативами, економічним стимулюванням процесів розвитку громад та стратегічним архітектурним плануванням територій, яке у свою чергу очікувано набуде особливої актуальності під час поствоєнної відбудови та реконструкції міст України. На основі аналізу провідних урбаністичних теорій запобігання злочинності було також розроблено колажі «Безпечна вулиця», де графічно втілено ключові засади створення архітектурного планування міського середовища, ворожого для злочинності.

Ілюстрація 1

Ілюстрація 2

У підсумку зазначимо, що фахівці схильні скоріше погодитися із впливом урбаністичних факторів на злочинність, адже на питання анкети «Чи валідна теза про те, що планування архітектурного середовища

(просторові фактори, інфраструктура) здатне впливати на рівень злочинності ?» 40 % опитаних відповіли «так», 16,2 % – «ні» та 43,8 % не змогли визначитися із відповіддю. Також експерти частково погодилися із запропонованою нами тезою, відповідаючи на питання анкети «Чи погоджуєтеся з тезою, що знизити загальну агресію населення та рівень вуличного насильства можливо засобами просторового планування (озеленення; виховання культури сортування сміття; мінімізація шумового забруднення міста; мінімізація домінування у дизайні бетонно-металевих конструкцій; посилення контролю за ділянками вулиць, де легше скоїти правопорушення та залишитися непоміченим тощо)?», надавши такі відповіді: «так» (38,9 %); «ні» (15,1 %); «складно відповісти» (43,8 %), також було зазначено, розгорнуту відповідь: «скоріше так, зокрема мінімізація ділянок вулиць, де легко скоїти правопорушення та залишитися непоміченим тощо».

Вказане свідчить, що попри значну критику, урбаністичні теорії запобігання злочинності мають сенс та здатні надавати практичну користь у питаннях забезпечення громадської безпеки у контексті вуличної насильницької злочинності.

РОЗДІЛ 2
КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ВУЛИЧНОЇ НАСИЛЬНИЦЬКОЇ ЗЛОЧИННОСТІ

2.1 Кримінологічні показники вуличної насильницької злочинності та підходи до їх вимірювання, а також інші її детермінанти.

Розглянуті у першому розділі теоретико-методологічні основи для вивчення феномену вуличної насильницької злочинності, закономірним постає подальше висвітлення кримінологічних її детермінант – емпіричної складової дослідження.

Показники злочинності – статистичні характеристики злочинності, які дозволяють здійснювати кількісно-якісне вимірювання даного явища задля створення уявлення про її масштаби, прогнозувати її прояви, здійснювати заходи протидії.

Традиційно кримінологічна наука оперує кількісними та якісними показниками. Кількісно-якісне вимірювання зазвичай проводиться шляхом аналізу таких статистичних показників, як: рівень злочинності, коефіцієнти злочинності, структура злочинності, динаміка злочинності, латентність злочинності [46, с. 106]. Дослідники також розширюють цей перелік показників злочинності, пропонуючи також аналізувати такі кількісні показники як рівень судимості та ціну злочинності.

Зазвичай дослідники, аналізуючи проблемне питання, розкривають кількісні показники, характеризуючи рівень злочинності, рівень судимості, ціну злочинності, коефіцієнти злочинності та динаміку злочинності; а також такі якісні показники як структура злочинності, характер злочинності та географія злочинності [106, с. 361, 364]. Подібна аналітика є найбільш класичною та доступною для обрахунку.

Класичні показники злочинності включають рівень, інтенсивність, динаміку, структуру, географію [107, с. 155-176].

Рівень злочинності (зустрічається так під назвою «стан злочинності», «обсяг злочинності» [111]) – кількість зареєстрованих злочинів та, відповідно, правопорушників на певній території за конкретний час.

Коефіцієнти злочинності, які складаються із коефіцієнту інтенсивності злочинності та коефіцієнт злочинної активності населення – це співвідношення кількості злочинів і правопорушників щодо чисельності населення.

Коефіцієнт інтенсивності обчислюється за формулою кількість вчинених на певній території за певний час злочинів у чисельнику (З), загальна кількість населення на певній території (Н), тоді частка множиться на кількість населення (Е).

Коефіцієнт злочинної активності дозоляє проаналізувати частоту скоєння правопорушень мешканцями певного регіону. Розраховується за формулою: частка осіб, затриманих за правопорушення (О) ділиться на кількість населення регіону, яке досягнуло віку кримінальної відповідальності (Н 14+) і частка множиться на задану кількість мешканців (кожну тисячу осіб).

Динаміка злочинності – відображає кількісну трансформацію злочинності у порівнюваних періодах [106, с. 361-367].

Розглянемо також підходи до аналізу динаміки злочинності. Дослідники керуються базисним (зміни за весь заданий період порівнюється із базисним періодом, наприклад дослідження злочинності за останні 5 років полягатиме у порівнянні показників за усі майбутні роки з 2020 «базисним» роком), аналізуючи злочинність за тривалий проміжок часу, метод дозволяє дослідникам порівняти подальші показники злочинності за обраний період часу з першим показником.

Ланцюговий спосіб застосовують, якщо необхідно порівняти попередній та наступний роки (2022 з 2021, 2023 з 2022 роками) [107, с. 169-170].

Задля отримання формалізованого результату проведених числових порівнянь звертаються до методики обчислення абсолютного зростання (зниження), темпу зростання (зниження) та темпу приросту (зменшення).

Абсолютне зростання (або зниження) – показник, що ілюструє зростання або спадання явища на певну кількість одиниць за певний період часу, тобто різниця між рівнем ряду динаміки певного року та рівнем ряду попереднього (якщо обраховувати за ланцюговим методом) або першого року (якщо за базисним методом) [106].

Темп зростання (або зниження) характеризує зміну явища злочинності у відсотковому або коефіцієнтному форматах, для обрахунку необхідно поділити ряд динаміки обраного року на ряд динаміки попереднього (першого) року у залежності від обраного способу аналітики, а різницю чисел помножити на сто відсотків.

Темп приросту (зменшення) ілюструє на скільки відсотків змінилася злочинність порівняно з базовим показником, є різницею темпу росту і ста відсотків, або різниця між рівнем ряду динаміки певного року та рівнем ряду початкового або попереднього року, поділена на рівень ряду динаміки початкового або попереднього років, отримані дані згодом необхідно помножити на сто відсотків. Дані зазвичай демонструють за допомогою лінійної діаграми [106, с. 363-364].

Наступним важливим показником, який дозволяє багатопланово розкрити злочинність у кримінологічній площині, постає кримінально-правова структура злочинності. Правопорушення диференціюють за будь-якою обраною дослідником кваліфікуючою ознакою, тобто осудністю, повторністю, суспільною значущістю, способом, формою вини, соціально-демографічною структурою (стать, вік, освіта, зайнятість, місце проживання) тощо.

Кримінологічна структура злочинності є спеціально-науковим способом отримання знання про злочин та залишається дискусійним аспектом, через складність отримання необхідних для аналізу даних та

відсутність єдності у наукових колах щодо розуміння кримінологічно значущих чинників [107, с. 161-163].

Провідним числовим виразом структури злочинності є її питома вага – частка співвідношення кількості правопорушень певного виду до загальної кількості зареєстрованих правопорушень помножена на сто відсотків [106, с. 366].

Наукова аналітика кримінологічної структури злочинності полягає у намаганні поділити усю сукупність злочинів на групи за певним суміжним показником (рядом ознак). Наприклад, Литвак О. М. запропонував таку класифікацію: загальна корислива злочинність, агресивна некорислива, економічна злочинність та «вільні від корисливих мотивів і агресивності інші злочини, що відбивають непокору особи законним вимогам влади або вчинювані з необережності [112].

Характер злочинності є показником, який розкриває зміст злочинної поведінки, акцентуючи на кількості тяжких та особливо тяжких злочинів у загальній структурі злочинності. Якісний зміст злочинів дозволяє відобразити загальну кримінологічну обстановку у країні та дозволяє організувати ефективні заходи запобігання та протидії [46, с. 135].

Ціна відображає прямі (майнові) та непрямі збитки (ресурси держави покладені на протидію та запобігання, довгострокові негативні соціальні наслідки) [104, с. 23-25], які «живуть набагато довше, ніж самі злочини» [116, с. 209]. На жаль певні злочини залишають ушкодження, які не завжди піддаються формальній аналітиці, що обмежує доступ потерпілих до справедливої сатисфакції.

Географія злочинності є кількісно-якісним показником, який дозволяє відслідкувати просторові зміни у структурі злочинності (місця злочину, місця проживання злочинця, переміщення злочинця) [195, с. 135-136]. Визначається шляхом аналізу питомої ваги злочинності у регіоні щодо загальної кількості облікованих злочинів, регіональні коефіцієнти злочинності [113, с. 54-55].

Наступним контраверсійним показником постає латентність злочинності, тобто умовна кількість правопорушень, які не враховують із тих чи інших причин при веденні єдиного обліку. Вирізняють також кримінально-процесуальну латентність – правопорушення, яке не спричинило юридичних наслідків для сторін справи. Зазначимо, що висвітлення цього явища є надзвичайно доцільним у межах дослідження, оскільки вулична злочинність характеризується високою латентністю, дослідники також звертають увагу на підвищення її рівня у великих містах і прифронтових регіонах [114, с. 92].

Дослідження В. Ф. Оболенцева продемонструвало, що найнижчий рівень латентності у тяжких злочинів (вбивство, бандитизм, розбій, нанесення тяжких тілесних ушкоджень) [115, с. 7, 18-24]. Урахування цього показника дозволяє більш повно дослідити та відобразити злочинність, конкретніше окреслити її можливі розміри.

Приблизні уявлення про латентність збираються за допомогою опитування громадськості та фахівців, обробки документації відповідних структур, збору даних про первинний огляд пацієнтів медичних закладів тощо [107, с. 177-180].

Детермінантами злочинності кримінологи називають ті явища, процеси, стани та події суспільного життя, які пов’язують із процесом творення та втілення злочинної поведінки [108].

Іноземні дослідники оперують такими статистичними показниками:

- рівень злочинності (англ. «crime rate», дані про індекс злочинів, скоєних у певній юрисдикції за конкретний часовий проміжок; джерелом слугують поліцейські записи та загальнонаціональні опитування населення);
- кількість (англ. «counts», фактична кількість конкретних злочинів із урахуванням кваліфікуючих ознак, скоєних у заданих часових та просторових межах);

- частоти (англ. «frequencies», кількісні показники правопорушень розподіляються між населенням, наприклад, скільки людей стали жертвами та як часто зазнають віктимізації)
- рівні (англ. «rates», вираження кількості конкретних прикладів злочинних інцидентів як індикатора або характеристики населення чи юрисдикції, де вони сталися).

Підходи до розуміння латентної злочинності мало чим відрізняються від українських, однак назва є більш поетичною – «dark figure».

Іноземна кримінологія сформувала два погляди на статистику злочинності:

реалістичний (поєднання адміністративної традиції використання статистики, тобто офіційних звітів; та дослідницької);

конструктивістський (статистичні дані ілюструють роботу відповідних структур, які фіксують показники, а не розкривають реальний стан злочинності) [132].

Перейдемо до кримінологічного аналізу вуличної насильницької злочинності та окремих її проявів. Вулична насильницька злочинність постає дестабілізуючим громадський порядок фактором, негативно впливаючи на якість життя громадян та економічний розвиток територій. У контексті глобальних трансформацій, урбанізації та соціально-економічних викликів проблема вуличного насильства набуває особливої актуальності для розробки ефективних стратегій протидії та превенції.

Специфіка вуличної насильницької злочинності полягає в її публічному характері, непередбачуваності та значному психологічному впливі на суспільну свідомість. На відміну від інших форм кримінального насильства, вуличні злочини характеризуються високим ступенем латентності, складністю виявлення та розслідування, а також значним впливом на формування суб'єктивного відчуття безпеки у громадян [78].

Сучасні дослідження вуличного насильства демонструють його багатовимірний характер, що потребує комплексного аналізу як кількісних

показників (статистика злочинів, географічне розподілення, темпоральні тенденції), так і якісних характеристик (мотиваційні фактори, профіль правопорушників, соціальний контекст).

Особливої уваги потребує аналіз впливу соціальних трансформацій на динаміку вуличної насильницької злочинності. Як зазначає голова Національної поліції України Іван Вигівський, від початку повномасштабного вторгнення російської федерації вулична злочинність в Україні знизилася на 20-30% завдяки комендантській годині та посиленню присутності поліції на вулицях [79]. Тезу частково підвередило інтерактивне опитування експертів (додаток Б). На питання анкети «Чи вплинуло введення комендантської години на рівень вуличного насильства?» респонденти-фахівці відповіли: так, суттєвий вплив (16,9 %); вплив незначний (20 %); сприяло зменшенню кількості злочинів (23,5 %); сприяло збільшенню кількості злочинів (3,3 %)% складно оцінити (36,3 %).

Однак негативним безпековим фактором респонденти зазначили також відключення вуличного освітлення. На питання: «Як вплинули стабілізаційні відключення вуличного освітлення?» відповіли: збільшили ризики, пов’язані з вуличним насильством (42,1 %); зменшили ризики, пов’язані з вуличним насильством (6 %); не вплинули (13 %); складно відповісти (38,9 %).

Водночас загальна кількість злочинів зросла за рахунок внесення змін до ряду законодавчих актів та документування воєнних злочинів, а також зростання кількості військових злочинів, що свідчить про необхідність трансформації кримінологічного аналізу в умовах стрімких суспільно-політичних змін.

Відносне зниження, натомість можна пояснити кількома факторами: введенням комендантської години, підвищенням присутності правоохоронних органів на вулицях, зміною поведінкових патернів населення в умовах воєнного стану.

Фундаментальні засади та принципи дослідження вуличної насильницької злочинності закладено у роботах, присвячених загальній теорії кримінального насильства та його специфічних форм. Кримінологічна характеристика насильницької злочинності представлена у дисертаційному дослідженні Є. М Пащенка, який аналізує насильницьку злочинність військовослужбовців, виділяючи загальні детермінанти насильницької поведінки.

Хоча робота зосереджена на специфічній соціальній групі, запропоновані автором підходи до аналізу профілю злочинців, характерних ознак та детермінант насильницької поведінки мають методологічне значення для дослідження вуличного насильства.

Є. М. Пащенко розробив комплексну типологію факторів, що сприяють насильницькій поведінці, виділяючи економічні, політичні, економічні, ідеологічні, культурні, національні, соціально-біологічні, соціально-психологічні, організаційно-управлінські, правові тощо [80 с. 124-125]. Зокрема визначив, що детермінанти таких злочинів поділяються на такі, що зумовлені військовою службою та такі, що ні.

На думку автора, основними тригерами девіантних проявів постають доволі поширені у аналізованій верстві населення фактори, котрі можуть бути як набутими у наслідок травматичного досвіду, так і культивовані особливостями соціального середовища, що формувало особистість: соціально-економічні (безробіття, низький рівень доходів, соціальна нерівність), психологічні (агресивність, імпульсивність, низький рівень самоконтролю), соціально-культурні (субкультура насильства, толерантність до агресії) та ситуаційні (конфліктні ситуації, вживання алкоголю, доступність зброї) детермінанти [80, с. 3].

Спеціалізоване дослідження вуличної злочинності представлено також у дисертації К. А. Бєлікова «Кримінологічна характеристика та запобігання вуличній злочинності в Україні», яка безпосередньо присвячена проблематиці вуличних правопорушень. Причинність вуличної злочинності

дослідник вбачав у соціально-економічних, регіональних, демографічних, морально-психологічних, культурних та архітектурних факторах.

Частка вуличних злочинів складає 7-8% загальної кількості зареєстрованих злочинів. Автором проаналізовано тенденції у структурі вуличної злочинності, які вказують на спад кількості зареєстрованих злочинів: 85 230 (7,8% від загальної кількості зареєстрованих злочинів) у 2016 році, проти 55 672 (7,5%) – 2019 році. Зауважено, що така злочинність характеризується високим ступенем латентності, зростає частка тяжких та особливо тяжких злочинів у структурі вуличної злочинності [81].

Автор також формулює комплексне визначення вуличної злочинності як масового деструктивного явища, різновиду протиправної соціальної практики, проявленої через скоєння відносно однорідних суспільно-небезпечних кримінально караних діянь на відкритій та вільній для доступу населення частині території населеного пункту поза межами житлових приміщень, території підприємств, установ, організацій та приватних володінь [59].

Спеціалізоване дослідження вуличної злочинності також представлено у іншій праці К. А. Бєлікова: «Запобігання злочинності у діяльності недержавних охоронних організацій та значення кримінологічної характеристики злочинів для забезпечення цієї діяльності».

Автор формулює комплексне визначення вуличної злочинності як сукупності суспільно небезпечних діянь, що вчиняються у громадських місцях та характеризуються публічністю, спонтанністю та високим рівнем віктимізації населення [88].

Методологічні засади дослідження вуличної злочинності представлено у роботі «An Exploratory Study of Crime:Examining Lived Experiences of Crime through Socioeconomic, Demographic, and Physical Characteristics», яка висвітлює особливості якісного підходу до вивчення вуличної злочинності в міському середовищі.

Дослідники використали методи глибинних інтерв'ю та польових спостережень для аналізу суб'єктивного досвіду жертв та свідків вуличного насильства. Автори обґрунтували переваги якісного підходу для розуміння контексту та механізмів вуличного насильства. Детермінантами, які впливають на деліквентість, постають економічна депривація та стрес, дисфункція сім'ї, нехтування освітою, до яких вона призводить.

Зокрема, глибинні інтерв'ю дозволяють виявити латентні фактори, які сприяють віктимізації, проаналізувати стратегії уникнення небезпечних ситуацій, дослідити вплив вуличного насильства на повсякденне життя громадян.

Польові спостереження забезпечують розуміння просторового контексту злочинів, ідентифікацію «гарячих точок» криміногенності, аналіз взаємодії між характеристиками середовища та ймовірністю правопорушень.

Такі висновки автори отримали із опитувань респондентів (тих, що тривалий час проживають у районі; жертв злочинності; правопорушників), які описали свій повсякденний досвід проживання у певному районі Нігерії, де рівень бідності складає 71 % (3,20 дол./день) [78].

Дослідження показало ефективність польових спостережень для аналізу соціально-економічних, демографічних та просторових детермінант злочинної поведінки та для формування загального розуміння багатовимірної природи вуличного насильства.

Зокрема, глибинні інтерв'ю з представниками різних груп стейкхолдерів дозволяють виявити латентні соціальні механізми криміналізації міського простору, проаналізувати роль економічної депривації та соціальної дезорганізації у формуванні криміногенного середовища, дослідити взаємозв'язок між інфраструктурною занедбаністю та рівнем вуличної злочинності. Методика польових спостережень забезпечує розуміння просторово-фізичного контексту правопорушень, ідентифікацію урбаністичних чинників криміногенності, аналіз взаємодії

між характеристиками міського середовища та ймовірністю скоєння насильницьких злочинів.

Для дослідження кількісно-якісної характеристики вуличної насильницької злочинності особливо важливими є методологічна інтеграція кількісних статистичних показників криміногенності з якісним аналізом суб'єктивного досвіду мешканців; використання теорії соціальної дезорганізації як теоретичної рамки для інтерпретації просторово-демографічних детермінант вуличного насильства; застосування техніки глибинних інтерв'ю для виявлення латентних соціально-економічних факторів злочинності; аналіз взаємозв'язку між характеристиками міського середовища та рівнем насильницьких правопорушень; використання методу польових спостережень для ідентифікації криміногенних локацій та просторових патернів злочинної активності.

Гіпотеза про те, що архітектурне планування може поставати криміногенним чинником, який впливає на рівень злочинності знайшла своє практичне підтвердження: квартали Ван Дайк і Браунсвілл (Бруклін, Нью-Йорк), розділені проспектом. Ван Дайк забудований здебільшого 14-поверховими будинками, посеред них знаходився пустир. Браунсвілл складався із будівель щільної забудови 3–6-поверхівок з невеличкими дворами. Показники злочинності становили: 1 189 (Ван Дайк) та 790 (Браунсвілл).

Отже, рівень злочинності був показово нижчим у кварталах з малоповерховою забудовою та невеличкими двориками, які гарно контролюються мешканцями. Зокрема у Південному Бронксі, районі Нью-Йорка з високою злочинною активністю, здійснили реконструкцію житлового кварталу «Clason Point» шляхом укрупнення прибудинкових територій, які дозволяли мешканцям візуально контролювати територію; скоротили відстань між будинками; обмежили доступ до внутрішніх дворів. Такі архітектурні рішення допомогли знизити рівень злочинності на 54 % [87, с. 89-90].

Кількісний підхід до аналізу вуличного насильства представлено у дослідженні «Danger on the Way to School: Exposure to Violent Crime, Public Transportation, and Absenteeism», яке демонструє взаємозв'язки між вуличним насильством та неочевидними на перший погляд соціальними наслідками.

Автори використовують статистичні методи для аналізу впливу експозиції до вуличного насильства на поведінку молоді, зокрема на використання громадського транспорту та рівень академічних прогулів. Дослідження виявляє статистично значущий негативний вплив вуличного насильства на соціальну активність та академічні результати.

Взаємозв’язок між перебуванням під впливом насильства під час дороги до школи та пропусками занять, задокументований у дослідженні, вказав на те, що учні не лише відчувають стрес і постійну травматизацію, спричинену насильством у своїх громадах, вони також можуть частіше пропускати школу, уникаючи безпосередньої фізичної небезпеки, яка очікує їх на шляху до навчального закладу.

Дослідження продемонструвало, що на показник відвідуваності впливає не тільки наявність або відсутність позитивних рольових моделей або зниження мотивації, зумовлене нерозумінням сенсу навчання, а також і конкретні фізичні перешкоди.

На скільки цінним для дитячої свідомості, яка повною мірою не здатна осягнути довгострокову переспективу академічних зусиль та ефемерної користі від навчання, коли їй щоденно потрібно обирати довший, ніж потрібно, маршрут, чекати на ненадійний транспорт, аби потрапити на безпечнішу зупинку, якщо можна відмовитися від поїздки до школи, уникнути стресу та залишитися неушкодженим.

Проведене авторами дослідження показало, що райони, де розташовані школи, є безпечнішими, ніж райони проживання учнів. Учень середнього рівня навчався в районі, де протягом навчального року було зафіксовано 87 насильницьких злочинів, але проживав у районі, де за той

самий період сталося 95 таких злочинів. Учні проїжджали вулиці громадським транспортом, уздовж яких протягом року було зафіксовано 41 насильницький злочин, і проходили пішки вулиці, на яких таких злочинів було 27.

Дані підтверджують широкий соціальний вплив вуличного насильства, що виходить за межі безпосередньої фізичної та психологічної шкоди жертвам злочинів, охоплюючи також академічні успіхи наймолодших представників громади.

Автори використали геокодування найефективніших маршрутів до школи та інтегрували ці дані з інцидентною статистикою поліцейського департаменту на рівні конкретних вулиць, виявивши статистично значущий зв'язок між рівнем насильницької злочинності на маршруті та частотою прогулів учнів [82].

Для дослідження кількісно-якісної характеристики вуличної насильницької злочинності важливими є методика просторового геокодування криміногенних локацій на рівні конкретних вулиць та маршрутів пересування; інтеграція інцидентних поліцейських даних з географічною інформацією для кількісного вимірювання експозиції до вуличного насильства; диференціація впливу різних типів злочинів (насильницькі та майнові) на поведінкові патерни населення; статистичний контроль змішуючих змінних для ізоляції ефекту саме вуличної насильницької злочинності; демонстрація широких соціальних наслідків вуличного насильства, що виходять за межі безпосередньої віктимізації.

Якісний підхід до типологізації вуличного насильства представлено у роботі «Varieties of Violence in Street Culture», який аналізує різноманітні девіантні прояви вуличної культури у місті Осло. Дослідники використали етнографічні методи – учасницьке спостереження на наркоринку в парку Vaterland в Осло протягом 2017-2018 років та напівструктуровані інтерв'ю з 29 респондентами – для аналізу того, як насильство переживається,

категоризується та морально оцінюється людьми, залученими до вуличної культури.

Опитування респондентів дозволило виокремити чотири найпоширеніших для них види насильства, які автори поіменували як: насильство, пов'язане із демонстрацією поваги; бізнес-насильство; п'яне; сімейне.

Перший тип може включати реальне насильство або погрозу застосування насильства у намаганнях здобути демонстрацію поваги до індивіда з боку інших осіб, стосується приниження статусу іншої особи, захисту репутації тощо. Польові дослідження дозволили занотувати найпоширеніші питання, які сигналізували про ескалацію конфлікту: «На що ти дивишся?», «Чому витріщаєшся?». Також конфлікти починалися із поглядів-викликів, у свою чергу такі невербальні методи комунікації застосовувалися як інструмент для демонстрації жорстокості, залякування потенційного суперника (жертви), спосіб трансформувати негативну емоцію (тривогу, сором чи гнів).

Жінки також можуть фігурувати у насильстві, пов'язаному із образою гідності. Одна з опитаних зреагувала на негативні вислови, побивши чоловіка, який назвав її повією. Вона описала це як справедливу реакцію на гендерне приниження.

Другий тип стосується питань вуличної наркоторгівлі та виражається у конфліктах через клієнта, вибиття боргів та покарання за крадіжку товару. Опитані описали бізнес-насильство як вимушене. Оскільки таке є реакцією на порушення правил, стосується репутації, контролю ринку, таке насильство постає не особистим як попередній тип, а має перформативний характер.

Третій тип (п'яне насильство) акумулюється у барах, під час вечірок, звгалом у нічному житті міста, постаючи для деяких опитаних розвагою. Особливості таких взаємодій виражаються у неузгоджених руках,

туманному мисленні, конфліктах без чіткого усвідомлення причинності, а також випадковими травмами або насильством для випадкових третіх осіб.

Четвертий тип, сімейне насильство, постає дуже цікавим для аналізу вуличної злочинності, оскільки дуже складно прослідкувати конкретні взаємозв'язки між внутршньосімейними стосунками та насильницькою поведінкою на вулицях.

У контексті вищенаведеного зазначимо, що снують такі сфери життя людини, на які доволі складно поширити дію правових норм. Легальним приписам майже не можливо повпливати на усталений світогляд, сформовані в певних соціальних групах звичаї, традиції тощо. Закон може імперативом та загрозою відповідальності утримати певних людей від вчинення протиправного діяння, але не викорінити злочинність як явище.

У свою чергу концепція недоторканості права на приватне життя є основоположним принципом існування демократичного суспільства, проте безумовно-прагматичне тлумачення приватності призводить до викривленого розуміння її сутності, до втрати балансу між приватними, публічними та інтересами конкретного індивіда. Таким чином і проблема насильства, що відбувається в найархаїчнішому інституті права – сімейно-побутових відносинах тривалий час існувала поза регулюючим впливом державних інституцій.

Отже, четвертий тип насильства постає табуйованим та малодослідженим, у свою чергу, багато з опитаних пережили фізичне, психологічне, сексуальне насильство та тривалий домашній аб'юз у дитинстві. Респонденти припустили, що сімейне насильство вплинуло на їхні моделі поведінки на вулиці, сприяючи відтворенню негативного досвіду.

Висвітлена авторами типологія базується не на юридичних критеріях чи тяжкості злочинів, а на побутовій перспективі – способі, яким самі учасники вуличної культури осмислюють різні форми насильства. Дослідження виявляє, що насильство заради поваги (боротьба за статус та

репутацію на вулиці), бізнес-насильство (захист економічних інтересів у нелегальній економіці) та п'яне насильство (бійки під час вечірок) здебільшого толеруються і навіть іноді схвалюються «вулицею», тоді як сімейне насильство (особливо проти дітей та жінок) переважно засуджується «вуличним кодексом» поведінки [83].

Методологічна новизна дослідження полягає у феноменологічній орієнтації на суб'єктивний досвід та культурно-специфічні системи класифікації насильства, що контрастує з домінуючою тенденцією в мікросоціології шукати універсальні ситуаційні закономірності насильницьких конфронтацій.

Для дослідження кількісно-якісної характеристики вуличної насильницької злочинності важливими є: культурно-чутлива типологія насильства, що відображає перспективу та систему морального оцінювання різних форм насильства безпосередніми учасниками вуличної культури; етнографічна методика поглибленого дослідження мотивацій, контексту та значень, які надаються насильницьким діям у специфічному культурному середовищі; феноменологічний підхід до аналізу суб'єктивного досвіду переживання насильства замість виключно об'єктивістського підходу до статистичних закономірностей; розуміння культурного контексту легітимації та засудження різних типів вуличного насильства для об’єктивнішої інтерпретації статистичних даних.

Кількісний аналіз динаміки злочинності в Україні представлено у роботі О. Старка «Злочини проти життя та здоров'я особи: кількісно-якісні показники за 2013–2019 рр.». Дослідження охоплює період до початку повномасштабної війни та надає базову статистику для порівняльного аналізу.

За даними автора, у період 2013-2019 років спостерігалася відносна стабільність показників насильницької злочинності з незначними коливаннями. Кількість зареєстрованих злочинів проти життя та здоров'я особи варіювала від 71 749 (найвища кількість за сім проаналізованих років)

у 2013 році до 41 101 у 2019 році, що свідчить про тенденцію до зниження на 42,7 %. Індекс інтенсивності: 158 злочинів на 100 тисяч населення у 2013 році та 90 – у 2017 році.

Щодо інтенсивності умисних вбивств: найвищий індекс інтенсивності був зафіксований у 2014 році (25 злочинів на 100 тисяч), а найнижчий у 2017 році – 12 злочинів. Інтенсивність умисних тяжких тілесних ушкоджень: найвищий індекс інтенсивності був у 2014 році – майже 7 злочинів, найнижчий у 2019 році – 4,6 злочинів на 100 тисяч населення.

Показники коефіцієнта злочинної активності: найвищий індекс зафіксований у 2019 році – 53, найнижчий у 2016 – 47,3. Показники злочинної активності щодо умисних вбивств та тяжких тілесних ушкоджень: найвищий у 2016 році – 3, найнижчий у 2019 році – 2,7 [89].

Додаткову статистичну інформацію надає робота Н. А. Ободова та О. Л. Беспаль «Стан злочинності в Україні у 2020–2022 роках», у якій автори проаналізували кримінальну ситуацію, охопивши період пандемії COVID-19 та поточних воєнних дій. Автори відзначили суттєві зміни у структурі та географії злочинності, зумовлені введенням карантинних обмежень та воєнним станом: тенденції до зростання умисних вбивств (3 809 за 2020 рік, 4 230 – 2021 рік та 22 083 за 2022 рік); зниження кількості умисних тяжких тілесних ушкоджень (1 703 проти 1 502 за аналізований період); зменшення кількості умисних середньої тяжкості тілесних ушкоджень (3 248 проти 2 019); водночас автори зауважили тенденцію до спадання кількості умисних легких тілесних ушкоджень; щодо зґвалтувань, спостерігається приріст – 3,2% у 2021 році, падінням на 62,4% у 2022 році [90].

Загалом вплив вуличного насильства виходить далеко за межі безпосередньої шкоди жертвам, впливаючи на всю соціальну спільноту через формування атмосфери страху та недовіри, що підкреслює важливість комплексного підходу до протидії вуличному насильству, який враховує не лише кримінально-правовий, а й соціальний аспект проблеми [91].

За даними офіційної статистики Офісу Генерального прокурора України, загальний рівень злочинності в Україні значно знизився із 592 604 зареєстрованих злочинів у 2016 році до 360 622 злочинів у 2020 році. Паралельно спостерігалося зниження рівня насильницької злочинності з 89 457 злочинів у 2016 році до 59 550 злочинів у 2020 році. Зниження насильницької злочинності у 2017 році порівняно з 2016 роком становило 15,9%, у 2018 році порівняно з 2017 роком – 6,4%, у 2019 році порівняно з 2018 роком спостерігався незначний ріст на 0,3%, у 2020 році порівняно з 2019 роком було зафіксовано зниження на 15,7%.

Зниження насильницької злочинності у 2016-2020 роках здебільшого відбулося за рахунок зниження кількості насильницьких злочинів проти життя та здоров'я особи (зі 43 975 злочинів у 2016 році до 35 304 злочинів у 2020 році) та проти власності (зі 31 730 злочинів у 2016 році до 9 606 злочинів у 2020 році). Водночас питома вага насильницьких злочинів у загальній структурі злочинності за період 2016-2020 років дещо зросла із 15% у 2016 році до 17% у 2020 році [92, 93].

Просторовий аналіз вуличної злочинності виявляє її нерівномірний географічний розподіл. За даними міжнародних досліджень, концепція «гарячих точок» злочинності знаходить підтвердження в українських реаліях. Найвища концентрація вуличних насильницьких злочинів спостерігається у центральних районах великих міст, поблизу транспортних вузлів, розважальних закладів та торгових центрів.

Опитування експертів (додаток Б) дозволило скласти уявлення щодо просторового розподілу вуличного насильства, на питання «Переважна дислокація епізодів вуличного насильства» відповіли: центр міста (22,2 %); віддалені райони (57,8 %); спальні райони (68,6 %); промислова зона (33 %); передмістя (18,9 %). На запитання анкети «Найчастіше фіксуються епізоди вуличної злочинності» експерти відповіли: транспортні вузли (12,4 %); поблизу барів/клубів (67,2 %); підземні переходи, паркінги (23,1 %); прибудинкова територія житлової забудови (39,8 %); парки та рекреаційні

зони (32,3 %); віддалені або погано освітлені ділянки (недобудови, занедбані території) (61,8 %). На питання «Чи існують стабільні «криміногенні епіцентри» ?» так відповіли 31,5 % респондентів, «ні» (10,9 %), «складно відповісти» (57,6 %). Результати опитування свідчать про наявність певних закономірностей у просторовому розподілі злочинності.

Український досвід впровадження системи «Безпечне місто» у Києві демонструє можливості просторового аналізу злочинності. Система, встановлена на замовлення Київської міської адміністрації включає мережу з понад 1000 відеокамер на дорогах і транспортних розв'язках Києва [94].

«Розумне місто» діє також у інших областях України та дозволяє відстежувати географію правопорушень у режимі реального часу. За час функціонування системи вдалося ідентифікувати основні криміногенні локації та скоригувати розміщення патрульних нарядів.

Часовий аналіз вуличного насильства підтверджує наявність чітких темпоральних патернів. Доцільним видається виокремити пікові періоди активності у вечірні та нічні години (довоєнний час, світові тенденції злочинності), особливо у вихідні дні. Ці закономірності пояснюються ритмами міського життя, періодами максимальної соціальної активності та споживання алкоголю. Головною локацією, зокрема є території навколо пабів та клубів. Обличчям вуличного насильства є молоді чоловіки, які погано знають один одного. Провідні вуличні трави: травми обличчя, поранення, завдані уламками скла. Правопорушники та потерпілі зазвичай перебувають у стані алкогольного сп’яніння.

Комплексна характеристика осіб, схильних до вуличного насильства, представлена у дослідженні Н. В. Чекан, яка аналізує насильницькі злочини маргінальних груп.

Детальніший аналіз окремих категорій насильницьких злочинів виявляє специфічні тенденції. Кількість кримінальних правопорушень проти життя та здоров'я особи у 2014–2017 роках постійно зменшувалася.

Якщо в 2013 році їх було зареєстровано 71 749, то у 2017 – 38 274, тобто у 1,9 раза менше.

У наступні два роки число кримінальних правопорушень цієї спрямованості незначно збільшилося до 41 101 у 2019 році, у 2020–2021 роках зменшилося на 18,1% до 33 657 [133, с. 95-96]. Тенденція до скорочення характерна і для інших категорій насильницьких злочинів. Кількість умисних тяжких тілесних ушкоджень (ст. 121 КК України) у 2014 р. збільшилася з 3 026 до 3 132 (+3,5%), а наступними роками постійно знижувалося й у 2022 р. було зареєстровано 1 502 таких діяння, що менше показника попереднього року на 6,2% та в 2,1 рази нижче за рівень 2014 р. Схожою була й динаміка зазначених діянь, що спричинили смерть потерпілого (ч. 2 ст. 121 КК України). Їх кількість скоротилася у 1,9 рази з 796 у 2013 р. до 412 випадків [135, с. 97].

Кількість тілесних ушкоджень середньої тяжкості (ст. 122 КК України) у 2014–2019 рр. переважно знижувалася. За вказані роки їх кількість зменшилася з 5 402 до 2 804 випадків (в 1,9 рази). У 2020 р. вона збільшилася на 15,8% до 3 248, але наступного року відновилася тенденція до зменшення, спочатку на 2,6% до 3 162 у 2021 р., а в 2022 р. – вже на 36,1% до 2 019 [133, с. 97].

Водночас необхідно зазначити, що у 2022–2023 р. відбулися суттєві зміни у структурі кримінальних правопорушень за ступенем тяжкості. Помітно збільшилася кількість тяжких злочинів і дуже суттєво – особливо тяжких. Кількість особливо тяжких злочинів зросла у 8,7 рази і склала 105 559 (2021 р.: -8,3%). Кількість тяжких злочинів збільшилася до 125 656 (+12,2%) (2021 р.: -10,6%) [133, с. 94].

Просторовий аналіз вуличної злочинності виявляє її нерівномірний географічний розподіл. Найвищий коефіцієнт кримінальних правопорушень у розрахунку на 100 тис. населення регіону спостерігався в Донецькій, Запорізькій, Київській, Кіровоградській, Миколаївській, Полтавській, Харківській, Херсонській, Чернігівській областях і м. Києві. Найнижчий – у

Вінницькій, Івано-Франківській, Львівській, Тернопільській та Хмельницькій областях [133, с. 101].

За даними Британського кримінального опитування (BCS) 2001-2002 років, 44% насильницьких інцидентів припадали на вихідні (з 18:00 п'ятниці до 6:00 понеділка), а 63% – на вечірній або нічний час.

Поліцейські дані показали, що кількість інцидентів (включно з насильством) припадала на період 30 хвилин після закриття закладів дозвілля. До 60% осіб, заарештованих за напад у нічний час у центрі міста, були у стані алкогольного сп'яніння. Дослідження показало, що чоловіки 15–25 років мають найвищий ризик отримання вуличних травм, чоловіки також зазнавали нападів у 10 разів частіше за жінок [95].

Водночас результати нашого опитування вказують на те, що спостерігається зростання насильницьких правопорушень у вихідні (святкові дні). На питання анкети «Чи спостерігали Ви зростання рівня насильницьких правопорушень у вихідні\святкові дні?» 54,3 % респондентів відповіли «так»; «ні» – 9,1 %; не змогли визначитися – 36,6 % експертів. У контексті питання «Пікові періоди викликів у зв'язку із епізодами вуличного насильства (до введення комендантської години) ?» відповіді розподілилися: ранкові години (6:00–12:00) 4,4 %; активні робочі години (12:00–18:00) 4,4 %; вечір (18:00–22:00) 62,8 %; ніч (22:00–02:00) 61,2 %; період найнижчої добової активності населення (02:00-06:00) 9,3 %.

Щодо сезонних коливань злочинності зазначимо таке: Рівень тяжких нападів був вищим улітку, ніж узимку, навесні чи восени. Для порівняння, рівень простих нападів був вищим восени, ніж в інші пори року. Рівень розбійних нападів поставав сезонно стабільним. Рівень зґвалтувань і сексуальних нападів був вищим улітку [96].

Вважаємо за доцільне викласти результати опитування експертів щодо сезонних коливань злочинності (табл. «Б»)

Таблиця «Б»

Опитування експертів

Чи спостерігали позитивну або негативну динаміку у структурі насильницьких правопорушень у залежності від сезонної активності населення?	
період зимових свят - **зростання** 35,5	період зимових свят - **спадання** 2,2 %
літні відпустки - **зростання** 23,7 %	літні відпустки - **спадання** 4,8 %
повернення студентів до навчання (осінь) - **зростання** 10,8 %	повернення студентів до навчання (осінь) - **спадання** 2,7 %
канікули у школярів - **зростання** 9,7 %	канікули у школярів - **спадання** 3,2 %
періоди, пов'язані із загальноміськими заходами (концерти, фестивалі, ярмарки, спортивні змагання) - **зростання** 23,7 %	періоди, пов'язані із загальноміськими заходами (концерти, фестивалі, ярмарки, спортивні змагання) - **спадання** 5,4 %

Актуальна аналітика щодо стану злочинності в України за період 2019 - 2024 років наведена у роботі М. І. Хавронюка «Злочинність в Україні у 2019-2024 роках: рівень, структура, динаміка, прогнози». Розглянемо основні тези: у 2024 році обліковано у 10 разів більше злочинів проти життя порівняно порівняно з 2019 роком; у 2019-2021 роках основним облікованим правопорушенням була крадіжка (2019 рік – 49%, 2020 рік – 38%, 2021 рік – 35%); у 2022 році (19%); у 2023 році провідним постало шахрайство (17%); у 2024 році показового змінилася структура злочинності, оскільки найбільше облікованих стосується самовільного залишення військової частини або місяця служби та дезертирства (разом 18%), натомість шахрайство (13%), крадіжка (11%), умисне вбивство (11%); спостерігається 10-кратне збільшення з 2019 року по 2024 рік кількості облікованих умисних вбивств.

Автор навів також свої прогнози щодо змін у структурі злочинності у післявоєнний період, зокрема форсайт дослідника полягає у зниженні кількості крадіжок, незаконного привласнення і розтрати чужого майна, оскільки значна кількість таких правопорушень стануть адміністративним;

збільшиться кількість шахрайств, посягань на достовірність інформації, проваджень у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів; зросте кількість грабежів, вимагань та розбою, зумовлених обігом зброї, психологічними розладами та агресивністю населення [97].

Проведений аналіз кількісно-якісних характеристик вуличної насильницької злочинності дозволяє сформулювати комплексне розуміння цього феномену та визначити основні тенденції його розвитку в сучасних умовах.

Кількісні характеристики вуличного насильства демонструють складну динаміку, що залежить від соціально-економічних та політичних факторів. Період 2013-2019 років характеризувався поступовим зниженням показників насильницької злочинності, що свідчить про відносну стабілізацію криміногенної ситуації.

Водночас воєнний стан 2022 року кардинально змінив структуру злочинності: вулична злочинність знизилася, що правоохоронні органи пов’язують із дією комендантської години у містах України з 00:00 до 05:00 та посиленою присутністю поліції, проте загальна кількість зареєстрованих злочинів зросла унаслідок трансформації підходів до кваліфікації (поява вказівки щодо скоєння «в умовах воєнного стану») та облікування воєнних злочинів [110].

З огляду на вище викладене, цікавами для аналізу постають викладені у контрольному тексті проєкту «нового Кримінального кодексу України» (станом на 15 жовтня 2025 року) модифіковані аналоги статей, які ми розглядаємо ну контексті чинного законодавства про кримінальну відповідальність як структурні складові вуличної злочинності. Отже, група експертів пропонує такі формули визначення правопорушень, зокрема:

- стаття 4.1.5. Вбивство (особа, яка спричинила смерть іншій людині, – вчинила злочин 7 ступеня);

- стаття 4.5.4. Зґвалтування (соба, яка щодо іншої людини за відсутності її добровільної згоди здійснила сексуальне проникнення, – вчинила злочин 5 ступеня);
- стаття 4.2.6-8. Спричинення тяжкої\значної\суттєвої шкоди здоров'ю (особа, яка спричинила тяжку шкоду здоров'ю іншої людини, – вчинила злочин 5\3\1 ступеня);
- стаття 6.1.10. Викрадення чужого майна або незаконне заволодіння чужим майном чи правом на майно шляхом застосування насильства або погрози (соба, яка викрала чуже рухоме майно або незаконно заволоділа чужим нерухомим майном чи правом на майно шляхом застосування насильства або погрози, що спричинило істотну майнову шкоду, – вчинила злочин 3 ступеня);
- стаття 6.1.18. Дрібне викрадення (особа, яка без застосування насильства або погрози викрала чуже рухоме майно або незаконно заволоділа правом на чуже майно, що спричинило істотну майнову шкоду, – вчинила провину);
- стаття 6.1.4-6. Викрадення чужого рухомого майна, що спричинило суттєву\значну\тяжку майнову шкоду (особа, яка викрала чуже рухоме майно: 1) таємно, 2) відкрито або 3) з обманом потерпілої чи іншої людини або зловживанням їх довірою, якщо таке діяння спричинило суттєву\значну\тяжку майнову шкоду, вчинила злочин 1\3\5 ступеня);
- стаття 6.1.7-9. Незаконне заволодіння чужим нерухомим майном або правом на майно, що спричинило суттєву\значну\тяжку майнову шкоду (особа, яка незаконно заволоділа чужим нерухомим майном або правом на чуже рухоме чи нерухоме майно: 1) таємно, 2) відкрито або 3) з обманом потерпілої чи іншої людини або зловживанням їх довірою, якщо таке діяння спричинило суттєву майнову шкоду, – вчинила злочин 1\3\5 ступеня);

- стаття 6.1.10. Викрадення чужого майна або незаконне заволодіння чужим майном чи правом на майно шляхом застосування насильства або погрози (особа, яка викрала чуже рухоме майно або незаконно заволоділа чужим нерухомим майном чи правом на майно шляхом застосування насильства або погрози, що спричинило істотну майнову шкоду, – вчинила злочин 3 ступеня).

Проєкт кодексу пропонує трансформувати підходи до класифікації майнової шкоди (розраховується на момент спричинення), зокрема тяжкість злочинів запропоновано вимірювати ступенями (для умисних передбачено дев'ять ступенів тяжкості:1, 3, 5, 7, 9 - базові; а необережних – п'ять (3, 5 - базові); передбачається також порядок зміни ступеню тяжкості для злочинів 2, 4, 6 і 8 ступенів за наявності відповідних ознак (стаття 2.5.10).

Злочини поділяються на: 1) нетяжкі злочини – злочини 1-4 ступені тяжкості; 2) тяжкі злочини – 5-6 ступені; 3) особливо тяжкі – злочини 7-9 ступені.

Базові ступені тяжкості умисних злочинів:1) суттєва шкода – 1 ступінь; 2) значна шкода – 3 ступінь; 3) тяжка шкода – 5 ступінь; 4) особливо тяжка шкода – 7 ступінь; 5) винятково тяжка шкода – 9 ступінь.

Ступені тяжкості необережних злочинів: 1) тяжка шкода – 3 ступінь; 2) особливо тяжка шкода – 5 ступінь.

Класифікація майнової шкоди за проєктом нового Кодексу виглядає так:

1) істотна – майнова шкода розміром не більше 50 розрахункових одиниць;

2) суттєва (перший ступінь) – майнова шкода, яка більше ніж у 50, але не більше ніж у 500 разів перевищує розмір розрахункової одиниці;
3) значна (третій ступінь) – майнова шкода, яка більше ніж у 500, але не більше ніж у 5 000 разів перевищує розмір розрахункової одиниці;
4) тяжка (п'ятий ступінь) – майнова шкода, яка більше ніж у 5 000 разів перевищує розмір розрахункової одиниці.

А також шкоди здоров'ю: 1) суттєва шкода здоров'ю (перший ступінь) – шкода здоров'ю, якій не властиві ознаки тяжкої шкоди здоров'ю (розлад здоров'я тривалістю від одного до 21 дня або стійка втрата загальної працездатності у розмірі до 10 відсотків);

2) значна шкода здоров'ю (третій) – шкода здоров'ю, якій не властиві ознаки тяжкої шкоди здоров'ю (розлад здоров'я тривалістю 22 дня чи більше; стійка втрата загальної працездатності у розмірі від 11 до 33 відсотків включно або стійка втрата професійної працездатності у розмірі понад 50 відсотків);

3) тяжка шкода здоров'ю (з необережності: третій\ умисно: п'ятий) – шкода здоров'ю (втрата органу тіла чи його функції; каліцтво статевого органу чи стерилізація; стійкий розлад психіки; розлад здоров'я, поєднаний зі стійкою втратою загальної працездатності понад 33 відсотки чи повна втрата професійної працездатності; зараження особливо небезпечною інфекційною хворобою або інфікування її збудником; переривання вагітності; непоправне спотворення обличчя чи тіла або реальна небезпека для життя людини в момент спричинення шкоди здоров'ю). Окремо висвітлено: А) особливо тяжку шкоду (смерть людини, загибель плоду людини від 22 тижня) – сьомий ступінь;

Б) винятково тяжку шкода (геноцид; агресія; проти людяності або воєнні злочини у формі вбиства) – дев'ятий ступінь.

Майнову шкоду проєкт Кодексу визначає як майнові втрати, яких особа, держава чи територіальна громада зазнала внаслідок вчинення щодо неї кримінального правопорушення, а також майнові витрати, які особа, держава чи територіальна громада зробила чи мусить зробити для відновлення свого речового права або права інтелектуальної власності, порушеного кримінальним правопорушенням.

Розрахункова одиниця за «новим Кодексом» = 1/30 розміру МЗП станом на 1 січня року, в якому було вчинене кримінальне правопорушення (8 000 грн у 2025 році), та становить 13 350 грн [65].

Наразі одиницею виміру за чиним кодексом є НМДГ – 1 514 грн.

Нижче наведений порівняльний аналіз правових норм за чинним Кодексом та проєктом нового КК України, таблицю складено на основі: [65, 109].

Таблиця 1

Порівняльний аналіз кримінально-правових приписів

Чинний КК України	***Проєкт нового КК України***
Диференціація діянь за ступенем суспільної небезпечності	
Поняття кримінального правопорушення (стаття 11)	*Поняття кримінального правопорушення (стаття 2.1.1.)*
Кримінальним правопорушенням є передбачене цим Кодексом суспільно небезпечне винне діяння (дія або бездіяльність), вчинене суб'єктом кримінального правопорушення.	*Кримінальним правопорушенням є протиправне діяння, яке відповідає складу злочину чи провини, передбаченого цим Кодексом.*
Класифікація кримінальних правопорушень (стаття 12)	*Визначення тяжкості кримінального правопорушення (стаття 2.5.1.)*
Не є кримінальним правопорушенням дія або бездіяльність, яка хоча формально і містить ознаки будь-якого діяння, передбаченого цим Кодексом, але через малозначність не становить суспільної небезпеки, тобто не заподіяла і не могла заподіяти істотної шкоди фізичній чи юридичній особі, суспільству або державі (стаття 11)	*Протиправне діяння, яке спричинило мізерну шкоду, не є кримінальним правопорушенням.*
Проступок = штрафу в розмірі не більше трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або інше покарання, не пов'язане з позбавленням волі.	

Нетяжким злочином є передбачене цим Кодексом діяння (дія чи бездіяльність), за вчинення якого передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі не більше десяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавлення волі на строк не більше п'яти років.	*Кримінальне правопорушення, яким умисно спричинено істотну шкоду або з необережності спричинено значну шкоду, є провиною.*
Тяжким злочином є передбачене цим Кодексом діяння (дія чи бездіяльність), за вчинення якого передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі не більше двадцяти п'яти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавлення волі на строк не більше десяти років. *Особливо тяжким злочином є передбачене цим Кодексом діяння (дія чи бездіяльність), за вчинення якого передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі понад двадцять п'ять тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, позбавлення волі на строк понад десять років або довічного позбавлення волі.*	*Кримінальне правопорушення, яким умисно спричинено суттєву, значну, тяжку, особливо тяжку чи винятково тяжку шкоду або з необережності спричинено тяжку або особливо тяжку шкоду, є злочином.*

Новий кодекс пропонує кардинально нові підходи до розуміння, класифікації та кваліфікації кримінальних правопорушень та відповідальності. Наукова спільнота вбачає такий крок цілком закономірним з огляну на сучасні соціально-політичні умови та застарілість певних аспектів пострадянської філософії, які вплинули на підходи до здійснення кримінально-правового регулювання.

Видатні науковці також вказали на порушення системності, викривлення фундаментальних засад вчення про кримінальне правопорушення (механічна заміна терміні «злочинний» на «кримінально-протиправний», виділення нової категорії правопорушень), розбалансованість санкцій (п'ятсот різних видів), розгалужений перелік заходів кримінально-правового характеру, притаманні чинному КК України, вживання термінології злочинців у нормативно-правовому акті та

загальна хаотичність термінів, занадто простий механізм внесення змін та доповнень [65, с. 18-23].

Бачимо у подібних змінах надію на імплементацію у кримінальне законодавство найвищих сучасних демократичних цінностей та визнаних міжнародною спільнотою правових стандартів.

Водночас, з огляду на суттєву зміну звичних для правозастосовчої практики доктринальних та практичних підходів до сутності кримінальної відповідальності, актуальними постають розробка порівняльно-правових аналітичнних оглядів, коментарів та роз'яснень; зокрема проведення тренінгів для суддів, апарату, патронату, а також працівників інших правоохоронних органів.

Вважаємо за доцільне перейти до аналізу кількісних показників вуличної злочинності.

Розглянемо кримінологічні показники вуличної насильницької злочинності за 2022 – 2025 роки, зібрані на основі офіційних статистичних даних Генеральної прокуратури [92].

Для зручності візуального сприйняття інформацію про рівень провідних вуличних злочинів подано у формі таблиць.

Таблиці 2-6

Рівень вуличної насильницької злочинності в Україні за 2022 – 2025 роки

Роки	Кількість облікованих кримінальних порушень за статтею 115 ККУ	Кількість закритих кримінальних проваджень за статтею 115 ККУ	Кількість повідомлених про підозру осіб за статтею 115 ККУ
2025 (по жовтень включно)	49 131	66 142	743
2024	52 197	86 543	1 019
2023	36 667	82 822	1 044
2022	22 083	88 879	1 115

Роки	Кількість облікованих кримінальних порушень за статтею 121 ККУ	Кількість закритих кримінальних проваджень за статтею 121 ККУ	Кількість повідомлених про підозру осіб за статтею 121 ККУ
2025	1 125	35	1 106
2024	1 437	28	1 410
2023	1 390	53	1 353
2022	1 502	76	1 406

Роки	Кількість облікованих кримінальних порушень за статтею 152 ККУ	Кількість закритих кримінальних проваджень за статтею 152 ККУ	Кількість повідомлених про підозру осіб за статтею 152 ККУ
2025	408	62	373
2024	410	104	389
2023	450	116	415
2022	250	100	223

Роки	Кількість облікованих кримінальних порушень за статтею 185 ККУ	Кількість закритих кримінальних проваджень за статтею 185 ККУ	Кількість повідомлених про підозру осіб за статтею 185 ККУ
2025	25 359	6 988	14 708
2024	55 576	21 914	35 578
2023	82 123	30 155	48 921
2022	69 496	29 792	36 457

Роки	Кількість облікованих кримінальних порушень за статтею 186 ККУ	Кількість закритих кримінальних проваджень за статтею 186 ККУ	Кількість повідомлених про підозру осіб за статтею 186 ККУ
2025	1 146	81	1 122
2024	1 453	122	1 420
2023	1 732	232	1 686
2022	2 205	337	1 931

Роки	Кількість облікованих кримінальних порушень за статтею 187 ККУ	Кількість закритих кримінальних проваджень за статтею 187 ККУ	Кількість повідомлених про підозру осіб за статтею 187 ККУ
2025	263	8	239
2024	313	9	288
2023	386	18	368
2022	492	36	407

Сервіс Офісу Генерального прокурора «Статистика кримінальної протиправності» дозволяє виокремити більш конкретизовані дані про вуличну злочинність. За даними із сайту виокремлено показники питомої ваги вуличних злочинів та здійснено відповідне ранжування.

Було зауважено, що у різних районах переважали різні суспільно небезпечні діяння, які за умови проведення більш глибинних багатофакторних досліджень можуть свідчити про актуальність урбаністичних теорій кримінології при детермінації злочинності [134].

Оскільки сайт працює у тестовому режимі, вдалося розглянути лише райони міста Києва.

Таблиця 7

Територіальний розподіл вуличних насильницьких правопорушень у м. Києві

Стаття КК України	***Район (м. Київ)***
115	Шевченківський
212	Деснянський
152	Солом’янський та Деснянський
185	Шевченківський
186	Солом’янський
187	Оболонський

Питома вага аналізованих правопорушень

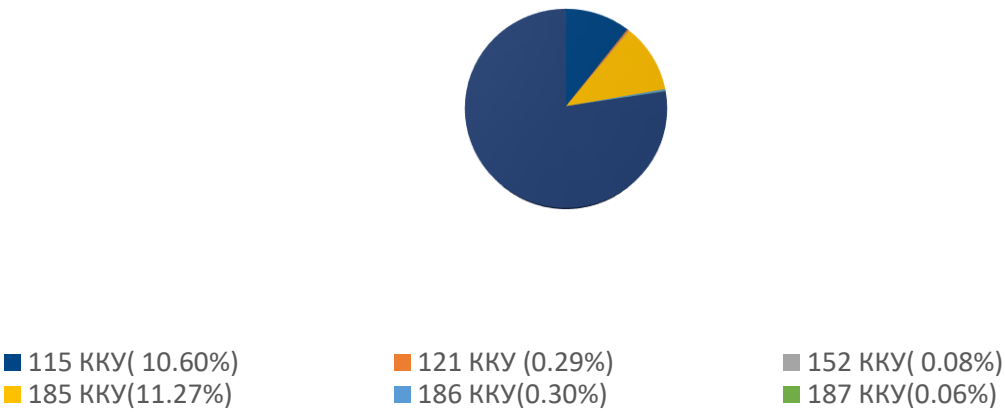

Рис. 2

На діаграмі проаналізовано показники вуличної злочинності. Питома вага правопорушень, відповідальність за які передбачена статтями 115, 121, 152, 185, 186, 187 ККУ становить: 10,6 %; 0,29 %; 0,08 %; 12,7 %; 0,30 %; 0,06 % відповідно.

Представлені нижче статистичні показники охоплюють період 2022–2025 років. Можна зазначити, що останні роки є найскладнішими у новітній історії України, криміногенна ситуація формується під впливом факторів, спричинених повномасштабною війною. Внутрішня міграція населення, численні руйнування соціальної та виробничої інфраструктури, запровадження обмежень, передбачених правовим режимом воєнного стану, – усе це вплинуло як на динаміку окремих категорій злочинів, так і на можливості правоохоронних органів належним чином документувати та розслідувати злочини.

Проаналізуємо динаміку вуличної злочинності за період 2022 – 2025 років.

Графіки динаміки кримінальних правопорушень (2022–2025)

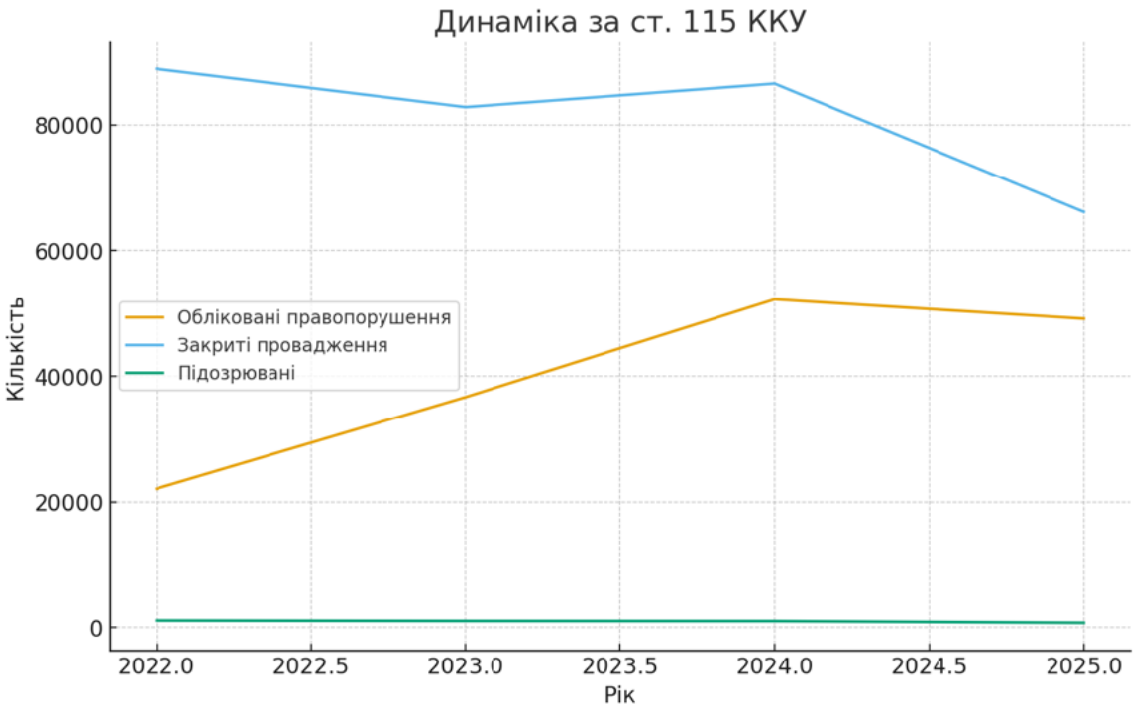

Рис. 3

Дані свідчать про виразну тенденцію до зростання випадків умисних убивств: від 22 083 зареєстрованих у 2022 році до 49 131 – у 2025 році.

Припускаємо, що подібний приріст пов'язаний із проблемами кваліфікації, адже оперативне розмежування воєнних злочинів від «цивільних» кримінальних правопорушень не завжди можливо реалізувати. Наприклад, зникнення комбатантів та цивільних до встановлення обставин смерті може спочатку кваліфікуватися за статтею 115 КК України з додатковою відміткою «зникнення безвісти» (пункт 17 четвертої глави розділу II Положення) та, щодо військових, буде перекваліфіковано за статтею 438 КК України із подальшою зміною підслідності (стаття 216 КПК України) [51; 249]. Статистика також свідчить про зростання кількості закритих проваджень, що може свідчити про значну частку складних справ та обмежені можливості слідства. Кількість підозрюваних, навпаки, демонструє спад, причини можна віднайти в ускладненому режимі роботи в умовах бойових дій, міграцією населення та нестачею людського ресурсу у

відповідних структурах.

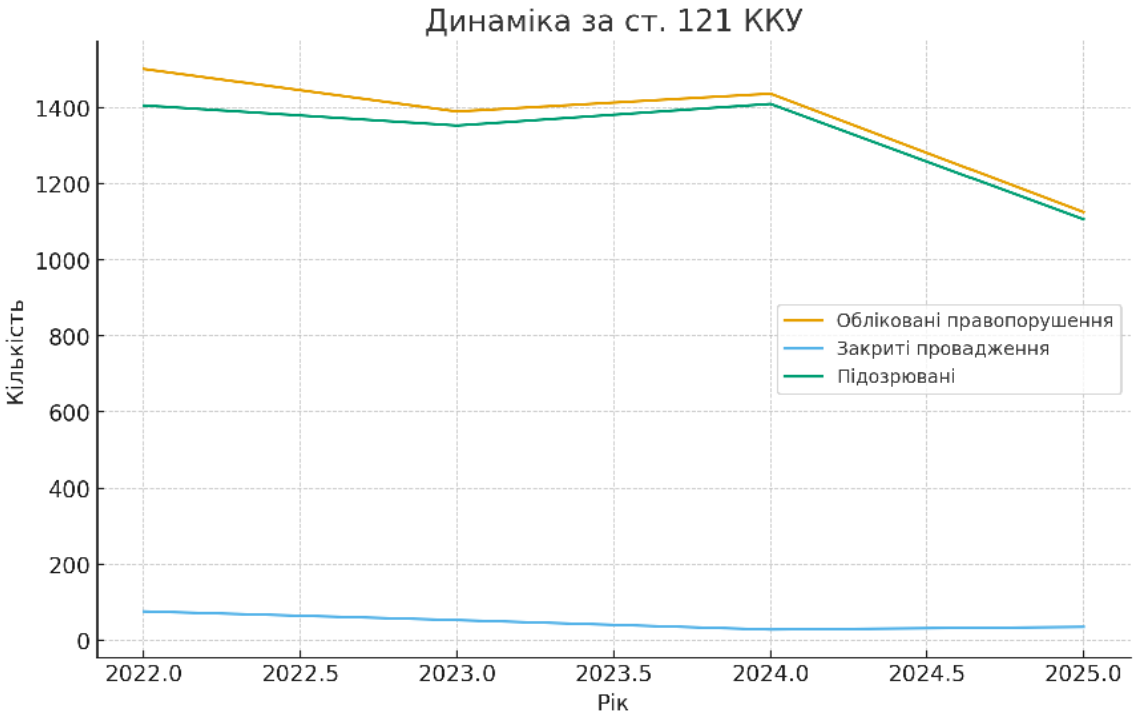

Рис. 4

Показники цієї категорії правопорушень залишаються відносно стабільними, хоч і з тенденцією до поступового зниження від 1 502 (2022 рік) до 1 125 (2025 рік). Негативна динаміка може бути спричинена: зменшенням уразливості населення завдяки обмеженням у пересуванні військовозобов'язаних громадян (з ряду причин) та комендантській годині; випаданням із вибірки подій серед населення прифронтової зони, де події не завжди фіксуються належним чином; посиленням поліцейської присутності у містах.

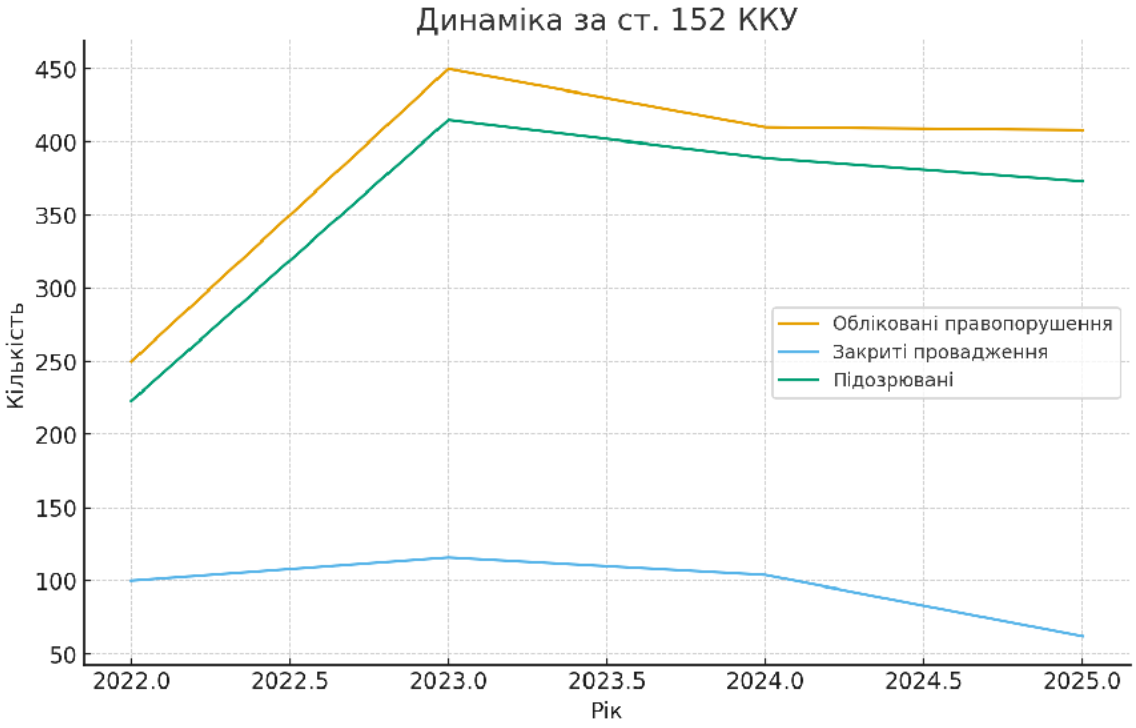

Рис. 5

Після стрибка у 2023 році (450 випадків), показники фіксуються на рівні 408–410. Важливо зазначити, що реальна кількість таких злочинів у воєнний період може бути істотно вищою, однак через високу латентність, психологічні травми потерпілих, значне переміщення населення, відсутність можливостей звернутися за допомогою до правоохоронних органів у осіб, які перебувають на окупованих територіях тощо спричиняє значне викривлення реальної частки таких правопорушень.

Зростання кількості закритих проваджень може свідчити, зокрема про складність ідентифікації правопорушників у ситуації масової міграції населення, нестачі працівників.

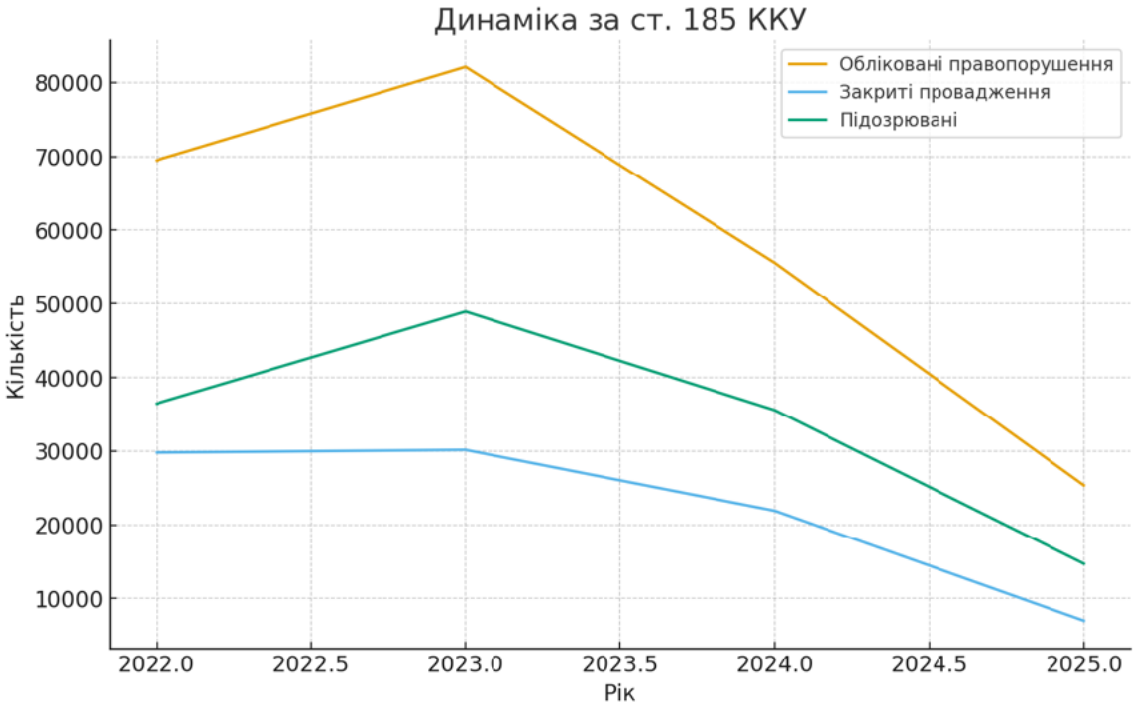

Рис. 6

Динаміка крадіжок влучно ілюструє вплив війни на злочинну активність населення. У 2023 році фіксується різкий пік (82 123 випадки), після чого у 2025 році показник падає більш ніж утричі (25 359), що можна пояснити групою чинників: 1) у 2022, 2023 роках – активне переміщення населення, паніка та хаос, відповідно послаблення контролю; 2) у 2024, 2025 роки – посилення охорони громадського порядку, повернення частини населення після деокупації областей, посилення мобілізації та локалізація переміщень, зменшення можливостей для вуличної злочинності унаслідок комендантської години. Показники підозрюваних та закритих проваджень свідчать про складність розкриття такого «прихованого» акту проти права власності та високолатентність правопорушення.

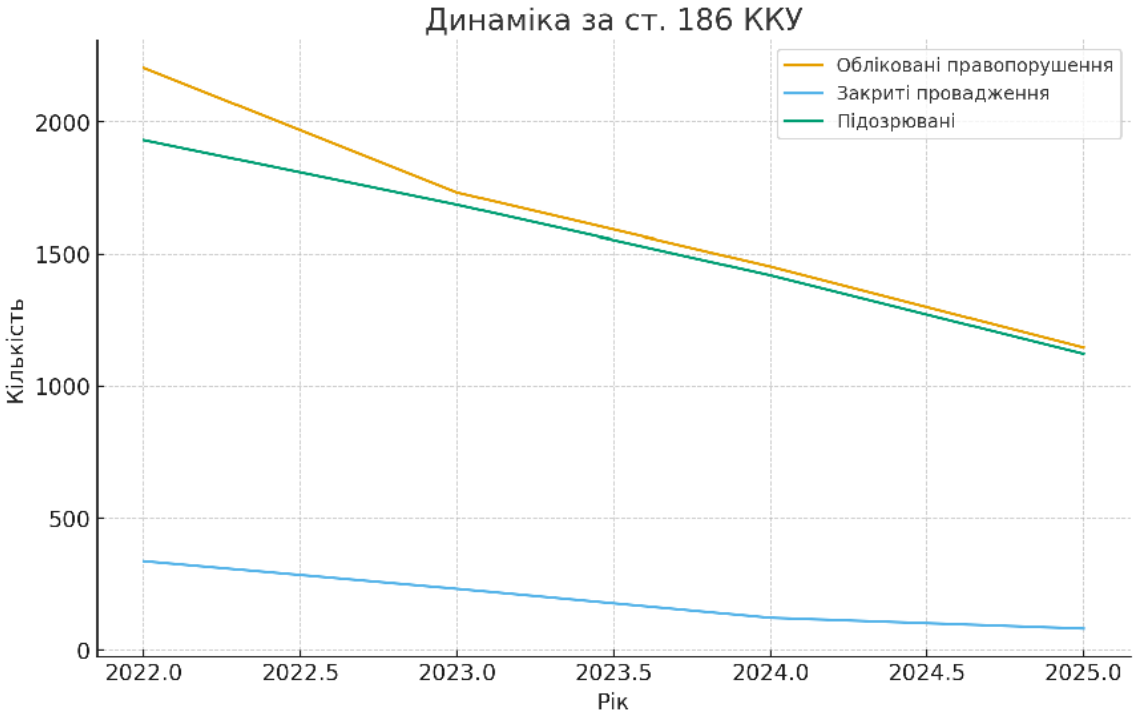

Рис. 7

Спостерігається негативна динаміка: від 2 205 (2022 рік) до 1 146 (2025 рік). Подібний спад є закономірним у контексті сучасних реалій: вулична активність значно скоротилася; патрулювання посилилося; пересування регулюється комендантською годиною; можливі вибіркові перевірки документів; ризики для злочинців є вищими, адже суспільний контроль за підозрілими суб’єктами значно посилився.

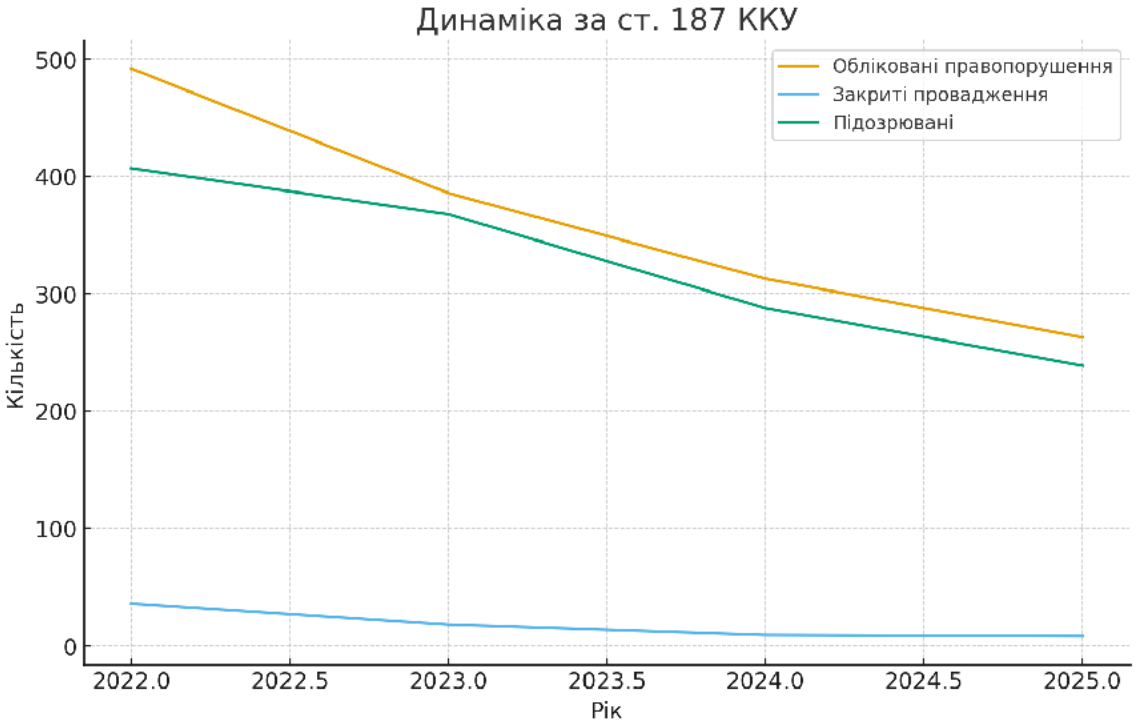

Рис.8

Показники розбоїв зменшилися майже удвічі (з 492 до 263 випадків). Причинність є подібною до попереднього виду правопорушень, це відображає загальне звуження можливостей для публічних проявів кримінальної поведінки, зокрема населення є пригніченим, виснаженим, а отже, можна припустити, що залишається менше сил для активної агресії та зухвалої поведінки.

Розбій потребує значної підготовки його реалізації, натомість можливості для нападу та «вільного» переміщення зброї у межах міста в умовах комендантської години, посилення уважності пересічних громадян та зростання поліційного контролю значно обмежуються.

У висновку зазначимо, що складно стверджувати, що офіційна статистика злочинності є об’єктивним показником, ідентифікуючим її реальний стан, однак за відсутності більш точних альтернативних джерел, вона дозволяє доторкнутися до розуміння цього явища, віднайти причинно-наслідкові зв’язки та сформулювати загальні уявлення про динаміку правопорушень.

2.2 Особи, які вчиняють насильницькі кримінальні правопорушення на вулицях міста.

Вулична насильницька злочинність становить одну з найбільш складних проблем сучасної кримінології, що потребує детального вивчення не лише самих злочинів, але й осіб, які їх вчиняють. Розуміння кримінологічного профілю вуличних правопорушників є необхідною умовою для розробки ефективних стратегій протидії та превенції насильницьких злочинів у міському середовищі.

Згадані у попередніх розділах концепції та теорії так, чи інакше тісно пов'язані із соціологічним знанням, оскільки кримінологія вивчає особистість злочинця, тобто індивіда як конкретну унікальну людину з певним набором притаманних лише їй цінностей, поглядів та характеристик, а соціологія, зокрема, вивчає суспільний контекст буття індивіда доцільним постає міждисциплінарний аналіз особи вуличного насильницького злочинця.

Сучасні соціальні трансформації, урбанізація та зміни в структурі суспільства створюють нові виклики для розуміння феномену вуличного насильства. Особливої актуальності набуває вивчення особистості правопорушника в умовах воєнного стану в Україні, коли традиційні кримінологічні закономірності можуть зазнавати суттєвих модифікацій.

Як влучно зауважив Рущенко І. П. у своїй монографії «Соціологія злочинності», 2001 р.: «Соціологічний вакуум» для кримінології не є природним, тому що кримінологи, хочуть вони того чи ні, мусять займатися соціальною проблематикою і використовувати соціологічні методи» [117, с. 9].

Отже, аналізуючи поступову зміну теоретичних та практичних підходів до вивчення міста як середовища проявлення індивіда, не можна оминати увагою базові соціологічні теорії детермінації злочинності, усвідомлення яких буде доречним при здійсненні аналізу особи вуличного насильницького злочинця, а також при розробці відповідних заходів

реагування на злочинність та заходів віктимологічної профілактики: 1) соціальної дезорганізації (Еміль Дюркгайм) – злидні, полірасовість, висока мобільність населення та відсутність розвинених стабільних інституцій соціального контролю є факторами негативної динаміки щодо рівня злочинності в регіоні [118]; 2) субкультур (Альберт Коен) – притаманні певній соціальній групі норми, цінності та культурні особливості, які зазвичай не відповідають загальноприйнятим у суспільстві уявленням, можуть створювати суттєву небезпеку для громадського порядку [119]; 3) конфлікту (Макс Вебер та ін.) – конфлікт є невід'ємною складовою буття суспільства, адже подібно до філософських уявлень про діалектичну суперечність є запорукою розвитку і руху, тобто самою сутністю існування цивілізацій; конфлікт постає боротьбою за владу, вплив, обмежені ресурси тощо [120].

Похідні теорії: 4) диференціальної асоціації (у зародку Габріель Тард, Едвін Сазерленд, Кліфорд Шоу та ін.) – наслідування злочинної поведінки та подібна їй теорія соціального навчання (Альберт Бандура) – наслідування та імітація є основною вивчення нових атрибутів соціальної поведінки [121]; 5) конфлікту культур (Торстен Селлін) – боротьба за культурну ідентичність, зіткнення представників різних расових, політичних, релігійних тощо груп та загалом різних культур [122]; 6) нейтралізації (Девід Матца, Грехем Сайкс) – абстрагування від відповідальності, злочинець позиціонує себе як жертву обставин, яка діяла під тиском авторитетів; відмовляється визнавати суспільну шкоду від його діяння; вважає, що потерпіла сторона заслуговує бути жертвою злочину; звинувачує державний апарат у корумпованості та несправедливості [123; 124, с. 22]; 7) стигматизації (Говард Бейкер та ін.) – таврування злочинця не сприяє його соціалізації, своїми діями ніби намагається виправдати покладену на нього стигму; девіантні відхилення є рекцією на лейблування індивіда як правопорушника та формування у соціальній свідомості

відповідних негативних очікувань щодо особи із статусом порушника громадського порядку [125].

Вулична злочинність постає одним із дестабілізаторів громадського порядку, що потребує детального вивчення не лише самих злочинів, але й осіб, які їх вчиняють. Розуміння кримінологічного профілю вуличних правопорушників є необхідною умовою для розробки ефективних стратегій протидії та превенції насильницької злочинності у міському середовищі.

Актуальність дослідження особистості вуличного злочинця зумовлена специфічним характером публічних правопорушень, які відрізняються від інших форм кримінального насильства своєю непередбачуваністю, спонтанністю та значним психологічним впливом на суспільну свідомість. Вуличні насильницькі злочини характеризуються особливими мотиваційними структурами, соціально-демографічними характеристиками правопорушників та специфічними обставинами вчинення, що потребує окремого наукового аналізу.

Сучасні соціальні трансформації, урбанізація та зміни в структурі суспільства створюють нові виклики для розуміння феномену вуличного насильства. Особливої актуальності набуває вивчення особистості правопорушника в умовах воєнного стану в Україні, коли традиційні кримінологічні закономірності можуть зазнавати суттєвих модифікацій.

Фундаментальні теоретичні засади вивчення особистості насильницького злочинця закладено в комплексному дослідженні Є. М. Пащенка, присвяченому кримінологічній характеристиці насильницької злочинності військовослужбовців.

Хоча робота зосереджена на специфічній соціальній групі, запропоновані автором методологічні підходи мають універсальне значення для аналізу особистості насильницького правопорушника, оскільки військо є зрізом суспільства, який у наших реаліях об’єднує громадян-представників різних професій та соціальних станів. Коли ветерани

повернуться до цивільного життя, необхідно буде враховувати, зокрема набуті та модифіковані патерни поведінки.

Дослідник розробляє багаторівневу модель детермінант насильницької поведінки. На індивідуально-психологічному рівні вирізняє такі характеристики як підвищена агресивність, імпульсивність, схильність до ризику, низький рівень емпатії та самоконтролю. Міркує про особливості ієрархічної міжособистісної взаємодії, статус у референтній групі, прихильність до субкультурних цінностей. Відстежує соціально-економічне становище, освітній рівень, трудову зайнятість та соціальну інтеграцію досліджуваної групи осіб [80, с. 37, 89, 101].

Особливої уваги заслуговує запропонована автором типологія насильницьких правопорушників за мотиваційним критерієм. Зазначає, що більшість дослідників вирізняють: корисливу, насильницько-егоїстичну та анархічну [80, с. 116].

Є. М. Пащенко розробляє типологію насильницьких злочинців за ступенем стійкості агресивної поведінки: випадкові злочинці (для яких насильницький злочин є результатом неналежної або неадекватної реакції на конкретну конфліктну життєву ситуацію); стійкі злочинці (які характеризуються постійною агресивною спрямованістю і здатністю застосувати насильство в різних ситуаціях); злісні злочинці (для яких агресивна та насильницька поведінка є «нормою» у міжособистісних стосунках).

Дослідник також формулює кримінологічне визначення насильницького злочину як суспільно небезпечного діяння, що посягає на життя, здоров'я, фізичну та психічну недоторканність особи шляхом застосування фізичного та/або психічного насильства, вмотивоване ворожою, інструментальною або негативістською мотивацією.

Важливим внеском є класифікація жертв насильницьких злочинів: агресивні жертви (чия поведінка провокує насильницькі дії), активні жертви (чия поведінка створює ситуацію можливого використання насильства),

пасивні жертви (які не чинять опору), некритичні жертви (які не володіють навичками оцінювання ситуації та вибору належного стилю поведінки), нейтральні жертви (чия поведінка ніяк не сприяє вчиненню правопорушення) [80; с. 2, 4].

Поглиблений психологічний аналіз особистості насильницького правопорушника представлено у дослідженні колективу українських науковців юристів та психологів «Unconscious Aggressiveness of Criminals in the Conditions of Postmodern Society Development», які опрацювали тему несвідомої агресії у нехронічних рецидивістів (засуджені двічі), хронічних (3-5 разів) та екстремально хронічних (6 та більше судимостей), що має особливе значення для розуміння психологічних механізмів вуличного насильства. Особливу методологічну цінність становить диференціація злочинців за ступенем хронічності криміногенної поведінки (нехронічні, хронічні, екстремально-хронічні), що дозволяє простежити динаміку закріплення агресивних патернів поведінки і може бути застосована для прогнозування відтворення вуличної злочинності.

Дослідження виявило специфічні особливості психологічної структури особистості насильницького та корисливого злочинця. У групі насильницьких злочинців було виявлено поєднання високих показників за шкалами «Агресія» та «Прескриптивність» (іншими словами «владність»), що засвідчило підвищену ймовірність агресивної поведінки, небажання враховувати думки, почуття, права та наміри інших, що підкреслило неготовність співпраці та неприйняття концепту партнерства, а також небажання адаптуватися до соціального середовища.

У групі корисливих рецидивістів був вищим показник по шкалі «Комунікація», водночас низький по шкалам «Емоційність» та «Залежність», що дозволяє охарактеризувати таких осіб як комунікабельних, однак з низькою емоційною залученістю у міжособистісні взаємодії, соціально «неперебірливі» особи [126].

Ключовою характеристикою, притаманною злочинцям рецидивістам, постає деформація системи ціннісних орієнтацій, коли традиційні моральні норми замінюються альтернативними регуляторами поведінки. Формується специфічний комплекс психологічних захистів, що дозволяє раціоналізувати асоціальну поведінку та атрофувати почуття провини за скоєне.

Неусвідомлена агресивність може накопичуватися протягом тривалого періоду та проявлятися у критичних ситуаціях у формі інтенсивних насильницьких дій, що пояснює характерну для вуличного насильства диспропорцію між незначним приводом та жорстокістю реакції.

Зокрема з кожною наступною судимістю зростає показник агресивності у групі корисливих злочинців, що обумовлюється дефіцитом соціалізації, а також притаманними індивіду низькою здатністю до емпатії, що загрожує потенційною трансофрмацією корисливої злочинної поведінки у корисливо-насильницький тип [126].

Результати дослідження щодо ймовірності прояву агресивної поведінки в залежності від ступеня хронічності злочинної діяльності становлять цінний інструментарій для розробки критеріїв оцінки суспільної небезпечності осіб, схильних до вчинення насильницьких правопорушень на вулицях міста.

Спеціалізований аналіз особистості правопорушника, який використовує зброю під час вчинення насильницьких злочинів, представлено у роботі Б. О. Войцеховського «Кримінологічна характеристика насильницьких злочинів, що вчиняються із застосуванням вогнепальної зброї». Дослідження має особливе значення в контексті українських реалій, де проблема незаконного обігу зброї та її використання у вуличних злочинах набула критичної актуальності [127].

Дослідження має особливе значення в контексті українських реалій, де проблема незаконного обігу зброї та її використання у вуличних злочинах набула критичної актуальності. Автор розробляє детальну типологію осіб,

які використовують вогнепальну зброю під час вчинення насильницьких злочинів. Дане дослідження цінне для розробки теми насильницької вуличної злочинності тим, що в ньому детально проаналізовано кримінологічну характеристику насильницьких злочинів проти життя та здоров'я особи, вчинених із застосуванням вогнепальної зброї в Україні протягом 2013-2020 років. Особливу методологічну цінність становлять: комплексна система показників кримінологічної характеристики злочинності (рівень, динаміка, коефіцієнт злочинної інтенсивності, структура, латентність), яка може бути застосована для аналізу вуличної насильницької злочинності з використанням конкретних статистичних методик обрахування; виявлення коливань та тенденцій злочинності залежно від соціально-політичних факторів (зокрема, різке зростання показників у 2014 році внаслідок військових дій та збільшення доступу до зброї), що демонструє вплив зовнішніх детермінант на насильницьку поведінку; конкретна статистична база кваліфікованих злочинів (умисні вбивства, тілесні ушкодження різного ступеня тяжкості, погрози вбивством), яка дозволяє зрозуміти структуру та наслідки насильницьких посягань; оцінка рівня латентності насильницьких злочинів на рівні до 50%, що є критично важливим для розуміння реального масштабу вуличної злочинності, адже значна частина таких правопорушень залишається незареєстрованою.

Крім того, методика використання офіційних статистичних даних правоохоронних органів та їх обробки за допомогою математичних формул (коефіцієнт злочинної інтенсивності, ланцюговий метод обрахування динаміки) становить цінний інструментарій для емпіричного дослідження стану та тенденцій вуличної насильницької злочинності у досліджуваному регіоні [127].

Характеристики осіб, які скоюють насильницькі правопорушення, традиційно були предметом кримінологічних наукових розвідок, оскільки властивості злочинної поведінки особистості дозволяють індивідуалізувати

методи запобігання злочинності та демонструють ефективність на етапі здійснення досудового розслідування.

Кулик Л. М. аналізує типологію осіб, які використовують вогнепальну зброю під час вчинення насильницьких злочинів, розкриваючи різні характеристики та типології, яке видається можливим узагальнити до трьох основних типів:

- професійний («стійкий» або «злісний») характеризується системністю кримінальної діяльності, високим рівнем організованості та планування злочинів. Зброя для таких правопорушників є професійним інструментом (кілери, військові), використання якого характеризується технічною грамотністю та ефективністю;
- випадковий (ситуативний) тип представлений особами, які використовують зброю спонтанно, без попереднього планування, часто під впливом алкоголю або наркотичних речовин. Для цього типу характерна низька технічна підготовка, що часто призводить до непередбачуваних наслідків та ускладнює контроль над ситуацією, для таких осіб використання зброї може мати компенсаторний або демонстративний характер;
- патологічний тип включає осіб з психічними розладами або вираженими особистісними девіаціями [128, 129, с. 343–344, 351–352; 130].

Комплексний статистичний аналіз кримінальної ситуації в Україні та характеристик правопорушників представлено у дослідженні В. Батиргареєвої та А. Бабенка [135]. Структурно-динамічний аналіз насильницької злочинності в Україні, яка демонструє комплексний моніторинг кількісно-якісних показників злочинності за період 2013-2019 років на основі офіційної кримінально-правової статистики Генеральної прокуратури України.

Автори застосували діалектичний, компаративний, аналітичний та статистичний методи для створення об'єктивної інформаційної моделі криміногенної ситуації. Дослідження виявляє, що складна соціально-економічна та воєнно-політична ситуація в Україні сприяла появі низки нових тенденцій у кримінальній реальності: структура злочинності кардинально змінилася за рахунок переважання так званих «злочинів агресії» (насильницька, корисливо-насильницька злочинність, злочини проти особистої свободи, громадської безпеки); погіршилися якісні показники злочинності внаслідок збільшення питомої ваги тяжких та особливо тяжких злочинів.

Аналіз злочинів проти власності демонструє збільшення корисливих і насильницько-корисливих правопорушень у 2014-2016 роках, з наступним спаданням, що автори пояснюють невірою населення в спроможність правоохоронної системи викрити злочинців та безпрецедентним посиленням процесів латентизації (майже трикратна різниця в кількості зареєстрованих та облікованих кримінальних правопорушень).

Динаміка крадіжок виявляє різке збільшення у 2015-2016 роках з не менш безпрецедентним зниженням, що змушує поставити питання про дію екзогенних факторів та функціонування системи заниження показників злочинності [135; с. 43-44].

Не менш цікаве дослідження мотивації та ролі насильства у вуличній злочинності представлено у роботі Тревора Беннета та Фіони Брукман «Role of Violence in Street Crime: A Qualitative Study of Violent Offenders» [131]. Дослідження базується на інтерв'ю з 55 вуличними злочинцями, засудженими за вуличні насильницькі злочини (грабіж та напад), які відбували покарання у пенітенціарних установах Великої Британії. Отримані від них описи 101 інциденту вуличного насильства дали змогу розкрити концепт застосування насильства, роль статусу, честі та вуличної культури.

Дослідники виокремили чотири групи мотивацій: злагодженні дії з метою успішного скоєння правопорушення; прагнення гострих відчуттів та емоційного збудження; демонстрація статусу та захист честі; прагнення неформальної справедливості.

Методологічна цінність дослідження полягає у виявленні дихотомії між раціональним насильством (спрямованим на досягнення конкретних матеріальних цілей злочину) та експресивним насильством (що виконує символічні, статусні та ціннісні функції в контексті вуличної культури). Інтегрований підхід до аналізу вуличного насильства дозволяє пояснювати як раціональні, так і ірраціональні складові вуличного насильства [131].

Комплексний просторово-часовий аналіз вуличної злочинності в урбанізованих зонах представлено у дослідженні шведської міської криміногенності, яке фокусується на насильстві, вандалізмі та крадіжках, використовуючи крос-секційні та лонгітюдні дані для опису рівня, структури та тенденцій міської злочинності.

Дослідження аналізує характеристики правопорушників та патерни злочинів, взаємовідносини між жертвою та правопорушником, зв'язки між житловими умовами, демографічними характеристиками та вчиненням правопорушень, а також взаємозв'язок рутинних активностей, географічного розташування та патернів віктимізації. Автори підкреслюють, що ці злочини у Швеції подібні до патернів в англо-американських країнах тим, що вони концентруються в урбанізованих районах, особливо у великих міських агломераціях.

Майнові злочини є особливо концентрованими в урбанізованих зонах. Варіації всередині міських районів у розмірі, щільності населення, гетерогенності та соціальному житті населення впливають на патерни злочинності.

Отже, можливості для неформального соціального контролю та ризики віктимізації значно варіюються за часом та географічним розташуванням всередині міста. Розуміння цих варіацій є центральним для

розуміння рівня та структури злочинності і віктимізації. Методологічна цінність роботи полягає у використанні картографічних методів, таблиць та візуалізацій для демонстрації просторового розподілу злочинності та джерел для теоретичного обґрунтування емпіричних висновків [136].

Детальний аналіз корисливої насильницької злочинності та її суб'єктів представлено у монографії Б. М. Головкіна «Корислива насильницька злочинність в Україні: феномен, детермінація, запобігання». Автор розробляє комплексну кримінологічну характеристику осіб, які вчиняють корисливо-насильницькі злочини, значна частина яких має місце в міському середовищі.

Дослідження виявляє типологічну невизначеність: кримінологи тривалий час дотримувалися кримінально-правової класифікації злочинів за родовим об'єктом посягання, внаслідок чого грабежі, розбої та вимагання належали до корисливих злочинів проти власності поряд із крадіжками, шахрайствами, привласненнями, при цьому залежно від способу посягання корисливі злочини поділялися на насильницькі і ненасильницькі.

Серед криміналістів значного поширення набула точка зору щодо включення насильницьких грабежів, розбоїв, вимагань, а подекуди і бандитизму до групи насильницьких злочинів на тій підставі, що це двооб'єктні злочини, в яких насильство виступає способом (засобом) вчинення злочину.

Монографія формулює поняття корисливої насильницької злочинності як феномену суспільного життя, побічного продукту суспільного життя і сукупного результату суспільно небезпечної діяльності людей, що завдає шкоди найвищим соціальним цінностям, загрожує інтересам суспільства і держави. Автор досліджує генезу корисливої насильницької злочинності в історико-кримінологічному ракурсі, об'єктивну залежність кількісних і якісних характеристик від трансформацій суспільного виробництва матеріальних благ та зміни форм власності. Констатується нездоланність корисливої насильницької

злочинності в історичному розрізі, змінюваність форм, значні соціальні наслідки та сталість загрози заподіяння шкоди найважливішим соціальним благам [137, с. 6-11]. Б. М. Головкін також зазначав, що стрижнем духовного розвитку злочинця є насильницька експансія матеріальних благ, яка визначає собою екзистенцію індивіда, його ціннісні орієнтири [142].

Цікавим для аналізу також є інтерв'ювання засуджених, яке продемонструвало мотивацію злочинних посягань: отримання грошей задля розпивання алкоголю та проведення дозвілля (30 %), роздобути додаткові кошти для особистих витрат (18 %), істотно поліпшити майновий стан (17 %), забезпечити пристойний рівень споживання (15 %), підняти авторитет (8 %), закрити борги (4 %), відновити майнову справедливість (3 %), мати стабільне джерело доходів кримінального походження (3 %), закрити первинні потреби (2 %) [137, с. 177].

У дослідження осіб, які вчиняють насильницькі кримінальні правопорушення на вулицях міста, включається: концептуалізація корисливої насильницької злочинності як відносно цілісного феномену з власними закономірностями існування, розвитку і відтворення, що має видову специфіку, своєрідну генезу, історичні форми розвитку, соціальні і психологічні закономірності відтворення; розуміння подвійної природи корисливих насильницьких злочинів як двооб'єктних посягань, що одночасно посягають на найвищі соціальні цінності – людину, її життя й здоров'я, недоторканність і безпеку, власність; методологія дослідження особи корисливого насильницького злочинця для з'ясування питань: хто ці люди, як вони сприймають соціальну дійсність та ставляться до неї, в якій інтегративній властивості міститься їх криміногенна сутність, у яких формах кримінальної поведінки вони реалізують цю властивість; виявлення специфічних рис, психологічних та поведінкових особливостей, за сукупністю яких можна емпірично довести типологічні відмінності цієї категорії злочинців від інших; встановлення комплексу детермінант на макро- та мікрорівнях, простеження ключових етапів становлення особи на

шлях вчинення корисливих насильницьких злочинів, формування злочинної мотивації і прийняття рішення про посягання; визначення ролі віктимологічних та ситуативних чинників у механізмі злочинного прояву; констатація негативних тенденцій поширення корисливої насильницької злочинності: високі показники латентності, збільшення питомої ваги у структурі всієї зареєстрованої злочинності, зростання її «соціальної ціни», стійкість основних проявів і поява нових форм злочинної діяльності.

Теоретичні основи розуміння кримінально-насильницької поведінки представлені у монографії О. М. Гуміна «Кримінально-насильницька поведінка проти особи». Комплексне дослідження феномену кримінальної насильницької поведінки особи представлено у монографії, яка констатує, що теорія та практика постійно стикаються з двома основними проблемами: зростання насильства у його різних проявах та зниження рівня його запобігання та усунення, при цьому насильство є передумовою виникнення кримінального безпорядку і соціальної кризи, яку він породжує.

Автором наведено висновок, що кримінологічна характеристика особи, яка чинить насильницькі дії є кримінологічний опис комплексу соціально-демографічних, морально-психологічних та кримінально-правових ознак людини, яка наділена такими якостями у зв’язку з її взаємодією з навколишнім середовищем. Натомість особа, яка чинить насильницькі дії – це умовна модель, яка складається із сукупності стійких соціально-демографічних, морально-психологічних та кримінально-правових ознак особистості, які проявляються у вчиненні насильницького злочину, що посягає на життя, фізичне та психічне здоров’я, статеву свободу та статеву недоторканість, матеріальний добробут.

Монографія підкреслює, що проблеми насильства, в тому числі і кримінального, розглядають не спеціально, а в контексті інших питань з кримінального права, філософії, психології, соціології, тому вбачається необхідність у подальшому розвитку дослідження проблем кримінального

насильства, поглибленні кримінологічного дослідження його проявів, форм поведінки злочинця та жертви [138, с. 5-6, 145].

Зазначимо, що кримінологія, психологія та соціологія мають спільний об'єкт, а точніше «суб'єкт» дослідження – людину, однак вивчають її на різнив рінях пізнання: мікрорівні (індивідуальні мотиви та механізми злочинної поведінки); соціологія – макрорівні (реакція соціуму на злочинність, роль суспільства у відтворенні злочину). Психологія, модна сказати вивчає на ультрамікрорівні, оскільки переважно зосереджується на аналізі психо-емоційних аспектів конкретного індивіда [140, с. 180].

Окрему увагу вважаємо за доцільне приділити морально-психологічніим ознакам особи вуличного насильницького злочинця. Р. К. Мертон пов'язував девіації з економічною нерівністю та виокремив п'ять архетипів у залежності від способу досягнення бажаного: конформісти (застосовують виключно конвенційні методи досягнення бажаного; новатори (не виключають протизаконні методи); ритуалісти (дотримуються правил, не заглиблюючись у ціннісну сутність останніх); утікачі (члени незалежних релігійних комун); бунтівники (прагнуть змінити усталену систему цінностей) [140, с. 181; 141, с. 39-40].

Наведемо ключові кримінологічні моделі особистості, які подано у вигляді таблиці 7, яка складена на основі джерел [143, 140].

Таблиця 7

Кримінологічні моделі особистості

Модель	*Риси*	*Характеристика*	*Екстраполяція на архетип вуличного злочинця*
five-factor model	*Нейротизм*	*Емоційна нестабільність та дезадаптація*	*Вразливі, імпульсивні, вчиняють протиправні діяння у стані афекту (ситуативні вуличні злочинці)*

	Екстраверсія	*Соціальна активність, лідерство*	*Харизматичні лідери вуличних банд*
	Відкритість	*Новаторство, інтелектуальна гнучкість*	*Злочинний «центр ухвалення рішень», мозок групи правопорушників, застосовують творчий підхід*
	Товариськість	*Командна робота, конкуренція*	*Маніпулятори, беземоційні (вулична крадіжка поєднана з тяжкими тілесними)*
	Сумлінність	*Самоконтроль, послідовність, організованість*	*Стратеги (архетип організатора кримінального правопорушення)*
PEN(Г. Айзенка)	*Психотизм (**P**sychoticism)*	*Егоцентризм, неемпатичність, імпульсивність*	*Жорстокі злочинці*
	*Екстраверсія (**E**xstraversion)*	*Соціальна активність*	*Лідери банд*
	*Нейротизм (**N**euroticism)*	*Емоційна нестабільність*	*Психопатичні злочинці*
Модель А. Теллегена	*Позитивна емоційній*	*Комунікабельність, асертивність, «досягаторство»*	*Хитрі, «соціально прийнятні»*
	Негативна емоційність	*Гнів, тривожність, схильність до надмірного негативізму*	*Мстиві, агресивні злочинці*
	Стриманість	*Контроль імпульсів, уникнення ризику, прихильність до традиційний цінностей*	*Стратеги, сірі кардинали злочинного світу, залишаються «у тіні»*
Модель К. Клонінгера	*Пошук новизни*	*Схильність ризикувати та пригодницький дух*	*Молоді учасники банд*

	Уникнення шкоди	*Поміркованість, обережність*	*Параноїдальні злочинці*
	Залежність від винагороди	*Потреба у визнанні, жадання уваги*	*Маніпулятивні злочинці, серійники, перформативні злочинці*
	Наполегливість	*Наполеглива праця усупереч розчаруванню та утомі*	*Досвідчений лідер угруповання*
	Особистоцентризм	*Автономність, самосвідомість, сила волі*	*Одинаки*
	Схильність до співпраці	*Образ товариськості, дружелюбності*	*Командні гравці*
	Самотрансцендентність	*Духовність, ідеологічна мотивація*	*Політичні злочинці, релігійні фанатики*

При аналізі психології злочинця слід приділити увагу чотирьом ключовим кластерам:

1) суто психологічний (особистісні риси; когнітивні викривлення; емоційний стан та мотивація злочинної поведінки у моменті);

1) бекграунд злочинця (травматичний досвід, неблагополучне середовище, вихователі, освіта та можливість скористатися «соціальними ліфтами»);

1) контекст злочину (ситуативний/ спланований, самостійно/групою осіб; мотиваційне забарвлення діяння);

1) безпосередньо типологія злочинців [143].

На основі опрацьованої літератури та за допомогою загальнотеоретичних уявлень про злочинність вважаємо за доцільне виокремити такі архетипи вуличних злочинців:

а) «жертва обставин» (побавлений можливості скористатися «соціальними ліфтами» злочинець, складні життєві обставини, соціальна ізольованість);

б) «бунтівник» (імпульсивний молодий злочинець, виявляє особистий протест проти існуючої системи, «Робін Гуд», має загострене почуття справедливості);

в) «хижак» (серійні вбивці, психопати та соціопати, у яких відсутня емпатія, «харчується» страхом і вразливістю жертви; садисти, ґвалтівники [159]);

г) «перформер» або «театрал» (любить символізм, атрибутику, кодекси поведінки, промовисті злочини, які привертатимуть увагу громадськості та масмедіа);

ґ) «привид» (злочинець, який веде подвійне життя, «працівник року», свідомий член громади та зразковий сім’янин, однак позаочі поводиться деструктивно) [140, с. 184].

Одне з актуальних антропологічних досліджень у галузі нейрокримінолгії поставило перед суспільством контраверсійне питання існування «нейронного відбитку мозку злочинця».

При скануванні мозку пацієнтів із антисоціальною поведінкою, спричиненою пошкодженням мозку, було виявлено, що ураження локалізовані в ділянках, які відповідають за ухвалення рішень, пов’язаних з моральним вибором.

Інше дослідження виявило помітне зменшення об'єму сірої речовини, тобто тканини нервових клітин у фронтальній корі, що відповідає за раціональне мислення та придушення інстинктивної (або компульсивної) поведінки. Вивчаючи психопатів, учені вказали на аномальний розвиток зон, які відповідають за прийняття рішень, та центрів винагороди у мозку [140; 144]. Слід зауважити, що анатомічні відмінності, притаманні злочинцям, фіксували і у законослухняних громадян. Видозміни у мозку, які спричиняють притуплення емпатії або деформують процес обробки емоцій,

можуть пояснити злочинну поведінку, однак не завжди можуть слугувати виправданням [140; 145].

Досвід порушення закону запускає в особі цілий спектр ціннісно-світоглядних змін і, з часом, може спостерігатися послаблення дії внутрішнього морального компасу, дезорганізованого новим кримінальним «магнітним полем», нерідко у таких осіб спостерігається набута внаслідок ствердження негативних установок звичка до ескалації агресії [126], спрямованої на осіб, яких вони розглядають як функцію (ресурс) досягнення власних зловмисницьких цілей. Нерідко девіантна деформація спричиняє еволюцію злочинних посягань від незначних до найтяжчих.

Вулична злочинність втілює сукупність посягань на громадський порядок, нерідко заохочених антисоціальними установками, жагою до збагачення, задоволення потреби домінувати (у т. числі шляхом задоволення сексуальних потреб) над соціумом (індивідом), розхитаною нервовою системою.

Оскільки значної та непоправної шкоди психіці потерпілого завдають саме насильницькі злочини сексуального характеру, дослідники навіть наголошують на спричиненні такими злочинами соматичних захворювань [164, 165, 166], посттравматичних стресових розладів [167, 168], також жертвам таких злочинів характерна поява схильності до асоціальної поведінки та самоушкодження [159], аналіз особистості, як один з аспектів розробки програм кримінологічного запобігання, сексуальних насильників потребує особливої уваги.

Доктор філософії у галузі клінічної психології Анна Солтер присвятила свою наукову кар’єру вивченню насильників та лікуванню жертв сексуальних злочинів. Вважаємо за доцільне тезово викласти напрацювання дослідниці, що стосуються аналізу особистісних характеристик зловмисників, диференційованих автором на такі групи: розбещувачі, ґвалтівники, садисти та психопати [159].

Однією з характерних ознак особистості таких злочинців є висока здатність до мімікрії [159, с. 34, 45], суспільство нерідко сприймає їх як зразкових членів громади, а у випадку із психопатами, навіть чарівними, що дозволяє їм мати співчутливих та вірних поручителів [159, с. 34, 45, 47].

Іноді репутація хорошої людини настільки сильно замилює очі фахівцям та громадськості, що вони схильні більше вірити підозрюваним, ніж показам жертви та свідкам [159, с. 34-35, 39, 45, 54].

Автор наголошує, що люди схильні до самовпевненості у питаннях рівня власних умінь та навичок до зчитування поведінкових характеристик іншої особи, особливо це стосується переоцінки власних навичок до вміння відрізняти брехню від щирості. Сексуальні злочинці є досвідченими брехунами, яких надзвичайно важко вирахувати навіть фахівцям [159, с. 53].

Також дослідниця ставить під сумнів поширене у наукових колах припущення, що девіантні нахили сексуального насильника є наслідком власного травматичного досвіду зловмисника [159, с. 85]. Описуючи психотип розбещувача автор, зокрема вказує на низьку самооцінку індивіда, боязкість, відсутність навичок взаємодії з однолітками. А. Солтер також диференціює ґвалтівників на опортуністичних (вчинили сексуальне насильство, оскільки випала така можливість при скоєнні іншого злочину), компульсивних (слабко контролюють гнів, женоненависники, легко вступають у бійки, загалом самостійно створюють умови для реалізації насильства) [159, с. 95-98], а також садистів (відчувають статевий потяг при спричиненні болю, страждань або під час приниження інших) [159, с. 109]. Як приклад компульсивної поведінки наводить кейс глибоко релігійної людини, яка щиро вірила у пекло, однак все одно ладна була піти на злочин [159, с. 88].

Вважаємо за доцільне перейти до кількісних характеристик особи вуличного злочинця.

Аналіз офіційних статистичних даних Генеральної прокуратури дозволив сформувати уявлення про осіб, які вчиняли вуличні насильницькі

правопорушення у 2024 році (взято за основу, як останній повний рік, що передував кримінологічній розвідці) [92].

Якщо аналізувати постатейно, портрет вуличного злочинця, притягненого до відповідальності за статтею 115 ККУ: чоловік 40-54 роки; освіта базова середня або профільна середня; є працездатним, але не працює та не навчається. Кількість правопорушень за статтею 115 ККУ, здійснених у стані алкогольного сп'яніння складає 342; у тверезому – 670; у стані наркотичного сп'яніння – 8.

Притягнені за статтею 121 ККУ: чоловік 40-54 роки; освіта базова середня або профільна середня; є працездатним, але не працює та не навчається. Кількість правопорушень за статтею 121 ККУ, здійснених у стані алкогольного сп'яніння складає 426; у тверезому – 1003; у стані наркотичного сп'яніння – 10.

Притягнені за статтею 152 ККУ: чоловік 18-28 років; освіта базова середня або профільна середня; є працездатним, але не працює та не навчається. Кількість правопорушень за статтею 152 ККУ, здійснених у стані алкогольного сп'яніння складає 49; у тверезому – 181; у стані наркотичного сп'яніння – 0.

Притягнені за статтею 185 ККУ: чоловік 29-39 років; освіта базова середня або профільна середня; є працездатним, але не працює та не навчається. Кількість правопорушень за статтею 185 ККУ, здійснених у стані алкогольного сп'яніння складає 548; у тверезому – 18544; у стані наркотичного сп'яніння – 0.

Притягнені за статтею 186 ККУ: чоловік 29-39 років; освіта базова середня або профільна середня; є працездатним, але не працює та не навчається. Кількість правопорушень за статтею 186 ККУ, здійснених у стані алкогольного сп'яніння складає 137; у тверезому – 1296; у стані наркотичного сп'яніння – 10.

Притягнені за статтею 187 ККУ: чоловік 29-39 років; освіта базова середня або профільна середня; є працездатним, але не працює та не

навчається. Кількість правопорушень за статтею 187 ККУ, здійснених у стані алкогольного сп’яніння складає 41; у тверезому – 312; у стані наркотичного сп’яніння – 03.

Таблиця 8

Характеристика осіб, які вчиняють вуличні насильницькі правопорушення

Стаття ККУ	Вік, років	Стать	Рівень освіти	КП здійснені в стані алкогольного сп’яніння	КП здійснені у стані наркотичного сп’яніння	КП здійснені у тверезому стані	Зайнятість осіб
115	40-54	чоловіки	Базова середня або профільна середня	342	8	670	Працездатні, які не працюють та не навчаються
121	40-54	чоловіки	Базова середня або профільна середня	426	10	1003	Працездатні, які не працюють та не навчаються
152	18-28	чоловіки	Базова середня або профільна середня	49	0	181	Працездатні, які не працюють та не навчаються
185	29-39	чоловіки	Базова середня або профільна середня	548	0	18544	Працездатні, які не працюють та не навчаються
186	29-39	Чоловіки	Базова середня або профільна середня	137	10	1296	Працездатні, які не працюють та не навчаються
187	29-39	чоловіки	Базова середня або профільна середня	41	3	312	Працездатні, які не працюють та не навчаються

У аспекті впливу на злочинність вживання речовин нами було поставлено питання «Який вплив уживання психоактивних речовин на динаміку вуличного насильства?», на яке експерти відповіли: вирішальний (понад 70% випадків) 15,5 %; значний (40–70%) 44,9 %; помірний (20–40%) 16,6 %; незначний (менше 20%) 3,7 %; складно відповісти (19,3 %). Отже, експерти схильні вважати, що вплив психоактивним речовин є значним фактором.

Отже, середній вік вуличного злочинця складає 34-35 років, стать: чоловіча, рівень освіти: базова середня або профільна середня; такий чоловік є працездатним, але не працює та не навчається; більшість вуличних правопорушень здійснюється у тверезому стані, однак частка правопорушень, здійснених у стані алкогольного сп'яніння залишається значною, частка правопорушень, скоєних у стані наркотичного сп'яніння, залишається незначною.

Результати опитування експертів (додаток Б) дещо дотичні до офіційної статистичної аналітики. На питання «Які категорії осіб найчастіше зустрічаються серед вуличних правопорушників?» фахівці відповіли: неповнолітні (33,3 %); чоловіки 18–24 роки (37,6 %); чоловіки 25-34 роки (34,4 %); чоловіки 35-44 років (21,5 %); чоловіки 45-54 років (10,8 %); нарко- \ алко- залежні (66,7 %); особи без постійної зайнятості (27,4 %); працездатні, які не працюють та не навчаються (18,3 %); особи без визначеного місця проживання (8,6 %); організовані групи (9,1 %). На питання «Чи трансформувався «портрет вуличного правопорушника» за період вашої роботи (якщо стаж складає два та більше років)?» Відповіли: так, суттєво (13,4 %); так, частково (28,3 %); не змінився (24,6 %); складно відповісти (29,9 %). Вказане свідчить про відносну сталість портрету злочинця, оскільки вулична насильницька злочинність є так званим проявом «традиційно-архаїчного», пов'язаного із застосуванням насильства, зла. На відміну від, наприклад, злочинів у цифровій індустрії, які трансформували структуру злочинності та усталені уявлення про особу злочинця.

2.3 Феномен організованої вуличної злочинності: соціально-історичний контекст та заходи запобігання.

Першим образом, який виникає в уяві при згадці вуличної насильницької злочинності, постають вуличні банди, тому вважаємо за доцільне розглянути організовані прояви цього явища.

Вуличні банди є складним соціо-кримінальним явищем, яке поєднує елементи насильства, кримінальної економічної діяльності, ієрархічності та культурної ідентичності. У контексті урбанізації та соціальної нерівності, вони виникають як альтернативні структури в маргіналізованих спільнотах, де державні інститути не забезпечують базових потреб у безпеці та соціальній інтеграції, постаючи не лише джерелом злочинності, але й симптомом глибоких соціально-економічних проблем.

У США банди з’явилися в середині XIX століття на тлі масової імміграції, коли етнічні групи (ірландці та італійці), конкурували за ресурси в міських районах. У 1920-1930-х роках, під час «сухого закону», вони набули організованого характеру, пов’язаного з нелегальною торгівлею алкоголем. Після Другої світової війни домінували афроамериканські та латиноамериканські банди, «Crips», «Bloods», «MS-13» (виникла в 1980-х серед сальвадорських мігрантів). У Великій Британії банди сформувалися пізніше, у 1950-1960-х, на фоні імміграції з Карибів та Азії (наприкл. «Yardies»).

Банди організовані ієрархічно: нижній щабель – молоді члени (часто підлітки 12-18 років), яких вербують обіцянками захисту, наданням особистих переваг у користуванні соціальним ліфтом чи фінансової винагороди. Вищі рівні включають лідерів, відповідальних за координацію операцій, та ветеранів, які забезпечують передачу традицій і норм.

Символіка – кольори, татуювання, жести – слугує для ідентифікації та залякування суперників. Функціонування банд базується на контролі територій, де вони займаються торгівлею наркотиками (кокаїн, героїн, метамфетамін), здирництвом, крадіжками та вуличним насильством.

У штатах, наприклад, банди свого часу контролювали значну частину наркотрафіку, спричиняючи 60-80% вбивств у містах на кшталт Лос-Анджелеса (за даними 2010-х років).

У Великій Британії подібні групи, іменовані «postcode gangs», боролися за контроль над районом або навіть поштовий індекс (через що і отримали таку незвичайну назву). Банди діють як паралельні соціальні інститути в районах з високим рівнем бідності, де вони заповнюють вакуум, пропонуючи «родинну» підтримку, але водночас відтворюють цикл насильства та маргіналізації.

Причини виникнення та поширення банд глибоко вкорінені в соціально-економічних і психологічних факторах. Тут слід виділити ключові детермінанти: бідність, етнічна дискримінація, розпад сімейних структур, відсутність якісної освіти та можливостей працевлаштування. У маргіналізованих громадах, особливо в гетто США чи бідних районах Лондона, молодь приєднується до банд через брак альтернатив, шукаючи почуття приналежності та захисту.

Психологічний аспект включає вплив травм дитинства, тиск однолітків та культурні норми, що ідеалізують «вуличну» силу. Банди також забезпечують дохід через нелегальну діяльність, коли ринок праці просідає. Загалом, банди – це реакція на системні нерівності, де соціальна мобільність обмежена, а державні програми часто недостатні для профілактики.

Заходи протидії вуличним бандам вимагають комплексного підходу, що поєднує репресивні, превентивні та реабілітаційні стратегії. Репресивні заходи включають посилення законодавства: у США закон «Street Terrorism Enforcement and Prevention Act» (STEP, 1988) класифікує банди як кримінальні організації, дозволяючи суворіші покарання за пов'язані злочини. Поліцейські операції, як «Operation Ceasefire» у Бостоні (1990-ті), фокусуються на «гарячих точках» насильства, поєднуючи арешти з соціальною інтервенцією, що зменшило вбивства на 63%.

Федеральні агенції, такі як FBI, координують міжнародні зусилля проти транснаціональних банд на кшталт MS-13. У Великій Британії програма «Ending Gang and Youth Violence» наголошувала на профілактиці: шкільні ініціативи, підтримка сімей та економічний розвиток занедбаних районів. У Манчестері завдяки програмі насильство знизилося на 40%. Превентивні заходи акцентують на роботі з ризикованими групами, молоддю з дисфункційних сімей, через освітні програми, менторство та спорт. Однак сталими лишаються проблемні питання, які занижують результативність громадських ініціатив: опір громад через недовіру до поліції, онлайн-вербування та глобалізація банд через міграцію.

Дуже велику роль відіграє міжвідомча співпраця: поліція, соціальні служби, неурядові організації та громади повинні працювати як єдиний механізм. Інновації включають технології – CCTV (англ. «Closed-circuit television»), бази даних татуювань, моніторинг соціальних мереж, що у сукупності здатне сприяти ранньому виявленню загроз.

Банди адаптуються до нових реалій, використовуючи соціальні мережі для вербування, координації та пропаганди, що ускладнює контроль. Глобалізація призводить до поширення груп, як MS-13, до Європи та Канади, вимагаючи міжнародної кооперації.

Слід наголосити також на важливості балансу при розробці заходів запобігання між репресіями та соціальними інвестиціями: репресії зменшують симптоми, але без усунення причин (бідність, дискримінація) проблема відтворює себе. Ефективність стратегій залежить від оцінки: наприклад, у США програми на кшталт «Gang Resistance Education and Training» (GREAT) показали зниження вербування на 20-30%, але такі програми потребують постійних фінансових вливань [12, с. 269-283].

Український досвід боротьби з бандитизмом постає не менш цікавим для аналізу. Період 1990-х – початку 2000-х став для України етапом значних політичних, та соціально-економічних змін: поступовий та болісний перехід від радянської планової економіки до ринкових відносин,

масова приватизація, слабкість державних інститутів, нестабільність правової системи. Подібний збіг обставин склався у сприятливе середовище для появи та поширення організованої злочинності. За період з 1995 по 2000 рік кількість осіб, притягнутих до кримінальної відповідальності, за організовану злочинність зросла з 2 980 до 4 074.

У таких умовах зародилися й поширилися банди – одиниці організованих злочинних груп, кримінальні угруповання, котрі поєднали елементи ієрархії, провадження незаконної економічної активності, а також часткове виконання функцій судової та виконавчої влади [149].

Однією з передумов появи такого явища злочинного світу стала неспроможність державних структур, отруєних корупцією, адекватно реагувати на виклики, якими ознаменувався новий історичний етап [146], одним з яких стала поява угруповань людей (зазвичай спортсмени, ветерани, колишні правоохоронці або військовослужбовці [154]), здатних фізично захоплювати ресурси та майно, а також захищати статки від посягань інших подібних угруповань.

У рамках дослідження вважаємо за доцільне зазначити, що проблема банд і бандитизму, на жаль, не є застарілою, адже як зазначають фахівці організована злочинність удосконалила професійні навички, замаскувалася, укорінилася у владні структури, зокрема правоохоронні органи, що дозволяє діяти відкрито та зухвало, продовжуючи накопичувати капітал та здобувати нові корисні зв’язки [147].

Дослідники вказують, що сучасний рекет трансформувався у діяльність з відмивання грошей та акумулює зусилля навколо посилення впливу на державну політику [148].

Поверхневий аналіз джерел, які пропонує гугл-запит «банди України» або «українські банди 90-х» дозволив занотувати перелік найвідоміших банд, які дестабілізували безпекову ситуацію: Коростишівська банда (2014-2024 роки, Житомирська область), банда «Сушка» (1996-2005, м. Жовква, Львівська область), «бригада Морді», «Роксі», «Дубки» (1990-2005 роки, м.

Львів та область), банда «Залютинських» (прибл. 2002-2024 роки, Харківська область, згодом Франція) тощо.

Діяльність українських бандитських угруповань була доволі диверсифікованою, включаючи: відбирання коштів на вулицях міста, предметів гардеробу, зґвалтування, викрадення та торгівлю людьми, незаконну колекторську діяльність, рейдерство, незаконну приватизацію тощо [150; 151; 152; 153; 155].

Вуличні банди – це не ізольована кримінальна проблема, а віддзеркалення суспільних дисбалансів, де соціальна нерівність породжує альтернативні джерела влади та «старозавітні» підходи до процесу відновлення справедливості.

На відміну від американських банд, які складалися переважно з іммігрантів, український контекст вирізнявся більшою етнічною одноманітністю та не переплітався із питаннями сегрегації та намаганням знайти своє місце у новій країні, заручитися підтримкою та відчути себе частиною громади, натомість можна припустити, що у нас це було скоріше намаганням у прискореному темпі вибудувати ринкову діяльність, не маючи досвіду здійснення легальної підприємницької діяльності.

Іншими словами, філософський контекст проти більш прагматичного, спрямованого суто на збагачення. Однак, упущенням буде не заначити, що злочинна діяльність банд нерідко супроводжувалася абсолютно безпрецедентним насильством, яке не можна і не потрібно виправдовувати ані бажанням збагачення, ані філософією кам’яних джунглів.

Дослідження феномену бандитизму, особливо ті, що стосуються питань прогнозування патернів повоєнного функціонування злочинних організованих угруповань, наводять форсайти про майбутнє загострення проблеми:

- організована злочинність буде намагатися посилити вплив на процеси перерозподілу заморожених активів рф, а також земель, які перебувають у користуванні в іноземних інвесторів;

- налагоджування контрабандистських маршрутів; зниження купівельної спроможності, безробіття населення, а також труднощі для ветеранів у адаптації в цивільне життя можуть позитивно повипливати на бажання долучитися до організованої злочинності задля отримання значних коштів, інтеграції у спільноту «однодумців», подібні припущення наводяться також щодо вразливості до «вербування» внутрішньо переміщених осіб, які втратили майно та отримують низьку соціальну допомогу;
- вільний обіг зброї;
- розкрадання коштів, асигнованих на відбудову пошкодженої війною інфраструктури;
- зростання злочинності у прикордонних регіонах (Чернігівщина, Сумщина, Харківщина, Донеччина, Луганщина, Херсонщина, Запоріжжя) [156].

Організована злочинність використовує новітні підходи у намаганні нав’язати суспільству свої викривленні цінності та норми поведінки. Оскільки Україна знаходиться на перетині «злочинних» маршрутів, тому цікавить міжнародні злочинні угруповання як потенційна зона для поширення впливу та збагачення.

Дослідники звертають увагу на те, що організована злочинність вимиває з України значні кошти, які могли бути використані для економічного розвитку, що посилює негативні тенденції у розвитку злочинності [157, с. 8], тому надзвичайно важливо вживати скоординованих заходів, спрямованих на протидію цьому негативному явищу, зокрема важливою постає інтернаціональна співпраця з огляду на глобалізаційні процеси у структурі організованої злочинності.

Викликають занепокоєння також випадки толерування, та навіть вибілювання організованої злочинної діяльності у вигляді так званих «офісів», кількість яких невпинно зростає. Періодично у медіа з’являються підтримуючі згадки, які стосуються «російських треків» та донатів на

користь війська (спростувати або підтвердити, куди спрямовуються викрадені кошти неможливо).

Дійсно, з 2014 року активізувався «анти-російський» напрям діяльності шахрайських кол-центрів [158], однак жертвами стають не лише громадяни ворожої держави, а і громадяни ЄС, США, навіть українці (особливо соціально незахищені групи населення: літні люди, внутрішньо переміщені особи). Такі кейси негативно впливають на імідж українців серед іноземців, що може обернутися негативними наслідками для вимушених мігрантів, вплинути на потік донорських коштів від локальних громад. Варто зауважити, що шахрайські тренди є надзвичайно небезпечними для національної економіки та згубними для суспільства, оскільки значні суми коштів вилучаються з обігу та осідають за кордоном.

Зокрема поширення філософії легких грошей серед молоді дестабілізує ринок праці, створюючи потенційні ризики для подальшої інтеграції індивідів у злочинну діяльність, оскільки амбіції можуть не збігатися із реальними можливостями особи та пропозиціями на ринку праці. Цікавим для подальших соціологічних досліджень постає питання аналізу ринку праці у наступні 5-10 років, наразі можемо лише припустити, що молодь, першим місцем роботи для якої стали нелегальні осередки, матиме викривлені уявлення про способи заробітку, кар’єрне зростання, а також «work-life balance» і невідомо, якими наслідками для держави це зможе обернутися.

Даний вид шахрайства не є вуличним, однак злочинність є системним явищем, іноді неочевидні причинно-наслідкові зв’язки здатні суттєво видозмінити структуру міського кримінального середовища за принципом «ефекту метелика», оскільки ці квазіелементи сучасного віртуального злочинного світу фінансують тіньову економіку, формують попит на застосування насильства («міжусобні війни», перерозподіл впливу), просувають небезпечні наративи (знецінення традиційної роботи та зневаги до бажання офіційного працевлаштування та отримання ринкової заробітної

плати). Важливо також зазначити, що правоохоронні органи зазнають значних репутаційних втрат, оскільки відстеження та викриття подібних кол-центрів вимагає акумулювання кадрових ресурсів, значних фінансових асигнувань, а також міжнародної співпраці, що в умовах повномасштабної війни та кадрового голоду постає складним завданням, а отже підсилюється образ поліційного безсилля у очах громадськості [160, с. 566].

В умовах тотальної недовіри суспільства до державного апарату, гучних корупційних скандалів, існування випадків нормалізування шахрайства і обману, надзвичайно важливо усвідомлювати, що в умовах гоббсівської «війни усіх проти усіх» та соціально-правового хаосу територія нашої держави стає небезпечною для кожного громадянина, тож особливого значення набуває підтримка соціально відповідального бізнесу [161] через спрямування споживчої переваги на користь локального малого підприємництва; абстрагування від культури оверконсьюмеризму, з наданням переваги усвідомленому та екологічному, на кшталт японської філософії «вабі сабі», ідей «кінцуґі»; усвідомлення, що вибір на користь заробітної плати «у конверті» є згубним явищем, яке спричиняє значні втрати бюджету, обмежує фінансові можливості для соціального захисту населення; усвідомлення, що держава не є ресурсом, натомість є площиною для самореалізації індивіда, від якого безпосередньо і залежить, чи досягнемо ми як держава конституційних ідеалів.

Висновки до розділу 2

Проведений у цьому розділі методами співставлення статистичних показників, просторово-часових закономірностей, соціокультурних детермінантів та індивідуально-психологічних характеристик осіб, які вчиняють відповідні правопорушення, кримінологічний аналіз дозволяє сформувати цілісне уявлення про вуличну насильницьку злочинність як складне та багатовимірне явище.

Встановлено, що дислокація епізодів вуличного насильства зосереджена у спальних районах, віддалених районах міст, поблизу барів/клубів та промисловій зоні. Однак певним чином було спростовано припущення про безпечність спальних районів, а також про підвищену небезпеку (у контексті вуличної злочинності) промислових зон. Конкретизуючи висновки, зазначимо, що епізоди вуличної злочинності фіксуються переважно поблизу барів/клубів; на віддалених або погано освітлених ділянках (недобудови, занедбані території); зоною ризику також виявилася прибудинкова територія житлової забудови. Натомість певним чином неочікуваними виявилися результати, які спростували тезу про фіксацію великої кількості вуличних правопорушень поблизу транспортних вузлів; у підземних переходах, паркінгах; парках та рекреаційних зонах. Варто також зазначити, що невелика кількість фахівців погодилася із тезою про існування криміногенних епіцентрів (31,5 %) не змогли достеменно визначитися із відповіддю 57,6 % опитаних.

Емпіричним методом з'ясовано, що зростання насильницьких правопорушень спостерігається у вихідні (святкові дні). Піковими періодами викликів у зв'язку із епізодами вуличного насильства (до введення комендантської години) були вечір (18:00–22:00) та ніч (22:00–02:00). Сезоне зростання спостерігається у період зимових свят; літніх відпусток; повернення студентів до навчання (осінь), а також під час канікул у школярів; у періоди, пов'язані із загальноміськими заходами (концерти, фестивалі, ярмарки, спортивні змагання).

Було зауважено, що у різних районах міста (на прикладі Києва) переважали різні суспільно небезпечні діяння, які за умови проведення більш глибинних багатофакторних досліджень можуть свідчити про актуальність урбаністичних теорій кримінології при детермінації злочинності.

Праведно порівняльний аналіз правових норм за чинним Кодексом та проєктом нового КК України.

У ході статистичної розвідки (2022 – 2025 років) встановлено: виразну тенденцію до зростання випадків умисних убивств (пов’язуємо із проблемами первинної кваліфікації обставин зникнення безвісти за відповідних умов); негативну динаміку у випадку тяжких тілесних ушкоджень; відносно «стабільну» статистику зґвалтувань; хаотичну статистику крадіжок; негативну динаміку грабежів; зменшення удвічі кількості розбоїв за аналізований період.

Зауважено, що вуличне насильство варто розглядати не лише як сукупність злочинів, учинених у публічному просторі, а як індикатор глибших процесів, пов’язаних із урбанізацією, соціальною нерівністю та депривацією, трансформацією міського середовища, культурними установками та кризовими суспільно-політичними явищами.

Традиційні кримінологічні показники складають значну аналітичну цінність для дослідження вуличної насильницької злочинності, однак потребують доповнення якісними методами дослідження. Мовчазна статистика не здатна повною мірою відобразити реальний масштаб і характер вуличного насильства через значний рівень латентності, суб’єктивність сприйняття небезпеки населенням та специфіку фіксації таких правопорушень правоохоронними органами. Інтеграція кількісних даних та якісних методів дослідження (глибинні інтерв’ю, спостереження тощо) дозволяє розкрити приховані соціальні механізми криміналізації міського простору та встановити взаємозв’язки між середовищем, поведінкою та віктимізацією.

У процесі дослідження підсилено тезу про те, що архітектурне планування, щільність забудови, можливість візуального контролю території безпосередньо впливають на рівень злочинності. Середовище міст постає активним чинником, стримуючим або сприятливим щодо проявів вуличного насильства.

Кримінологічний профіль особи вуличного злочинця формується під впливом макро- і мікрорівневих детермінант, а також процесів соціального

навчання, диференціальної асоціації, стигматизації та культурного конфлікту.

Вуличні банди можливо розглядати не лише як кримінальні утворення, а і як альтернативні форми соціальної організації у маргіналізованих спільнотах, де державні інституції не виконують інтегративної функції. Вказане підсилює тезу про те, що вулична злочинність є симптомом глибших соціальних проблем, а не виключно результатом індивідуальної девіантності.

Поширення зброї серед населення, психологічна травматизація, агресивність та соціальна напруга створюють передумови для потенційного зростання вуличного насильства у післявоєнний період. Водночас результати опитування щодо стану вуличної насильницької злочинності вселяють оптимізм, оскільки чітко осяжних змін у напрямку зростання кількості випадків застосування вогнепальної зброї у вуличних сутичках за останні два роки експертами не відзначено. Прийняття Закону України «Про забезпечення участі цивільних осіб у захисті України» від 03.03.2022 № 2114-IX поки що суттєво не вплинуло на рівень вуличного насильства із застосуванням вогнепальної зброї, натомість зі згаданим нормативно-правовим актом пов’язували безліч побоювань та вбачали виклики для громадського порядку.

РОЗДІЛ 3
ЗАПОБІГАННЯ ВУЛИЧНІЙ НАСИЛЬНИЦЬКІЙ ЗЛОЧИННОСТІ

3.1 Кримінально-правова політика протидії вуличній насильницькій злочинності в Україні та міжнародний досвід запобігання.

Здійснений у другому розділі кримінологічний аналіз показників вуличної насильницької злочинності дозволив сформувати певне уявлення про її структуру, з'ясувати типові риси вуличного насильницького правопорушника та інші її детермінати. Одержані під час дослідження статистичні показники створили необхідне підґрунтя для оцінки існуючих заходів запобігання вуличній насильницькій злочинності та виокремлення ключових напрямів протидії явищу.

Кримінально-правова політика як елемент загальнодержавної політики щодо протидії та запобігання злочинності охоплює організаційну діяльність, пов'язану зі стратегічним плануванням та розробкою комплексних тактичних заходів у сфері регулювання суспільних відносин із забезпечення правопорядку і публічної кримінологічної безпеки та формується під впливом об'єктивних соціально-економічних умов, що визначають зміст і напрями її реалізації.

Суб'єктами, прямо та опосередковано відповідальними за формування та нормативно-правове забезпечення кримінально-правової політики є: Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України (далі – КМУ), Президент України, Міністерство внутрішніх справ України, Офіс Генерального прокурора, Служба безпеки України, Національне агентство з питань запобігання корупції, Національне агентство з питань державної служби України, Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів, Міністерство цифрової трансформації України, Міністерство

економіки, довкілля та сільського господарства України, Міністерство юстиції України, Державна регуляторна служба України, Національне антикорупційне бюро України, тощо.

Суб'єктами, які визначають вектор кримінально-правої політики шляхом формування практики правозастосування є суди загальної юрисдикції, Верховний суд та правоохоронні органи (органи прокуратури, Національної поліції, служби безпеки, Військової служби правопорядку у Збройних Силах України, Національне антикорупційне бюро України, органи охорони державного кордону, Бюро економічної безпеки України, органи і установи виконання покарань, слідчі ізолятори, органи державного фінансового контролю, рибоохорони, державної лісової охорони, інші органи, які здійснюють правозастосовні або правоохоронні функції), а її учасниками є фізичні та юридичні особи [169, с. 6, 9].

Процес реалізації кримінально-правової політики є комплексом організаційних, інформаційних та управлінських механізмів взаємодії та реалізується через міжвідомчі зв'язки: координаційні наради правоохоронних органів; спільне планування та реалізацію заходів запобігання; опрацювання доручень прокуратури, СБУ щодо інших відомств на виконання завдань у межах їх повноважень, передбачених законом [170, с. 112-114].

Кримінально-правова політика є політикою держави у сфері протидії злочинності; це особливий вид соціальної діяльності, направленої на протидію злочинності; засади протидії злочинності, частина внутрішньої політики держави [171, с. 96].

Варто зазначити, що у широкому розумінні кримінально-правова політика поєднує у собі всю сукупність заходів та інструментів, які прямо чи опосередковано впливають на зменшення злочинності, її предметні цілі можуть визначати різні галузі права, а реалізація відбувається шляхом впровадження соціальних ініціатив та профілактично-виховних заходів.

У вузькому розумінні – це діяльність суб'єктів нормотворчості щодо розробки ключових принципів та цілей реалізації механізмом держави заходів щодо запобігання та протидії злочинності, яка втілюється шляхом вдосконалення кримінального та кримінально-процесуального законодавства, а також режиму відбування покарання.

Дослідники зазначають, що політика у сфері протидії злочинності та кримінально-правова політика співвідносяться як загальне та конкретне, тому не доцільно розглядати поняття як синонімічні [171, с. 96], політика у сфері боротьби зі злочинністю є одним з напрямів внутрішньої та зовнішньої політики держави, яка на підставі загальної стратегії боротьби зі злочинністю охоплює боротьбу із ризиками від національної та міжнародної злочинності [172, с. 89, 90].

У свою чергу кримінологічна політика створює методологічне підґрунтя для впровадження нерепресивних заходів у рамках державної концепції протидії злочинності [174, с. 9], що випливає із самої сутності кримінології як науки, яка досліджує не законодавство, а у першу чергу – людину, з метою розробки наукових основ діяльності щодо боротьби зі злочинністю [173, с. 14].

Розглядаючи взаємозв'язок кримінологічної та кримінально-правової політик, дослідники вказують, що явища співвідносяться як частина та ціле, оскільки кримінологічна політика спрямовує вектор кримінально-правової політики, натомість від підходів до розуміння протиправності та карності діяння залежить напрям кримінологічних заходів запобігання злочинам шляхом аналізу особистості злочинця, вивчення причин та умов злочинності тощо [175].

Отже, кримінологічна складова кримінально-правової політики держави відповідає за розробку доктринальних положень та провадження аналітичних розвідок, які висвітлюють закономірності й процеси розвитку злочинності, формулюють систему поглядів на злочинність задля реалізації

кінцевої мети – пошуку ефективних заходів її запобігання та способів протидії [176, с. 9].

В. В. Василевич навів вдалу метафору, яка дозволяє розкрити зміст та фактори співвідношення кримінологічної та кримінально-правової політик, зазначивши, що кримінологія та кримінологічна політика, як спосіб реалізації напрацювань науки, вивчає «соціальні хвороби», пов'язані зі злочинністю, досліджує причини та наслідки такої хвороби та впорядковує у логічну систему розподілу за правовою оцінкою. Кримінальне право і кримінально-правова політика «хірургічним» шляхом намагається радикально вилучити хворобу засобами кримінального покарання [176, с. 21].

Актуальні напрями кримінально-правової політики держави, на нашу думку, можна виокремити, проаналізувавши «Стратегію розвитку Національної поліції України на 2026-2030 роки», де окреслено ключові заходи, зокрема: реалізація проєкту «Поліцейський офіцер громади» щодо забезпечення присутності офіцера поліції у кожній територіальній громаді; відкриття «поліцейських станцій» для забезпечення якісних поліцейських послуг та створення належних умов праці для особового складу поліції на основі співпраці з органами місцевого самоврядування; пріоритетом є безпека дітей у рамках реалізації проєкту «Безпечна школа»; розвиток системи відеонагляду, зокрема включення заходів щодо її впровадження до регіональних програм із забезпечення публічної безпеки; підвищення безпеки дорожнього руху завдяки системі автоматичної фіксації; успішна реалізація скандинавської моделі забезпечення публічної безпеки масових протестів за участі «Поліції діалогу», що включає постійну комунікацію з учасниками заходів; стабілізація обстановки на деокупованих територіях; протидія найбільш актуальним кримінальним правопорушенням воєнного часу, зокрема тяжким і особливо тяжким злочинам проти життя і здоров'я особи, проти власності; протидія незаконному обігові зброї; боротьба із організованою злочинністю; корупційнимм схемами, пов'язаними із

ухиленням від мобілізації; протидія незаконному переправленню осіб через державний кордон; впровадження системи управлінських заходів, спрямованих на становлення поліції як сучасного, професійного, інституційно спроможного правоохоронного органу, який діє на засадах відкритості, підзвітності та орієнтації на потреби громадян; охорона прав та свобод людини в умовах воєнного стану, післявоєнного відновлення; закріплення автономії від політичного впливу; упровадження сервісного підходу, заснованого на кращих європейських практиках [177].

Актуальність дослідження кримінально-правової політики протидії вуличній насильницькій злочинності зумовлена декількома чинниками. По-перше, статистичні дані свідчать про достатню представленість цієї категорії злочинів у загальній структурі злочинності (попри загальні тенденції кібертрансформації злочинності [199]), що потребує розробки та впровадження ефективних механізмів протидії та попередження. По-друге, кризові процеси в українському суспільстві, пов'язані з економічною нестабільністю, поглибленням соціальної диференціації та зумовлені негативним впливом на безпеку та моральний стан населення, зумовленими збройною агресією рф, створюють додаткові ризики для зростання суспільної напруги та вуличного насильства. По-третє, євроінтеграційні прагнення України вимагають адаптації національної системи протидії злочинності до європейських стандартів та поступового імплементування визнаних демократичним світом дієвих практик.

Розглянемо ключові підходи до розуміння кримінологічної та кримінально-правової політики протидії насильницькій злочинності, сформульовані національною доктриною.

Фундаментальне дослідження теоретичних засад кримінально-правової політики у сфері протидії насильницьким злочинам здійснив І. В. Козич. Автор обґрунтував необхідність виділення серед спеціальних принципів кримінально-правової політики принципу пріоритету захисту життя, здоров'я та тілесної недоторканості людини. Докторант

запропонував послуговуватися терміном «платформа кримінально-правової політики» і виділив у системі кримінально-правової політики доктринальну, законодавчу, правороз'яснювальну та правозастосовну платформи, які об’єднують відповідальних суб’єктів та відповідні напрями діяльності [178, с. 110].

Автор також виділив основні завдання кримінально-правової політики у сфері протидії злочинам, що вчиняються із застосуванням насильства, зокрема: визначення об’єктивних та суб’єктивних ознак згаданих злочинів; упорядкування норм, що визначають кримінальну відповідальність за злочини, вчинені із застосуванням насильства; аналіз дієвості санкцій за злочини, що вчиняються із застосуванням насильства на предмет актуальності тощо [178, с. 103].

Негода А. С., розглядаючи питання протидії вуличній насильницькій злочинності, висвітлив три рівні запобігання: загальносоціальне (розробка державних та регіональних програм соціально-економічного розвитку; створення «дружньої» до громадян податкової системи; запобігання нелегальній міграції; виділення коштів на терапевтичну діяльність психологів, спеціалістів із виховної роботи у навчальних закладах; захист родинних цінностей; підтримка культурного дозвілля; підвищення життєвого рівня населення, скорочення «класового» розриву; зниження комунальних тарифів тощо); спеціально-кримінологічне (впровадження систем відеоспостереження та створення інформаційних баз даних; створення гнучких процесуальних механізмів для ефективного застосовування заходів забезпечення кримінального провадження та проведення слідчих дій); індивідуальне запобігання (переконання, надання допомоги, примус) [180, с. 267-268].

Т. О. Тимошенко зазначав, що протидія вуличній злочинності є пріоритетним напрямом міжнародної політики, оскільки стан вуличної злочинності є індикатором рівня безпеки проживання та стану правопорядку. Дослідник акцентує на необхідності реального

статистичного висвітлення рівня злочинності на вулицях для посилення ефективності запобіжних заходів.

Автор зазначає, що для формування позитивної динаміки боротьби з вуличною злочинністю необхідно активізувати напрями кримінально-правової політики, пов'язані із забезпеченням прозорості у роботі правоохоронних органів; зі сприянням соціальній орієнтованості роботи; із запровадженням практики опитування та анкетування громадян; негайним реагуванням; достовірним обліком малозабезпечених; посиленому контролі найбільш криміногенних частин населених пунктів [181].

Актуальним напрямом кримінально-правової політики, якому вважаємо за доцільне приділити увагу, постає питання ефективності карально-виправних заходів у контексті вуличної насильницької злочинності.

Ув'язнення не завжди сприяє перевихованню, оскільки притягнені до відповідальності індивіди нерідко є повнолітніми, з набором сформованих поглядів, принципів та усталеним кримінальним світоглядом. Актуальним постає припущення, що в'язниця слугує простором для обмірковування та планування майбутніх посягань на громадську безпеку, так званий час для «роботи над помилками» [159, с. 83].

У зв'язку із вищезазначеним, пропонуємо розглянути Типовий розпорядок дня ув'язнених і засуджених, яких тримають у СІЗО (додаток 11 до Наказу Міністерства юстиції України «Про затвердження Правил внутрішнього розпорядку слідчих ізоляторів Державної кримінально-виконавчої служби України» від 14 червня 2019 року № 1769/5) [182]:

Таблиця 9

Розпорядок дня ув'язнених та засуджених

Заходи розпорядку дня			
Дорослі		Неповнолітні	
06:00	Підйом	06:00	Підйом

06:05-06:20	Ранковий туалет		06:05-06:20	Фізична зарядка	
06:20-06.30	Заправляння ліжок		06:20-06:40	Ранковий туалет	
06:30-07:30	Прибирання приміщення		06:40-07:30	Прибирання приміщення	
07:30-08:00	Сніданок		07:30-08:00	Сніданок	
08:00-09:00	Ранкова перевірка		08:00-09:00	Ранкова перевірка	
09:00-11:00	Прийом керівництвом СІЗО з особистих питань, вільний час	Проведення слідчих дій, побачень, прогулянка	09:00-10:00	Прийом керівництвом СІЗО з особистих питань, вільний час	Проведення слідчих дій, побачень
11:00-12:30	Заходи виховного характеру, психолого-педагогічна допомога, вільний час		10:00-12:00	Прогулянка	
12:30-14:00	Обід		12:00-13:00	Заняття в кімнаті виховної роботи, навчання	
14:00-14:30	Вільний час		13:00-14:00	Обід	
14:30-16:00	Фізкультурно-оздоровчі, виховні та просвітницькі заходи		14:00-16:00	Навчання, заняття самоосвітою, богослужіння	
16:00-18:00	Радіотрансляція новин, богослужіння		16:00-18:00	Фізкультурно-оздоровчі заходи, перегляд телепередач	
18:00-18:30	Вечеря		18:00-18:30	Вечеря	
18:30-20:00	Вільний час		18:30-19:30	Вечірня перевірка	
20:00-21:00	Вечірня перевірка		19:30-21:30	Вільний час, перегляд телепередач	
21:00-21:30	Вільний час		21:30-21:55	Вечірній туалет	
21:30-21:55	Вечірній туалет		21:55-22:00	Підготовка до сну	
21:55-22:00	Підготовка до сну		22:00-06:00	Сон	
22:00-06:00	Сон				

Із графіку вбачаємо, що ув’язнені та засуджені мають вільний час, який можуть використовувати для планування майбутніх злочинних

посягань, тому доцільним напрямом кримінально-правової політики, на нашу думку, постає запровадження обов'язкових профорієнтаційних бесід, спрямованих на ресоціалізацію індивіда (особливо для неповнолітніх); роботи з кваліфікованими клінічними психологами (припускаємо, що особливої актуальності набуватимуть запити щодо боротьби з гнівом, подолання залежностей), зокрема збільшення годин, передбачених графіком, на такий вид взаємодії. У випадку завдання правопорушником значної шкоди громади, слід передбачити виконання відповідних робіт, спрямованих на подолання спричинених особою шкідливих наслідків.

Наступним напрямом кримінально-правової політики України, якому варто приділити увагу, постає запровадження відновного правосуддя для такої чутливої категорії як неповнолітні сторони кримінального провадження. Наказом Міністерства юстиції України, Міністерства внутрішніх справ України, Офісу Генерального прокурора «Про реалізацію пілотного проєкту «Програма відновного правосуддя за участю неповнолітніх, які є підозрюваними, обвинуваченими у вчиненні кримінального правопорушення»» від 22 липня 2024 року № 2176/5/501/176 (далі – Програма) має за мету реалізацію у кримінальному процесі підходу відновного правосуддя, який передбачає примирення, реінтеграцію та ресоціалізацію учасників кримінально-правового конфлікту, відшкодування завданої шкоди та усунення за можливості наслідків, спричинених кримінальним правопорушенням, а також запобігання повторному вчиненню неповнолітніми кримінальних правопорушень. Реінтеграція включає застосування корекційних, освітньо-інформаційних та психолого-педагогічних заходів. Відповідно до Програми, процес реінтеграції неповнолітнього та потерпілого передбачає «відновлення порушеної конструктивної взаємодії щодо загальноприйнятого соціально-нормативного життя та співіснування у суспільстві» [192], що на нашу думку, можна узагальнено тлумачити як примирення учасників провадження. Відповідно ресоціалізація – повернення неповнолітнього до

соціально-прийнятного функціонування у соціумі, виховання у нього правосвідомості.

На прикладі виконання наказу можна наочно продемонструвати процес ефективної міжвідомчої взаємодії, який також є важливим аспектом процесіу реалізації напрямів кримінально-правової політики: Директоратом правосуддя та кримінальної юстиції Міністерства юстиції України подано наказ на державну реєстрацію; Координаційний центр (далі – центр) з надання правничої допомоги вживає вичерпних заходів, необхідних для реалізації проєкту, інформує Міністерство юстиції України, Міністерство внутрішніх справ України та Офіс Генерального прокурора про стан реалізації шляхом подачі звітів та висловлює пропозиції щодо подальшої реалізації.

Проведення медіації як передбачено Програмою забезпечують регіональні/міжрегіональні центри з надання безоплатної правничої допомоги; дізнавач або слідчий інформує неповнолітнього, потерпілого та їхніх законних представників (та захисників) про можливість залучення медіатора, вручаючи відповідну пам’ятку; прокурор наглядає за процесом інформування на етапі досудового розслідування, реалізуючи функцію процесуального керівництва; дізнавач, слідчий або прокурор надсилають «згоду на участь» супровідним листом до центру [192].

Указом Президента «Про Комплексний стратегічний план реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023-2027 роки» від 11 травня 2023 року № 273/2023 (далі – План) визначено місію, стратегічні пріоритети та напрями реформування органів правопорядку у найближчі роки з урахуванням складного соціально-політичного контексту та безпекових викликів, зумовлених збройною агресією російської федерації. План зокрема передбачає: подальшу уніфікацію правових засад системи правоохоронних органів; розвиток на основі ризик-орієнтованих підходів, інформаційно-аналітичної діяльності, стратегічного менеджменту та прогнозування; посилення

взаємодії з інститутами громадянського суспільства у питаннях протидії злочинності; гармонізацію законодавства з правом ЄС; міжнародну та міжвідомчу співпрацю; розвиток участі органів правопорядку та прокуратури брати участь у визначенні напрямів кримінальної політики; запровадження єдиної медійної політики та стратегії публічної комунікації; обов'язкову кримінологічну експертизу проектів законів; упровадження періодичного анонімного віктимологічного опитування населення та складання віктимологічних карт; розвиток альтернативних заходів вирішення кримінально-правових конфліктів; розширення дискреції прокурора; оптимізацію ресурсів та удосконалення структури правоохоронних органів; оцінку якості роботи на підставі ключових показників ефективності; прозоре кар'єрне зростання на засадах гендерної рівності, оцінки професійних компетентностей та доброчесності; упровадження інституту детективів; цифрову трансформацію; удосконалення систем зв'язку із екстреними службами; уніфікацію систем особистої автентифікації та біометричного зіставлення, використання технологій штучного інтелекту, блокчейну, хмарних обчислень тощо; зовнішній соціологічний моніторинг діяльності структур [194].

Одним із пріоритетів кримінально-правової політики є також удосконалення кримінального та кримінально-процесуального законодавства на засадах правової визначеності, із дотриманням та гарантуванням прав та свобод, а також усвідомленням відповідальності держави перед людиною за свою діяльність [197].

Конституційний Суд України як орган, що зокрема вирішує питання про відповідність Конституції України законів та інших актів [198], ухвалив важливе для спрямування вектору кримінально-правової політики рішення від 18 липня 2024 року у справі № 3-88/2022(205/22, 114/24), де, визнавши неконституційною частину шосту статті 615 КПК України, навів такі висновки у контексті обмеження прав та свобод осіб, яких утримують під вартою: право на свободу та особисту недоторканність, право на судовий

захист, презумпція невинуватості, не можуть бути обмежені навіть в умовах воєнного стану, державне втручання є можливим за умови виправданості (домірності) обраних законодавцем засобів; суд вказав на невідповідність припису КПК статтям 29, 55, 62, 63 Конституції України, а також з огляду на відсутність закріплення у Основному Законі та актах, якими введено воєнний стан на всій території України, механізму обмеження конституційних прав і свобод, закріплених вищезгаданими статтями, визнав обмеження, накладене частиною шостою статті 615 КПК, неконституційним [195].

Цікавими у контексті зазначеного постають результати опитування експертів (додаток Б). На питання «Які труднощі виникають під час досудового розслідування?» вибір респондентів запропонованих варіантів відповідей розподілилися так: відсутність відео з камер спостереження (60,5 %); неявка свідків (47,6 %); відмова потерпілого (його представника) від обвинувачення (32,4 %); надмірне навантаження та обмежені людські ресурси (29,2 %); складнощі для сторін, пов’язані з порядком збирання доказів (22,2 %); неповнолітні потерпілі (батьки прагнуть уникнути вторинної віктимізації та не повідомляють обставини) 21,1 %; недопустимість чи неналежність доказів (20,5 %). На інше, дотичне питання «Конкретизуйте найпоширеніші, на Вашу думку, причини недопустимості доказів» відповіді розподілилися так: проживання свідків не за місцем реєстрації (зміна місця проживання, у т. ч. виїзд за межі України) у контексті ч. 4 ст. 95 КПК (33,5 %); показання з чужих слів (33 %); надання свідками пояснень телефоном (26,3 %); порушення процедури одержання доказів (23,5 %); неналежне процесуальне оформлення ходу та результатів СРД/НСРД (15,1 %); порушення прав та свобод людини при проведенні процесуальної дії (11,7 %). Респонденти у межах питання також зазначили, що поліція умисно допускає помилки.

На питання анкети «Пов’язані з питаннями кваліфікації складнощі виникають під час:» відповіді респондентів на запропоновані у

опитувальнику варіанти розподілилися так: питання, пов'язані зі зміненим станом свідомості (31,1 %); відмежування незакінченого замаху від закінченого (19,8 %); питання умислу (29,4 %); визначення характеру насильства (25,4 %); розмежування складів за ст. 186 та 187 ККУ (15,8 %); розмежування складів за ст. 185 та 186 ККУ (15,8 %); розмежування складів за ст. 115 та 121 ККУ (13,6 %); розмежування ч. 2 ст. 121 та 118 (124) ККУ (13 %). Зауважимо, що питання кваліфікації нерідко висвітлює у своїй практиці Верховний Суд, зокрема Касаційний кримінальний суд, аналізуючи проблемні аспекти, готуючи узагальнення практики застосування законодавства та судової практики, систематизацію власних правових позицій, організовуючи семінари та конференції, у намаганні забезпечити єдність правозастосування.

Розглянемо міжнародний досвід пропрацювання напрямів кримінально-правової політики, які показили ефективність на практиці, суттєво знизивши загальний рівень злочинності. У 2014 році глава Управління виконання покарань Швеції Нільс Оберг виступив з промовистою лекцією про закриття в'язниць та скорочення кількості ув'язнених, де розкрив особливості шведської моделі ресоціалізації та реінтеграції засуджених, яка тривалий час показувала свою дієвість. З 2004 року кількість шведських ув'язнених знизилась з 5 722 до 4 500 осіб при населенні у 9,5 млн.

Шведська служба пробації має велику автономію у питаннях організації та стратегії роботи, що дозволило об'єднати кваліфікованих та ідейних працівників. Спікер виявив занепокоєння щодо обмеженості злочинців у доступі до житла, освіти, ринку праці та соціальних прав, що пов'язав із дисбалансом, пов'язаним із зосередженням кримінально-правової політики виключно на жертвах злочинів. Натомість виключення і маргіналізація сприяють злочинності, а не стримують її, оскільки асоціальні індивіди із незакритими базовими потребами більш схильні до вчинення нових злочинів. Відсутність стигматизації осіб, які відбули покарання,

підвищує шанс реалізувати право на працю, дозволяє будувати соціальні зв'язки, та сприяє відокремленню індивіда від кримінального середовища.

Лектор наголосив, що застосування позбавлення волі завжди має бути крайнім заходом, а не першочерговим інструментом, оскільки ефективність роботи пенітенціарної установи оцінюється рівнем ув'язнення, вартістю утримання засудженого та рівнем рецидиву, а основною метою є зведення чисельності ув'язнених до мінімуму. Автор також згадав про неефективність таких застарілих практик як одиночне ув'язнення, натомість наголосивши на ефективності електронного моніторингу, пробаційного нагляду у громаді та концепцій в'язниць зі зниженим рівнем безпекових заходів, загалом зазначивши про важливість використання на рівні державних програм доказових та науково підтверджених методів. Ключові причини зниження кількості ув'язнених пояснює: зміною прецедентної практики Верховного Суду у напрямку пом'якшення покарання за наркозлочини; реорганізацією поліції, що могло негативно вплинути на якість досудового розслідування і, відповідно, на кількість справ, що надходять до судів. Загалом шведська кримінально-правова політика щодо засуджених стоїть на трьох китах: контроль над тюрмами (персоналом); змістовне наповнення кожного дня перебування; ставлення до засуджених як до людей, а не як до злочинців [183].

Одним із ефективних способів запобігання полягає у формуванні культури «краще на волі», подібна філософія сприяє викоріненню кримінальної ідентичності засобами когнітивно-поведінкової терапії, прикладних соціально-навчальних теорій. У місцях несвободи проводяться тренінги, спрямовані на інтегрування в особистість прагнення саморозвитку; індивідуальна та групова терапія, де в'язні аналізують тригерні ситуації зі свого життя, аналізують власну мотивацію до вчинків; дні ув'язнення структуровані та наповнені (час на хобі; право користуватися доставкою їжі та самостійно готувати, однак заходи безпеки інтегровані; персонал залучений до активностей ув'язнених, втілюючи цим концепт

«динамічної безпеки»); персонал та керівники в'язниці одягнені в однакову форму, відсутні формальні ранги, зміни нормовані, залучаються студенти-практиканти до роботи «літні офіцери» [184].

Важливо зазначити, що ліберальний підхід не виключає заходів контролю, які втілюються завдяки чітко розробленій програмі оцінки ризиків (англ. «Risk, Need, Susceptibility»), яка базується на узагальненій інформації: реєстраційних даних та інтерв'ю із правопорушниками. Інструмент дозволяє відповідальному суб'єкту (у даному випадку шведській пробації, англ. «The Swedish Prison and Probation Services») ідентифікувати низький, середній чи високий рівень ризику рецидиву та розробити індивідуальні плани виконання з відповідною інтенсивністю заходів впливу [202, с. 18].

Останні публікації про стан злочинності у Швеції, особливо у Стокгольмі, Ґетеборзі та Мальме, свідчать про стрімке зростання явища (наприкл. «Alarming rise in youth crime in Sweden», «The Rise of Organised Crime in Sweden», «Gang violence in Sweden, especially shootings and small bombings, appears to be worsening» [187-189]).

У медіа поступово з'являються статті про зміну курсу кримінально-правової політики та перехід від моделі ресоціалізаційного підходу до «масового ув'язнення» за американським зразком, йдеться про оренду місць у тюрмах Естонії (заплановано на літо 2026 року) у зв'язку з переповненістю власних. На перший погляд м'яка політика створила передумови для зростання злочинності та зумовила неготовність уряду до передбачення та асигнування відповідних витрат на матеріально-технічне забезпечення тюрем. Тривожними видаються повідомлення про діяльність злочинних угруповань, про зростання кількості дітей, засуджених на тривалий строк.

Нова політика свідчить про суттєву зміну підходів, тепер неповнолітні від 15 років можуть отримати 10 та більше років покарання; на обговорення висунуто пропозицію соціал-демократів щодо зниження віку кримінальної відповідальності до 14 років за тяжкі злочини, правими демократами – до 13

років). Планується створення молодіжних в'язниць замість існуючих спецзакладів, де максимальний передбачений для ув'язнення неповнолітніх строк складає 4 роки.

Критики нової політики висловлюють своє занепокоєння зосередженням на практиках покарання та ізоляції, вважаючи це правою риторикою. Представники громадськості, які регулярно контактують із неповнолітніми, заарештованими за підозрою у скоєнні тяжкого злочину, вказують на відсутність у них кримінальної ідентичності, натомість банди використовують молодь як одноразовий ресурс, організатори взагалі не мають справи з наслідками, переховуючись за кордоном. За таких обставин вказують на доцільність виховних та реабілітаційних заходів. Діти, які є найслабшою ланкою у структурі злочинності, мають отримати шанс на життя як члена громади [185].

Дослідники наразі не можуть надати чіткої відповіді на питання, чому саме у Швеції спостерігається стрімке зростання смертельного насильства. Одна з гіпотез полягає у впливі на структуру злочинності ефекту «зараження», коли насильство породжує насильство. Зазначається також про негативний вплив незаконної торгівлі наркотиками та зброєю, імміграції та конфліктів на підґрунті етнічного різноманіття [186, с. 1]. Однак наводять припущення щодо ефективних заходів превенції, яку, зокрема асоціюють зі співпрацею релігійних організацій та державних структур [186, с. 20-21].

Деякі аналітики пов'язують зростання злочинності із м'якою урядовою політикою та відсутністю загальнонаціональної стратегії боротьби зі злочинністю, соціальною сегрегацією, еволюцією бандитизму – від байкерських банд до угруповань, якими нерідко керують представники другого покоління мігрантів (транскордонність – зв'язки із європейськими центрами розподілу наркотиків, тобто Іспанією та Нідерландами; торгівля наркотиками та зброєю; незаконне переправлення людей, загалом

диверсифікація джерел прибутку та використання криптовалюти для відмивання коштів).

Однак наводиться припущення, що агресивніша політика у довгостроковій перспективі виявиться малоефективною, оскільки першопричиною є сегрегація та соціальна нерівність, що вимагає інших заходів профілактики. Жорстка протидія може призвести до переміщення банд у райони зі слабшим контролем (маленькі міста, селища). Натомість доцільними можуть бути заходи щодо транскордонної співпраці, протидії онлайн-рекрутингу до банд та політика раннього втручання у вразливих районах.

Ескалацію насильства також пов’язують із переходом від чіткої ієрархічності до фрагментарних угруповань, які застосовують насильство фрагментарно та хаотично. Наводиться приклад напрямів кримінально-правової політики Данії, де були введені імміграційні правила (обов’язкове проходження мовного та культурного тесту; вимога самозабезпечення; обмеження «сімейної» міграції), також у країні суворіші вироки, активніша поліція та жорстка політика депортації.

Новий шведський уряд просуває ініціативи щодо розширення повноважень поліції; посилення електронного стеження; ухвалення законодавства, що передбачає порядок вилучення предметів розкоші у осіб, які не здатні підвередити законне походження майна; висування рекомендацій для працівників державного сектору щодо повідомлення про нелегальних мігрантів [188].

Офіційні роз’яснення уряду підтверджують, що у Швеції спостерігається безпрецедентне зростання насильства, однак вживаються відповідні заходи на державному рівні: створено Національну Раду з питань організованої злочинності (Brå), збільшено асигнування на роботу поліції; розширено можливості щодо застосування негласних слідчих дій; спрощено порядок використання камер відеоспостереження тощо.

Також аналізується статистика: у 2022 році було зареєстровано 116 випадків летального насильства у 2002 році показник коливався між 68 та 124 випадками, тенденція до зниження тривала до 2012 року, з 2013 року тяжіла до зростання. Летальне збройне насильство зросло у контексті кримінальних сутичок (62 смертельні стрілянини у 2022 році проти 36 у 2017 році), убивства із застосуванням зброї поза кримінальним середовищем: 391 стрілянина (107 поранених) у 2022 році та 281 (128 поранених) у 2017 році. Також йдеться про зростання самозвітів про сексуальні правопорушення, частково це пов'язують зі змінами у законодавстві (ширший спектр діянь визначається як зґвалтування) та особливостями методів обліку правопорушень, що ускладнює проведення порівняльної аналітики по роках та міжнародно-правового аналізу [190].

Успіхи кримінально-правової політики, на нашу думку, найрепрезентативніші при значному спаданні тяжкої насильницької злочинності, оскільки саме ця група злочинів найбільше впливає на життя потерпілих та їхніх родин, а також посягає на загальносуспільні цінності.

Аналіз рівня вбивств у Німеччині за 2024 рік складає 0,91 на 100 тис. мешканців, що є доволі низьким показником (наприклад, у США цей показник сягає 5,76), однак останнім часом кількість насильницьких злочинів у загальній структурі злочинності зростає. Аналітики вказують, що до актів насильства зазвичай причетні молоді чоловіки, та пов'язують це із відсутністю родин (як стримуючого фактору) та травмами досвіду, пережитого під час війни, натомість успішна інтеграція знижує рівень злочинності, оскільки не країна походження, на думку дослідників, впливає на кримінальну поведінку, а саме безробіття та відсутність соціальних перспектив. Злочинність серед неповнолітніх пов'язують із досвідом насильства у батьківській родині, легітимізацією насильства як атрибуту маскулінності. Згадано також, що мігранти скоюють злочини рідше, ніж місцеві, тому відсутні підстави пов'язувати зростання насильства із цим фактором.

Цікавим у рамках нашого дослідження постає застереження, що у Німеччині існують окремі райони з високим рівнем злочинності, зокрема згадується Франкфуртський район («Bahnhofviertel»), де розміщена «вулиця червоних ліхтарів», кримінологи саме з цим фактором пов'язують високий рівень насильницьких та пов'язаних з наркотиками правопорушень [200].

Невід'ємним елементом німецької кримінально-правової політики постають також заходи, пов'язані із реабілітацією потерпілих. Раніше Закон про компенсацію жертвам злочинів (англ. «The Crime Victim Compensation Act»), а з 01 січня 2024 року цю сферу регулює Чотирнадцята книга Соціального кодексу Німеччини (англ. «German Social Code, SGB XIV) [206], передбачається надання безоплатної підтримки постраждалим безпосередньо та членам сімей, які перебувають у них на утриманні, навіть у разі неможливості встановити особу правопорушника. Визначено, що допомога може надаватися у вигляді щомісячної «пенсії», фінансовий еквівалент залежить від ступеня завданої шкоди. У відділках поліції передбачено посаду спеціального офіцера із захисту потерпілих, працівник проходить відповідну підготовку. З поліцією також співпрацює неурядова організація «Wisser Ring», яка надає підтримку та безкоштовно консультує потерпілих щодо їхніх прав та опцій [201].

У свою чергу «нова» книга спеціального кодексу втілює комплексні покращення у сфері компенсації жертвам насильницьких злочинів, окрім фінансової допомоги, передбачається надання нематеріальної – соціальні послуги, підтримка, реабілітація тощо [206]. Книга чотирнадцята включає: невідкладне психологічне консультування, лікування в амбулаторних травматологічних (психотравматологічних) клініках, юридичне консультування, послуги у сфері охорони здоров'я та щодо довгострокового догляду, компенсації (у разі втрати доходу, пенсія, виплата прожиткового мінімуму). Пільги, передбачені нормативно-правовим актом надаються у разі пограбування або насильства (відбулася подія, яка завдала шкоди здоров'ю та спричинила відповідні наслідки, фінансові чи нематеріальні).

Дія Книги не поширюється на випадки завдання шкоди майну (іншим матеріальним цінностям).

Варто зауважити, що урядом розроблено брошуру, яка доступною мовою роз'яснює юридичні приписи щодо питань компенсації [207]. На нашу думку, це є суттєвим кроком до втілення одного з ключових принципів у структурі верховенства права – юридичної визначеності, оскільки відповідальні особи піклуються про доступність, чіткість та зрозумілість норм права. Подібні практики потрібно широко втілювати і в Україні, імплементуючи чіткі й дієві механізми захисту потерпілих від насильницьких правопорушень шляхом забезпечення на державному рівні належної соціальної підтримки.

Натомість, здійснивши пошук на сайті Верховної Ради України (запит «відшкодування правопорушень»), можемо зауважити, що у 2020 році КМУ здійснив неуспішну спробу внести декілька суміжних проєктів законів, що стосувалися відшкодування потерпілим шкоди, завданої правопорушеннями: «Закону про відшкодування шкоди потерпілим від насильницьких кримінальних правопорушень», № 3149 (відкликано); «Закону про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо механізму фінансового забезпечення відшкодування шкоди потерпілим від насильницьких кримінальних правопорушень», № 3150 (відкликано); «Закону про відшкодування шкоди потерпілим від насильницьких кримінальних правопорушень», № 3892 (надано висновок Комітету про доопрацювання та знято з розгляду); «Закону про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення та Кримінального процесуального кодексу України щодо забезпечення механізму відшкодування шкоди потерпілим від насильницьких кримінальних правопорушень», № 3893 (надано висновок Комітету про доопрацювання та знято з розгляду); Проект Закону про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо механізму фінансового забезпечення відшкодування шкоди

потерпілим від насильницьких кримінальних правопорушень, № 3894 (знято з розгляду) [208].

Інформація про ініціювання розгляду Верховною Радою нових законопроєктів щодо компенсації шкоди, завданої потерпілим внаслідок насильницького кримінального правопорушення, наразі відсутня, що дозволяє зробити висновок про необхідність виокремлення ще одного актуального напряму кримінально-правової політики.

Відсутність спеціального закону, який би закріплював алгоритми та механізм забезпечення відшкодування за рахунок державних коштів, є суттєвим недоліком, оскільки чинний порядок компенсації не здатний гарантувати справедливої сатисфакції постраждалим та їхнім родинам [209, с. 5].

Детальніше розглянемо контраверсійні аспекти, висловені у законопроєкті № 3892, який є базовим. Експерти висловили певні застереження щодо його змісту: 1) термінологія звужує коло потерпілих – «насильницьке кримінальне правопорушення — передбачене Кримінальним кодексом України умисне суспільно небезпечне діяння, внаслідок якого потерпілому заподіяно тяжке тілесне ушкодження або смерть, а також суспільно небезпечне діяння проти статевої свободи та статевої недоторканості або вчинене щодо дитини, яким потерпілому заподіяно фізичне або психологічне насильство», оскільки умисність діяння виключає дії неосудних осіб та малолітніх; 2) необхідність уточнити поняття заробітку (доходу), що підлягає відшкодуванню у разі втрати; 3) компенсація не поширюється на утриманців потерпілого; 4) процес відшкодування медичних витрат, «фінансування яких не передбачено за рахунок бюджетних коштів», буде утруднено у разі необхідності проведення особі невідкладного медичного втручання; 5) граничні розміри завданої шкоди, яка підлягає відшкодуванню, можуть призводити до замовчування потерпілими реального її розміру, шляхом ненадання відповідного документального підтвердження, задля отримання

гарантованої мінімальної компенсації; 6) колізія формулювань, які стосуються документального підтвердження обсягу втраченого заробітку; 7) вживання слів «загибель» та «смерть»; 8) відсутність застереження, передбаченого статтею 8 Європейської конвенції щодо відшкодування збитку жертвам насильницьких злочинів, яке стосується зменшення розміру або скасування виплат; 9) доцільність визначення ставки збору на відшкодування за кожним окремим правопорушенням, а не за найтяжчим; 10) необхідність передбачити відповідальність за ухилення від сплати збору на відшкодування [210].

За таких обставин зазначимо, що вектор кримінально-правової політики у сфері відшкодування потерпілим від насильницьких правопорушень потребує належної уваги законотворців та консолідованої праці фахівців у галузі права, філологів та науковців задля створення ефективного та гарантованого державою алгоритму.

Французький підхід до кримінально-правової політики у сфері виконання покарання піддавали критиці у зв'язку із надмірним зосередженням на самому правопорушенні та покаранні, без відповідної концентрації на реінтеграції та запобіганні, ситуація змінилася зі створенням спеціальних відповідальних служб (The French Penitentiary Integration and Probation Service) [202, с. 19].

Уваги заслуговує також мова нормативно-правових документів. Лексика, пов'язана із темою пробації складається з реінтеграційно-орієнтованих термінів: «виконавець злочину», «особи, які перебувають під контролем правосуддя», а також є нейтральною та безособовою, з акцентом на контролі, моніторингу та нагляді.

Застосовується також система оцінки ризиків рецидиву та рівня мотивації особи змінитися (франц. «Diagnostic à Visée Criminologique», англ. «Criminological Diagnosis») у рамках концепції індивідульного планування виконання покарання та соціальної реінтеграції [202, с. 20]. Спеціальні радники (англ. «The French Probation and Rehabilitation Advisors»)

реалізують досудову аналітику та виконують оцінку ризиків у період після виконаня покарання, під моніторинг підпадає соціальне та сімейне становище, стан матеріального забезпечення. У рамках запобігання рецидиву застосовуються індивідуалізовані методи втручання, зокрема наглядові інтерв'ю та групові програми, які реалізують мультидисциплінарні команди – пробаційні інспектори, радники з пробації, соціальні працівники, поліціянти, психологи, педагоги тощо [202, с. 21]. Кримінальний кодекс Французької Республіки передбачає, зокрема, процедуру надання соціальної та матеріальної допомоги пенітенціарною службою з питань ресоціалізації та пробації за участі, у разі потреби, усіх державних та приватних організацій (Code pénal, Article 132-46) [203]. На відміну від Швеції, яка сформувала цілісну політику реабілітації через індивідуальний підхід, підтримку та формування десистенції через турботу, Франція застосовує стримувальні та реабілітаційні практики із наданням переваги контрольним заходам, зокрема управління ризиками виконує цілі судового нагляду та управління правопорушниками, тоді як у Швеції – для ідентифікації потреб «клієнта» (правопорушника) та формулювання індивідуалізованих кроків ресоціалізації, визначення заходів втручання [202, с. 23-25].

Стратегічний підхід Європейського Союзу (далі – ЄС) до забезпечення безпеки громадських просторів представлено у рекомендаціях «Urban Agenda for the EU: Security in Public Spaces». Документ визначає концептуальні засади, цілі та робочі механізми партнерства у сфері безпеки європейських міст.

Документ представляє проблематику безпеки у громадських просторах, спираючись на існуюче законодавство, ініціативи та політики, зокрема у преамбулі зазначено, що дефініція безпеки у громадських просторах залишається відкритою і може бути додатково визначена та звужена в ході подальшої роботи.

Мета партнерства полягає у: гарантуванні створення безпечного та комфортного середовища у містах ЄС; збереженні відкритості європейських міст із одночасною адаптацією до викликів, пов'язаних із безпекою; забезпеченні конвергенції місцевих політик міської безпеки; розробленні механізмів для сприяння багаторівневому управлінню та залученню зацікавлених сторін (міст, національних органів влади, інституцій ЄС, приватного сектору, неурядових організацій, університетів та громадян); кращому розумінні громадського сприйняття проблематики міської безпеки (адже потреба у безпеці є однією з первинних у ієрархії потреб); інтегрованому підході до безпеки (поєднання профілактичних заходів, примусу, захисту та розширення можливостей громад); використанні «розумних» та «безпечних» технологій; запровадженні інструментів оцінювання для розуміння результатів стану ефективності роботи систем безпеки та спостереження; вихованні почуття відповідальності у громадян шляхом надання їм активної ролі у використанні технологій, оскільки безпеки – спільна відповідальність; налагодженні кращої комунікації з громадянами та медіа; сприянні міжсекторальному підходу до безпеки з урахуванням гендерного підходу та необхідності захистити вразливі групи (молодь, меншини, мігрантів) [191, с. 9-10].

Важливим у контексті нашого дослідження також постає застереження щодо необхідності залучення у процес вирішення комплексного питання безпеки, окрім традиційних суб'єктів, таких як поліція, пожежна служба, підрозділи цивільного захисту, також і суб'єктів сфери охорони здоров'я та соціального забезпечення, шкіл, неурядових організацій, інститутів громадянського суспільства та безпосередньо урбаністів, архітекторів. Теза про необхідність урахування питань безпеки на етапі проєктування будівель та відкритого простору у містах безпосередньо перегукується із темою дисертації.

Сфера охоплення Партнерства вибудувана навколо трьох пріоритетів: 1) міське планування та дизайн для створення безпечніших міст («Urban

planning and design «to create safer cities»») визначає як фізичне планування міського середовища та архітектурний дизайн можуть сприяти підвищенню безпеки у громадських просторах, розглядаються підходи до проєктування міст (напр. CPTED), які враховують безпекові аспекти на етапі планування інфраструктури та забудови, включають питання озеленення, підтримки чистоти місць загального користування;

2) технології для «розумних» та «безпечних» міст («Technologies for smart and safe cities») досліджує роль сучасних технологій у забезпеченні безпеки міст, аналізуються можливості застосування технологічних рішень Smart-city для моніторингу, попередження та реагування на загрози; ініціюється питання необхідності розробки відповідних регулятивних актів щодо захисту чутливих даних, які стають доступними при використанні інновацій;

3) управління безпекою та спільне використання громадського простору («Managing security and sharing public space») охоплює питання організації управління безпекою на основі соціальної згуртованості, спонтанного контролю та солідарності [191, с. 13-16].

Окремої уваги заслуговує Європейська комплексна платформа протидії кримінальним загрозам (the European Multidisciplinary Platform Against Criminal Threats, EMPACT), яка є фламанським проєктом ЄС у питаннях боротьби із тяжкою та організованою злочинністю шляхом міжвідомчого оперативного реагування на загрози. Пріоритетними на наступний чотирирічний цикл ініціативи (2026-2029), зокрема визначено напрями виявлення та нейтралізації найнебезпечніших злочинних мереж і осіб; боротьби із незаконним обігом наркотиків; протидії незаконному переправленню мігрантів та торгівлі людьми; боротьба зі злочинами, пов’язаними із незаконним обігом вогнепальної зброї та вибухонебезпечних речовин; руйнування злочинних мереж, які пов’язані з екологічними злочинами тощо. У рамках співпраці з Агентством Європейського Союзу з питань наркотиків (The European Union Drugs Agency, EUDA) на базі

платформи здійснюються навчальні заходи, наприклад розроблено курс спільно з Європолом, Фронтекс, Європейським поліційним коледжом (CEPOL) «Наркотичні ринки та злочинність: стратегічний аналіз» [196].

Важливим аспектом кримінально-правової політики також постає ефективна діяльність особового складу правоохоронних органів у районах підвищеної небезпеки. Вдалий кейс протидії та профілактики правопорушенням втілили британські поліцейські. У графстві Суррей працівниці поліції, діючи під прикриттям, у пікові години виходили на пробіжки у місцях, де найчастіше фіксувалися випадки домагань. За місяць роботи вдалося затримати 18 правопорушників [211]. Подібні операції доводять необхідність гео-просторового аналізу злочинності та вжиття необхідних заходів.

Цікавим для дослідження постає також досвід Ісландії. У країні рівень насильницької злочинності залишається низьким при вільному обігу зброї. Дослідники вказують, що одним із факторів постає відсутність у суспільстві суттєвих класових розривів, майже 97% населення є представниками середнього класу [212].

Вартою уваги є також альтернативні санкції у системі виконання покарань, зокрема етап перебування у «Vernd halfway house», «дім» функціонує для цілей ресоціалізації, особи там перебувають до 18 місяців після звільнення з відкритої або закритої в'язниці (період зараховується до строку покарання). Оскільки більшість мешканців мають залежності, регулярно відвідують зібрання та терапевтичні групи на базі «перехідного дому». Зокрема переважна частина засуджених також є працевлаштованими, тому однією з умов виконання перехідної частини покарання є перебування на роботі, терапії або залученість до іншої організованої діяльності. Згодом осіб переводять під електронний нагляд за місцем проживання та працевлаштування. Загалом скандинавський підхід дозволяє заощадити витрати на утримання в'язниць, а також дає засудженим повернутися у соціум з мінімальними негативними наслідками

для особистості, які натомість є надзвичайно деформуючими при застосуванні консервативного підходу, що передбачає ізоляцію та сегрегацію засуджених [213].

Оскільки кримінально-правову політику доцільно розглядати у взаємозв'язку із загальною соціальною політикою держави, варто вказати на спільні риси, притаманні заходам, імплементованим країнами у цих напрямах управління.

Сучасні дослідники типологізують соціальні політики за ідеологічним критерієм та розміром соціальних виплат, вирізняючи: 1) консервативну (Німеччина, Франція тощо), яка передбачає побудову взаємодії між державою, приватним сектором, громадськістю та благодійними організаціями на засадах партнерства; до соціальних програм ставлення помірковане, оскільки завжди існує ризик зловживання соціальною допомогою; 2) соціал-демократичну (Швеція), яка втілюється завдяки імплементації у державне управління ідеалів соціальної справедливості, рівності та солідарності; усе суспільство відповідає за кожного конкретного індивіда; 3) ліберальну (США, Велика Британія тощо), яка є поєднанням попередніх двох типів, держава мінімально втручається у соціальну сферу, адресність соціальної допомоги; орієнтація на збагачення державного бюджету [193, с. 34-42].

Аналіз запроваджених державами заходів запобігання та протидії злочинності вказує на те, що особливості загальнодержавної соціальної політики визначають особливості та напрями кримінально-правової. Відповідно невдала реалізація програм соціальної політики може мати наслідком посилення репресивних заходів у рамках кримінально-правової, у свою чергу призводячи до надмірного навантаження системи виконання покарань, не призводячи до загального спадання показників злочинної активності.

Поточний етап розвитку кримінально-правової політики протидії вуличній насильницькій злочинності в Україні характеризується

необхідністю врахування нових викликів та загроз. Воєнний стан та його наслідки створюють додаткові ризики для зростання рівня насильницької злочинності, пов'язані з психологічними травмами, доступністю зброї, соціальною дезадаптацією, та поглибленням економічної нерівності.

Аналіз сучасного стану кримінально-правової політики протидії вуличній насильницькій злочинності в Україні дозволяє виділити низку системних проблем. Серед них традиційно виокремимо: недосконалість нормативно-правової бази; недостатня координація між різними суб'єктами протидії злочинності; дефіцит фінансових, матеріально-технічних та людських ресурсів для реалізації превентивних програм, який у зв'язку із мобілізацією працівників правоохоронних органів ще більше поглибився; низький рівень довіри населення до правоохоронних органів.

Опитування громадської думки щодо стану вуличної насильницької злочинності (додаток А) показало, що українці покладають надію на Національну поліцію у питаннях забезпечення громадського порядку. На питання анкети «Чи погоджуєтеся Ви з тезою, що постійна присутність поліції на вулиці могла б попередити (стримати) вуличну злочинність?» відповіді розподілилися так: 54,5 % частково погодилися з тезою; 22,7 % повністю погодилися; категорично не погодилися 3,9 %; не погодилися – 13,6 %; утрималися від відповіді 5,3 %.

Релевантними у конспекті визначення пріоритетів кримінально-правової політики постають розгорнуті відповіді громадян, на питання анкети «Які заходи може запровадити держава (громада), щоб Ви почувалися безпечніше у місці вашого перебування? (у контексті вуличної насильницької злочинності)» респонденти навели міркування щодо важливості регулярного патрулювання, зокрема пішого, та швидкого реагування поліції на виклики (36,6%); громадяни також висловили своє занепокоєння щодо перевищення працівниками територіальних центрів комплектування службових повноважень, що впливає на почуття безпеки на вулицях (4,9%); вказали на необхідність покращення вуличного освітлення

(30,5%), зокрема вказано на необхідності підтримувати безперебійне освітлення під час відключень світла; встановлення на вулицях камер відеоспостереження (15,9%), вказано на необхідності встановлення відеоспостереження за недобудовами та закинутими приміщеннями, автостоянками; (7,3%) висловили занепокоєння щодо корумпованості правоохоронних органів, що втілюється у фальсифікації матеріалів кримінального провадження, «підкиданні» психоактивних речовин задля отримання неправомірної вигоди, громадяни вказали на важливості чіткого, справедливого та ефективного виконання своїх обов'язків працівниками поліції; громадянами також акцентовано на необхідності проведення профілактичних заходів, зокрема виховної роботи з підлітками (13-17 років) шляхом роз'яснення невідворотності покарання, а також вихованні правосвідомості та небайдужості у громадян в контексті важливості взаємодопомоги та підтримки (12,2%); (3,6%) зазначили про необхідність проведення тренінгів та курсів із самозахисту; (3,6%) покладають свої сподівання щодо забезпечення вуличного правопорядку на муніципальну варту; вказали також на важливість поміркованої політики у контексті соціального захисту та підтримки вразливих груп населення, наголошено на важливості людиноцентристського її спрямування, зазначено про необхідність вжиття заходів на державному рівні щодо подолання бідності, оскільки злочинність вважають наслідком, а не причиною, зазначено про необхідність допомоги з працевлаштуванням особам без визначеного місця проживання (7,3%); (2,4%) висловилися щодо необхідності посиленої боротьби із діяльністю банд; респондентами зазначено про необхідність ведення обліку осіб без визначеного місця проживання (задля надання відповідної допомоги: ночівля, харчування, працевлаштування), обліку психічно хворих та наркозалежних задля поміщення у спеціалізовані заклади для лікування (12,2%); (3,6%) вказали на необхідності встановлення особливого контролю за продажем та вживанням алкоголю, зокрема запропоновано ввести покарання за знаходження на вулиці після 18 години

у нетверезому стані; вказано на важливості розбудови інфраструктури (активні перші поверхи, встановлення тривожних кнопок, «привітність» простору, безпечні пішохідні переходи, датчики руху на переходах та прибудинковій території, «Безпечне місто») (4,9%).

Окремі респонденти наголосили на необхідності надання більшого спектра прав та повноважень співробітникам Національної поліції; висловили занепокоєння щодо новин про сприяння міграції із мусульманських країн до України, оскільки пов'язують із цим потенційні ризики зростання злочинності на вулицях (зокрема збільшення кількості інцидентів зґвалтування); акцентували на важливості звітування про позитивні результати роботи поліції, оскільки втілення завдання кримінального провадження щодо невідворотності покарання є найефективнішим заходом превенції; вказали на необхідність закрити неліцензовані вуличні точки продажу алкоголю (так звані «наливайки»); висловилися щодо контролю над залежними особами, які вживають та можуть розповсюджувати нелегальні речовини («закладки»).

На запитання нашої анкети «Які заходи потенційно могли б знизити рівень вуличного насильства?» експерти відповіли (додаток Б): посилення патрулювання (32,8 %); покращення якості вуличного освітлення, зокрема використання блакитного освітлення (чинить заспокійливий вплив; яскравіше освітлюють простір) 50,3 %; збільшення кількості камер спостереження (57,9 %); архітектурне перепланування середовища (недобудов, ділянок з низьким соціальним контролем) 11,5 %; профілактика для ризик-груп вуличного насильства, тобто правопорушників (20,2 %); роз'яснення потенційних ризиків для ризик-груп вуличного насильства, громадян (12 %); постійна зайнятість підлітків у позашкільний час (позашкільні освітні заходи, гуртки, спортивні секції) 30,1 %; психологічно-освітні заходи, спрямовані на виховання взаємоповаги та соціальної відповідальності для населення (21,9 %); посилення обмежень, пов'язаних із продажем алкоголю (за віком, у вечірні години) 26,8 %; заходи,

спрямовані на підвищення довіри до правоохоронних органів та судової системи, а також забезпечення невідворотності покарання (31,7 %). Дехто з опитаних вказав на необхідності запровадження більш суворих санкцій за злочини.

Відповідь респондентів на питання «З яких джерел Ви дізнаєтеся про «кримінальні новини»?» (додаток А) дозволяє окреслити розуміння щодо можливих шляхів комунікації з громадськістю з питань безпеки, надання офіційних роз'яснень, профілактичної роботи, а також вжиття заходів щодо покращення іміджу правоохоронних органів за допомогою медіаресурсів, отже: аудіовізуальні медіа (радіо, телебачення) – 24,1%; друковані медіа – 5,8%; онлайн-медіа (тематичні канали, групи у соціальних мережах тощо) – 93,3%; від родин потерпілих – 8,3%; від колег\друзів\знайомих – 42,5%.

Отже, 93,3 % опитаних дізнаються інформацію про правопорушення із онлайн-медіа, що доцільно врахувати при розробці імідж-стратегій органів правопорядку та проведенні комунікацій із громадськістю, а також при поширенні інформації щодо тренінгів для громадян, здійсненні дистанційної профілактичної роботи.

На запитання «Основні фактори, які на Вашу думку є дестабілізаторами порядку на вулицях міста?»: «присутність на вулицях осіб без визначеного місця проживання» – 15,9 % опитаних; «присутність на вулицях нарко- \ алко- залежних» – 72,7 %; «байдужість перехожих» – 50 %; «недостатній рівень контролю з боку поліції» – 62,1 %; «погане вуличне освітлення» – 59,8 %; «наявність недобудов, покинутих будівель та пустирів» – 31,8 %. На питання «Чи задоволені Ви діяльністю місцевої влади щодо організації безпеки вуличного простору?»: «незадоволені» – 55,7 %; «дуже незадоволені» – 9,9 %; «задоволені» – 34,4 %.

Водночас у контексті урбаністичної профілактики нами також було поставлено провокаційне питання «На Вашу думку дизайн планування («ворожа архітектура»), що зокрема спрямований на запобігання перебуванню безпритульних, здатний вплинути на підтримку порядку та

безпеки на вулицях ?», на яке відповіли: «так» (16,8 %); «ні» (4,3 %); «так, але це антисоціальна та жорстока політика» (5,9 %); «ні, це антисоціальна та жорстока політика, яка не усуває первинну причину присутності на вулицях безпритульних» (9,2 %); «ні, такий дизайн конкурує з нормами інклюзивності архітектури» (0 %); «так, але такий дизайн не враховує потреб осіб з інвалідністю» (3,8 %); «складно відповісти» (60 %). Попри відповіді на вказане питання, ми схильні дотримуватися думки, що подібні практики є надміру радикальними та спрямовані на боротьбу із наслідками, а не першопричиною такого прикрого явища, зумовленого рядом негативних соціально-економічних процесів. Особливо у контексті наших реалій, коли значна кількість людей залишилися без житла унаслідок військової агресії росії.

Отже, провадження кращих міжнародних практик в Україні потребує врахування специфіки національної правової системи, соціально-економічних умов та культурних особливостей. Ключовими принципами адаптації мають стати поступовість, системність та науковий підхід до оцінки ефективності запроваджуваних заходів, а також прозорість та підзвітність роботи центрального апарату та суб'єктів на місцях.

3.2 Технологічні інструменти стримування вуличної насильницької злочинності: досвід України та світу.

Порівняльно-правовий аналіз підходів до ведення кримінально-правової політики засвідчує, що дедалі більшої актуальності набувають проактивні підходи до запобігання злочинності, які передбачають включення у структуру протидії криміналітету відповідні технологічні рішення.

У контексті четвертої промислової революції та загальносвітових трендів на цифровізацію міського управління, особливої актуальності

набувають технології «розумного міста» (англ. «Smart City»), які суттєво розширюють існуючі механізми стримування злочинності.

Інтеграція штучного інтелекту, аналітики великих даних, Інтернету речей («Internet of Things», IoT, далі – IP) та інших інноваційних рішень у системи безпеки дозволяє перейти від традиційної реактивної моделі правоохоронної діяльності до проактивного підходу, переважно орієнтованого на превенцію.

«Smart City» технології мають значний потенціал у протидії вуличній злочинності. Міста світу демонструють успішні практики впровадження інтегрованих систем безпеки, що поєднують відеоаналітику, предиктивні алгоритми, мобільні додатки та платформи залучення громадян. Водночас, процес адаптації цих технологій до українських реалій потребує врахування специфічних економічних, соціальних та правових аспектів. З огляду на зазначене, варто проаналізувати національну доктрину та практичні аспекти застосування технологій у діяльності поліції.

І. А. Федчак у своїй дисертації виокремив чотири основні категорії проактивних моделей, безпосередньо та опосередковано пов’язаних із технологіями розумного міста: спрямовані на місце як генеруючий злочинність чинник («Predictive Policing», «Data-Driven Policing», CPTED, «Hot Spots Policing»); спрямовані на вирішення проблем злочинності («Intelligence-Led Policing», «Problem-Oriented Policing»); орієнтовані на особу («Pulling Levers» Focused Deterrence, «Evidence-Based Policing»); орієнтовані на громаду («Community Policing», модель «Broken Windows») [57; 214].

Особливу увагу приділено ролі аналітики, яка у більшості моделей є ключовим компонентом досягнення мети оперативної профілактики злочинності. У його роботі проаналізовано актуальну методику «прогнозування злочинності» (Predictive Policing), що здатна вплинути на криміногенну ситуацію завдяки просторово-часовій ідентифікації гарячих

точок злочинності, географічному «профайлінгу» та відповідному розподілу ресурсів поліції [214, с. 115, 134].

Одним із елементів аналітики великих даних для спеціальних цілей в Україні є інформаційно-комунікаційна система «Інформаційний портал Національної поліції України» (далі – система «ІПНП»), тобто сукупність технічних і програмних засобів, призначених для обробки відомостей, що утворюються в процесі діяльності Національної поліції України, та її інформаційно-аналітичного забезпечення як функціональної підсистеми єдиної інформаційної системи МВС (далі – ЄІС МВС) [215].

Інструментом предиктивного патрулювання також постають технології геоінформаційної системи (інформаційна система, призначена для провадження діяльності з геопросторовими даними та метаданими, далі – ГІС) [216].

ГІС дозволяють оптимізувати роботу поліції шляхом концентрації ресурсів у точках зосередження злочинності. Наразі доступні технології автоматичного моніторингу об’єктів підвищеного ризику системами спостереження, наприклад технологія ESRI забезпечує імпорт та управління даними, аналітику, а також поширення результатів роботи за допомогою інтерактивних інформаційних продуктів. Картографування злочинності на підставі отриманої інформації допомагає спрямовувати роботу поліції та «заощаджувати» людський ресурс [217].

Платформа також пропонує використовувати технологію «ArcGIS Hub technology» (хмарна платформа, що організує людей, дані та інструменти для реалізації ініціатив та цілей [218]) для взаємодії стейкхолдерів із громадою на основі прозорості та довіри. Інструмент може бути застосовано для поширення інформації про роботу поліції, актуальні просвітницькі заходи, а також верифікованого контенту [217; 218].

Дослідники вказують на суттєві ризики, які традиційно супроводжують кожну технологічну оптимізацію, впроваджену людством, зокрема актуальними залишаються: питання захисту персональних даних та

кібербезпеки; об'єктивності алгоритмів та необхідності аудиту, калібрування даних тощо [219]. Одним із викликів також постає правове регулювання стрімкого розвитку «розумних» міст та питання застосування у діяльності поліції технологій Інтернету речей, тобто мережі пристроїв із доступом до інтернету, які комунікують між собою з метою збору, передачі та обробки даних [220] як частини «розумної» концепції запобігання злочинності.

Останні дослідження актуалізують питання використання штучного інтелекту (далі – ШІ) при ідентифікації насильницьких дій або протиправної активності. Інструмент може аналізувати величезні обсяги даних, забраних IP, а завдяки здатності розпізнавати закономірності та самонавчатися (йдеться про глибинне навчання, імітацію нейронних мереж мозку) сприятиме запобіганню загрозам у режимі реального часу.

Технології автоматизованого моніторингу громадян засобами ШІ, IP найактивніше наразі застосовуються у Китаї (розпізнавання облич, поведінковий аналіз) та Індії (IP-інфраструктура для захисту громадських місць). У Мексиці запроваджено ініціативу «Ciudad Segura», що передбачає розміщення тривожних кнопок, екстрене диспетчерування та інтелектуальне відеоспостереження; у Бразилії – «Smart Sampa», зосереджується на виявленні вторгнень, запобіганню крадіжкам, зчитування номерних знаків та розпізнаванні облич; у Чилі проєкт «Piloto Seguridad Pudahuel» сприяє детекції пострілів для стримування збройного насильства [221], а у США застосовується система «ShotSpotter» [235].

Першим українським містом, де було запроваджено систему відеоспостереження із алгоритмами ШІ став Чернігів, згодом упорядковані дані спільно використовуватимуть Національна поліція, Муніципальна варта та управління житлово-комунального господарства [254]. Успішний досвід застосування смарт-відеонагляду з елементами ШІ можна спостерігати на прикладі міста Буча Київської області: камери на в'їзді до

міста зіставляли номери транспортних засобів із базою викрадених авто [105, с. 23]

У Нідерландах у роботу поліції впроваджено прогностичне програмне забезпечення «Crime Anticipation System», яке алгоритмічно формує карту патрулювання [222]. У США застосовується точне поліцейське програмне забезпечення «ResourceRouter» у рамках платформи «SafetySmart», яке забезпечує офіцерів відповідною спрогнозованою інформацією для оперативнішого реагування [223].

Повертаючись до питання застосування аналітичних технологій, зазначимо, що в Україні діє окремий уповноважений структурний підрозділ Національної поліції – Департамент кримінального аналізу, відповідальний за інформаційно-пошукову та аналітичну роботу, спрямовану на збір, оцінку та реалізацію інформації [224]. Дослідники вказують, що робота підрозділу корелює із прогресивним підходом «Intelligence-led Policing», та демонструє інноваційну орієнтованість вектору роботи національних органів правопорядку [214, с. 278-280].

Розвиток IP, можливість здійснення хмарних обчислень та ШІ дозволили вивести заходи із забезпечення громадської безпеки на новий рівень, започаткувавши широко застосовну наразі концепцію «розумного міста» [225]. Українські розробники створили високотехнологічний продукт – систему «Безпечне місто» CaMap, аналітичну систему оповіщення та обробки даних, зібраних з розумних камер. У разі виникнення ситуації, яка потребує реагування відповідних органів, система виводить інформацію на монітор оператора. Передбачено інтеграцію системи із базами даних поліції, Єдиним державним реєстром транспортних засобів тощо. Також розроблено підсистему «Безпечний регіон», яка дозволяє синхронізувати дані кількох областей за участі програмного Диспетчеру. На сайті програмного забезпечення міститься інформацію про успішне впровадження технології у декількох містах України: Ніжині,

Смілі, Рівному, Чернігові, Вінниці, Ужгороді, Івано-Франківську та ін. [226].

Поштовхом до актуалізації геопросторової аналітики злочинності, яка входить до функціоналу технологій «розумного міста», стали дві пов'язані концепції: запобігання злочинності через дизайн середовища (CPTED) та захисного простору (Defensible Space) [227].

Як слушно зазначає М. Г. Колодяжний, програми «розумне місто», на відміну від програми «Безпечне Місто», мають опосередкований стосунок до стримування злочинності, натомість впливаючи на результативність роботи органів місцевого самоврядування й комунальних служб [228]. Однак варто розуміти, що без належної залученості громадськості думка про високу ефективність безпекових технологій залишатиметься ілюзорною, тому першочерговим завданням відповідальних органів є забезпечення можливості швидкого виклику оперативних служб [229]. Розглянемо поточні інновації, пов'язані із громадською безпекою, інтегровані у містах України.

Правовим підґрунтям для функціонування системи «Безпечне Місто» у місті Києві є Положення про комплексну систему відеоспостереження міста Києва, затверджене рішенням Київської міської ради від 05 липня 2018 року № 1195/5259 (з урахуванням змін від 17.02.2022 № 4350/4391). Завданням системи є забезпечення безпечного середовища в місті шляхом обробки даних з дотриманням принципу поваги до особистого життя; об'єктами відеоспостереження є: об`єкти соціальної, економічної, житлово-комунальної, транспортної, інженерної та іншої інфраструктури м. Києва, а саме, зокрема: майдани, площі, бульвари, проспекти; вулиці, дороги, провулки, узвози, проїзди, пішохідні та велосипедні доріжки; тротуари; набережні; автомобільні стоянки та майданчики для паркування транспортних засобів; засоби організації дорожнього руху тощо; користувачами системи є посадові (службові) особи та працівники, зокрема правоохоронних органів [230]. Варто зазначити, що у цільовій програмі

«Цифровий Київ» до 2027 року поставлено оперативну ціль Стратегії – «зниження рівня злочинності», якої планується досягнути завдяки створенню ситуаційного центру протидії загрозам, зокрема йдеться про створення цифрової моделі міста («Digital Twins»). Передбачено також розвиток комплексної системи відеоспостереження міста Києва, систем забезпечення безпеки, відеоаналітики із розширенням зони функціонування на територію області шляхом, зокрема використання безпілотних літаючих апаратів, у тому числі з функціями відеоспостереження та відеофіксації, для забезпечення оперативного реагування на надзвичайні ситуації, контролю стану міської інфраструктури, моніторингу транспортної ситуації тощо [231].

Цифрова трансформація охоплює не тільки столицю, міста України активно впроваджують смарт-технології, які є надзвичайно актуальними у питаннях протидії злочинності.

Концепція «Цифрова стратегія Запоріжжя-2030» передбачає розширення мережі відеоспостереження, зокрема встановлення відеокамер у громадському транспорті; створення віртуальної ситуаційної картини міста шляхом інтеграції в «Digital twins» та прив'язки цифрових даних до просторових об'єктів (для полегшення моніторингу та орієнтування на місцевості, пришвидшення реагування правоохоронних органів); встановлення розумного освітлення, світлофорів та пішохідних переходів; впровадження дистанційного збору (технологія LoRa); впровадження технологій IP; встановлення «тривожних» кнопок для виклику поліції та ін. служб у громадському транспорті, на зупинках, біля електронних табло [232].

У місті Запоріжжі у межах програми «Безпечне місто» діє «Ситуаційний командний центр» для опрацювання відеоданих Запорізької міської ради. Навіть в умовах обмеженої кількості кількість камер на один квадратний кілометр (2.75 одиниць при оптимальній кількості 5), система продемонструвала високу ефективність. Задля посилення захисту

інфраструктури, підвищення безпеки і якості життя населення заплановано реалізацію нового проєкту «Комплексна система відеоаналітики м. Запоріжжя» (далі – Система) на базі Комунального підприємства «Центр управління інформаційними технологіями», зокрема шляхом налаштування функцій розпізнавання кольору, моделі та марки транспорту; розпізнавання обличчя та пошуку по прикметах, виявлення скупчення людей; трекінгу пересування; транскрибування аудіо [233].

На запитання нашої анкети: «Системи «Розумне місто», «Безпечне місто» продемонстрували на практиці свою ефективність?» 41,8% експертів-респондентів відповіли «так», 45,1% опитаних зазначили, що системи не інтегровані в роботу; 13,2% надали відповідь «ні». Результати наштовхують на думку про необхідність удосконалення наявного функціоналу систем, а також подальшого підключення структурних одиниць правоохоронних органів для надання відповідної технологічної підтримки працівникам в умовах кадрового дефіциту (додаток Б).

З огляду на активну розбудову «розумних» та «безпечних» міст актуальності набувають питання удосконалення інформаційно-аналітичного забезпечення діяльності поліції. Дослідники зазначають про необхідність застосування правоохоронними органами різних методик опрацювання інформації з відкритих джерел (OSINT), аналітичних систем (Big Data, FACE Recognition, VideoAnalytics та ін.) та спеціалізованого програмного забезпечення (PALANTIR, goAML тощо) [234, с. 195].

Попри покращення загальної ситуації із технічним оснащенням правоохоронних органів, опрацювання електронних матеріалів все ще потребує залучення особового ресурсу, натомість у світі активно впроваджується автоматизація шаблонних процесів технологіями ШІ. Дослідники виокремлюють ще одну проблему на шляху до удосконалення роботи поліції, а саме: відсутність єдиної системи відеоспостереження [235].

Корисною при проведенні слідчих дій, зокрема може бути інформаційні підсистема «Гарпун», яка створювалася як механізм розшуку рухомого майна боржників для виконавчих цілей, однак завдання програми: фіксація номерного знаку, забезпечення оперативного реагування, виконання функцій платформи для взаємодії, свідчать про потенціал її застування і для виконання оперативних цілей [238].

Важливим технологічним елементом організації роботи патрульної поліції є програмний комплекс «ЦУНАМІ», система виконує контрольну та інформаційну функції у циклі від прийняття диспетчером повідомлення, закінчуючи прибуттям на місце події поліцейськими [239]. Система має гарний потенціал, однак потребує певних технологічних покращень: фахівці вказують на необхідність ведення каналу передачі відеопотоків задля відображення на моніторі диспетчера відеоінформації з відеореєстратора у реальному часі [240].

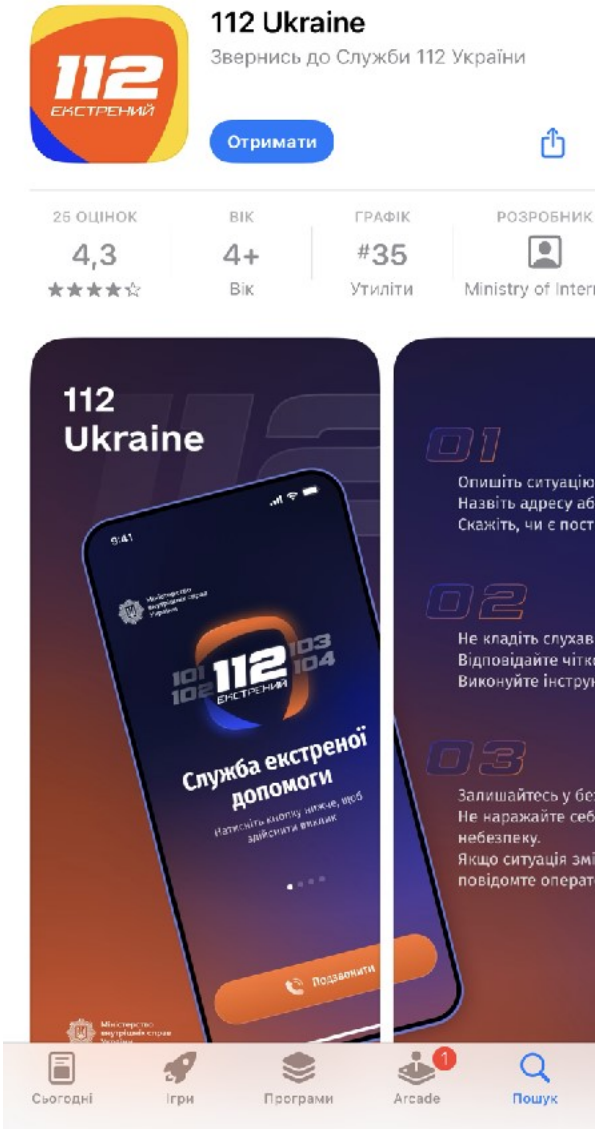

Скриншот 1

Досвід розміщення тривожних кнопок є дієвим та зручним, однак все більшої актуальності набувають мобільні додатки для виклику поліції та інших служб. Наприклад, в Україні наразі доступний застосунок «112» (див. скриншот 1), яким можуть скористатися авторизовані користувачі [241]. Діє при наявності інтернет-підключення, мобільний зв'язок не потрібен.

Технологія телефонії дозволяє бути на зв'язку зі службами, навіть за відсутності GSM-сигналу, перевантаженості або пошкодженнях мережі. Рейтинг мобільного застосунку становить 4,3, однак є негативні відгуки користувачів з пропозиціями щодо покращення, а також зауваження щодо необхідності врахування розробниками питань інклюзивності.

Інший додаток, «My Pol» (див. скриншот 2), дозволяє швидко викликати патрульну поліцію, оцінити роботу поліцейського, знайти найближчий відділок тощо. Відгуки про роботу застосунку переважно негативні, рейтинг 1,7. Користувачі зазначають про неможливість реєстрації; погану роботу у разі нестабільного інтернет-з'єднання; неможливість відслідкувати, чи поліція зреагувала на дзвінок. Висловлено також занепокоєння щодо захисту персональних даних, оскільки розробником є приватна компанія. Наразі на офіційному сайті системи міститься повідомлення, що програму передано у користування Міністерству внутрішніх справ України, «My Pol» є повноцінною складовою системи реагування Національної поліції України» [242]. Додаток враховує потреби громадян із порушеннями мови та слуху, є функція надання доступу до галереї, а також передбачено можливість налаштування сповіщень щодо оперативної ситуації [243].

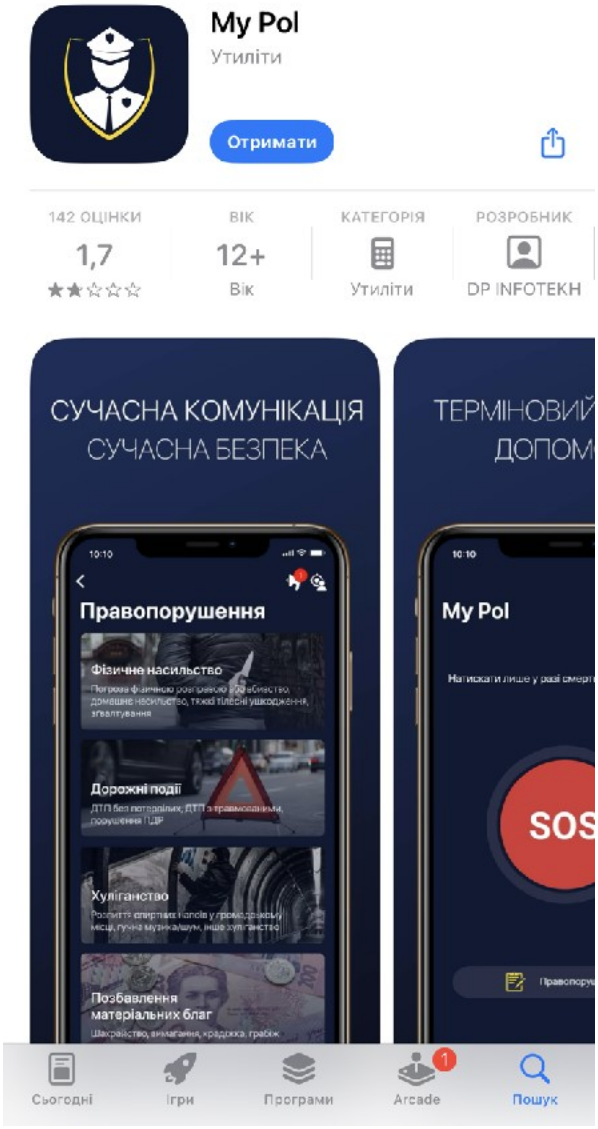

Скриншот 2

Інформаційно-комунікаційні технології є невід'ємною частиною нашого життя уже не одне десятиріччя, однак першою спробою на рівні державної політики виокремити сферу технологій безпеки та переосмислити роль технічних засобів контролю у правоохоронній діяльності можна вважати ухвалення «Концепції Державної цільової правоохоронної програми встановлення сучасних систем безпеки, застосування засобів зовнішнього контролю (спостереження) та швидкого реагування на період до 2016 року», схвалену КМУ у 2013 році. З певним

застереженням зазначимо, що документ має ознаки рамкового, оскільки формує вектор та цілі майбутньої міжвідомчої роботи.

Концепція відзначила необхідність формування комплексного підходу до розв'язання проблеми забезпечення охорони громадського порядку та громадської безпеки; вказала на необхідність розробки відповідного законодавчого супроводу та створення єдиних стандартів у питаннях інтеграції сучасних систем безпеки, застосування засобів зовнішнього контролю (спостереження); на важливість просвітницької роботи; а також наголосила на необхідності організації швидкого реагування задля запобігання та протидії злочинності [244].

Однак, регулювання порядку застосування інформаційних технологій, зокрема відеоспостереження, досі залишається фрагментарним, наприклад Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність» від 18.02.1992 № 2135-XII закріплює поняття, принципи, завдання та правову основу питань застосування оперативно-технічних засобів у розшуковій діяльності, здійснення аудіо-, відеоконтролю особи, зняття інформації з електронних комунікаційних мереж, електронних інформаційних мереж тощо [245].

Висвітлення окремих питань зустрічаємо також у Законі України «Про Національну поліцію» 02.07.2015 року № 580-VIII, наприклад згадка про використання поліцейськими превентивних заходів (застосування технічних приладів і технічних засобів, що мають функції фото- і кінозйомки, відеозапису, засобів фото- і кінозйомки, відеозапису); застосування технічних приладів/засобів (зокрема фото- і відеотехніка, спеціалізованого програмного забезпечення для здійснення аналітичної обробки фото- і відеоінформації), у Законі також закріплено, що поліція «може використовувати інформацію, отриману за допомогою фото- і відеотехніки, технічних приладів та технічних засобів, що перебувають у чужому володінні» [63], однак де-факто із цим виникають складнощі: доступ до приватних камер відеоспостереження є утрудненим, оскільки

власники не знайомі з порядком передачі інформації, вивантаження відеозаписів тощо; іншими недоліками є невідповідність камери технічним нормам, нетривалий термін зберігання відео, що у свою чергу сповільнює процес реагування на правопорушення. Суттєвим зрушенням у напрямку удосконалення нормативно-правового регулювання питання інформаційного обміну відеоданими могло б стати ухвалення окремого закону, що є доволі актуальним наразі з огляду на плани уряду зі створення «Єдиної платформи відеоспостереження» [252].

Закон України «Про захист персональних даних» від 01.06.2010 № 2297-VI опосередковано пов'язаний зі здійсненням оперативно-розшукових дій, однак має враховуватися відповідальними особами при роботі із чутливими даними, адже відеоінформація може містити відомості, за якими фізичну особу можна конкретно ідентифікувати, що дозволяє вважати відео персональними даними [246]. Більше того, з огляду на євроінтеграційний курс України та особливе ставлення до захисту персональних даних у ЄС, дотримання високих стандартів та розробка відповідних механізмів захисту залишаються одним із пріоритетних у роботі Національної поліції [253]. Закон України «Про інформацію» від 02.10.1992 № 2657-XII закріплює загальні засади обігу інформації, захищає право на привабність, визначає відповідний понятійний апарат, визначає підстави обмеження права на інформацію [248].

Закон України «Про електронні комунікації» від 16.12.2020 № 1089-IX регулює технічні аспекти регулювання у сфері електронних комунікацій та радіочастотного спектра (наприклад, визначає поняття безпеки мереж і послуг, визначає мету та завдання державного управління і регулювання у цій сфері: «підтримка безпеки електронних комунікаційних мереж і послуг»); зокрема правові та організаційні основи державної політики, права, обов'язки та відповідальність фізичних і юридичних осіб, які беруть участь у відповідній діяльності або користуються електронними комунікаційними послугами; закріплює статус Національної поліції як

спеціального користувача радіочастотного спектра; визначає порядок співпраці із поліцією при здійсненні радіочастотного моніторингу [247].

У Кримінальному процесуальному кодексі України чітко закріплений порядок здійснення технічних аспектів кримінального провадження, зокрема: процес зняття показань технічних приладів та технічних засобів, фіксування кримінального провадження (зокрема фіксацію процесуальної дії за допомогою технічних засобів під час досудового розслідування), аспекти втручання у приватне спілкування, процес дослідження інформації при застосуванні технічних засобів [249].

Застосування технологій ШІ у діяльності поліції також потребує розробки внутрішніх інструкцій, порядків та відповідного регулювання на державному рівні з огляду на те, що застосування технології ШІ є одним із пріоритетних напрямів та невід'ємною складовою розвитку соціально-економічної, науково-технічної, оборонної, правової та іншої діяльності у сферах загальнодержавного значення, відповідно до «Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні» [250]. Стратегія розвитку Національної поліції України на 2026-2030 роки також передбачає необхідність подальшого впровадження інновацій у діяльність поліції, зокрема систем біометричної автентифікації, відеоспостереження та відеоаналітики, ШІ, блокчейну та хмарних обчислень [177].

Можна підсумувати, що інформатизація, розвиток інформаційного суспільства, впровадження інформаційно-комунікаційних та цифрових технологій є не лише програмною урядовою ідеєю, а широко втілюється на практиці [251] (наприклад «Дія»; програмний продукт судової системи України «Електронний суд» та ін.), однак питання належного технічного забезпечення ШІ та Smart City залишається актуальним, оскільки цифрова інфраструктура в Україні розвинена точково та охоплює переважно найбільші міста [105, с. 20].

Наступним викликом для правових систем, окрім регулювання аспектів впровадження ШІ-технологій у діяльність правоохоронних органів,

постає етика застосування предиктивних технологій, які, на відміну від біометричної ідентифікації, охоплюють прогнозування злочинної поведінки засобами «ШІ емоцій» (англ. «Emotional AI»). Вказані технології базуються на припущенні, що деякі патерни поведінки передують скоєнню злочинів [255]. Наприклад ізраїльська компанія «Cortica» реалізує проєкт щодо підвищення безпеки у громадських місцях шляхом виявлення аномальної поведінки. Завдяки аналізу терабайтів даних з камер відеоспостереження ідентифікуються навіть мінімальні підозрілі патерни поведінки [236]. Українським прикладом «інтелектуального» відеоспостереження може слугувати апаратно-програмний комплекс Єдиний аналітичний сервісний центр (UASC) [237].

Упровадження новітніх технологій у діяльність поліції є питанням часу, попри те, що процеси гальмуються у зв'язку із недостатнім матеріально-технічним забезпеченням та іншими кризовими для держави явищами, одним з яких є війна, прогрес неминучий, тож актуальними у найближчі роки залишатимуться питання нормативно-правового регулювання застосування технологічних інструментів стримування вуличної злочинності та розробка відповідних безпекових, етичних «протоколів».

Дискусійними також постають відносно риторичні питання: чи згодні ми пожертвувати частиною приватності заради безпеки та попередження злочинів (проведене нами опитування показало, що значна кількість громадян вважає покриття міста камерами суттєвим кроком до зниження рівня вуличної злочинності, див. додаток А), а також, чи надаватиме держава достатні гарантії щодо захисту чутливих даних.

Перспектива прогнозування злочинності засобами ШІ ставить перед правоохоронними структурами складну морально-етичну дилему, оскільки гіпотеза про можливість зчитувати наміри за емоційним станом індивіда наразі не перевірена дослідницьким шляхом, тож може викривити фундаментальний принцип справедливого покарання.

3.3 Віктимологічна профілактика вуличної насильницької злочинності.

Віктимологічна профілактика завжди посідатиме чільне місце у питаннях запобігання злочинності. Попри те, що концептуальні засади віктимології викликають етичні дискусії, не можна абстрагуватися від того факту, що ідея перемоги над злочинністю як явищем залишається утопічною мрією. Наш світ не є ідеальним, а реальність, на жаль, буде отруєна негативним явищем злочинності допоки існуватиме людство.

Френ Норіс у своєму дослідженні травми навів цікаву статистику щодо її впливу на життя: пожежа (вливає на 11 %), фізичне насильство (15 %), пограбування (25 %), аварія (23 %), утрата коханої людини унаслідок убивства, суїциду або нещасного випадку (30 %), який-небудь вид ушкодження (69 %) [168]. Одна подія може суттєво змінити життя індивіда, тому надзвичайно великої ваги набувають програми віктимологічної профілактики, оскільки краще запобігти, ніж витрачати значні ресурси на подолання травми, яка, на жаль, може бути непоправною. Дослідження показують, що життя після травми супроводжується значними когнітивними викривленнями. Унаслідок хронічного посттравматичного стресового розладу потерпілі очікують, що подальше життя буде коротким, складним та супроводжуватиметься почуттям власної безпорадності та роздробленістю особистості [159, с. 198].

За таких обставин, вважаємо за доцільне розглядати віктимологічну профілактику злочинності не як спробу насадити індивідам руйнівні установки, чи намагання перекласти відповідальність на вразливу сторону потенційної взаємодії з криміналітетом, натомість як сукупність можливих практик та методів знизити ймовірність переживання цього досвіду.

Тимчасово абстрагуючись від етимологічних дискусій, зауважимо, що профілактика відіграє ключову роль у протидії злочинності. Розумне попередження завжди буде доцільнішим, які б ефективні практики

подолання негативних наслідків злочинності не імплементувалися на державному рівні.

Професор Голіна В. В. надзвичайно влучно визначив сутність профілактики як сукупність «заходів, які здатні перешкодити реалізації небажаних явищ, подій, зв'язків, наслідків чогось», водночас науковець розглядає її як складову соціальної політики держави щодо запобігання злочинності, а також сукупність відповідних практик, які потребують спеціальних знань (у межах спеціально-кримінологічного запобігання), розмежовуючи поняття, на відміну від інших дослідників, які розглядають поняття профілактики та запобігання як синоніми [256, с. 147].

У межах профілактики дослідник виправдано здійснює ранжування заходів на такі чотири групи: профілактика випередження (напр. нормотворча діяльність); обмеження (управління діяльністю суб'єктів, які вживають конкретні кроки, спрямовані на мінімізацію негативних соціальних явищ); усунення (злагоджена та скоординована робота відповідних суб'єктів, спрямована на протидію злочинності); захисту (захист соціуму та матеріальних об'єктів від злочинних посягань) [256, с. 148]. Урбаністичні заходи запобігання та протидії злочинності, висвітлені у нашому дослідженні, доцільно розглядати у межах визначеної професором «профілактики захисту».

Досліджуючи аспекти віктимологічної профілактики вуличної насильницької злочинності, Півень А. В. висвітлив три ключові рівні попередження: 1) загальносоціальний (усунення соціальних причин злочинності – безробіття, маргіналізації, алкоголізації населення, низької правової культури); 2) спеціальний (робота з групами ризику, які з об'єктивних причин частіше стають учасниками або жертвами насильницьких інцидентів, напр. особи без визначеного місця проживання, залежні від речовин); 3) індивідуальний рівень (виховання у індивіда навичок безпечної поведінки, уміння передбачати ризикові ситуації та діяти в умовах потенційної загрози) [257].

Повертаючись до дискусійного питання використання терміну «жертва», а також «віктимна поведінка» хочемо навести відповідні застереження. У новітніх публікаціях, дотичних до теми віктимологічної складової насильницької злочинності, спостерігається поступовий перехід від використання стигматизуючих категорій та лейблування. Наприклад, дослідники вводять нову категорію: вцілілий (тобто не «victim», а «survivor»), проте дехто вбачає у цих понятійних видозмінах виключення досвіду віктимізації, а також дарвіністську риторику «виживання найсильніших» [258]. Критикується також наратив про «ідеальну жертву», оскільки він передбачає пасивність, безпорадність, а також змальовує взаємодію жертви та правопорушника як драматичну протидію «невинності та зла». Натомість намагання потерпілих проявляти себе як «вцілілих» (акцент на власній силі і боротьбі), варто розглядати як намагання зберегти гідність та цілісність особистості [264, с. 73, 86].

Зокрема вважаємо за доцільне зазначити, що оперувати словосполученням «профілактика віктимної поведінки» у контексті насильницької злочинності необхідно вкрай поміркувано, оскільки його використання щодо певного ряду злочинних посягань є етично недоцільним та може сприяти вторинній віктимізації особи [259, с. 16].

Загалом зазначимо, що семантичні питання у такій чутливій темі потребують подальшого обговорення, оскільки від сенсів, які вкладає особа у ту чи іншу словоформу, формується загальне світосприйняття. Розглянувши теоретичні аспекти віктимологічної профілактики, вважаємо за доцільне перейти до прикладних.

З метою актуалізації розуміння віктимологічної складової вуличної насильницької злочинності нами також було розроблено авторський опитувальник «З’ясування експертної думки щодо стану та можливих заходів запобігання вуличній насильницькій злочинності» та зібрано позиції різних представників юридичної професії (додаток Б).

Основні напрямки профілактики можна визначити, проаналізувавши найпоширеніші сценарії епізодів вуличного насильства, а також ризик-групу. Думки експертів розподілилися таким чином: 1) конфлікт, спричинений вживанням алкоголю чи психоактивних речовин 73,9 %; 2) конфлікт без конкретної причини за участі імпульсивних, агресивних та осіб з низьким рівнем самоконтролю 56,4 %; 3) бажання швидкого збагачення, зумовлене низьким рівнем (відсутністю) доходу 28,2 %; 4) конфлікт між знайомими/малознайомими з особистих (побутових) причин 27,1 %; 5) спонтанний конфлікт між незнайомцями 27,1 %; 6) відтворення злочинних сценаріїв неповнолітніми (молоддю) під впливом навіювання аудіо-візуальними медіапродуктами насильницьких моделей поведінки (бойовики, кримінальні драми, «трукрайм» подкасти) 25,5 %; 7) бажання продемонструвати умовну фізичну «мужність» перед потенційним статевим партнером (значимим оточенням) 14,9 %; 8) сутички конкуруючих груп: субкультур, підлітків, банд 13,8 %; 9) необхідність підтримати власний імідж, прагнення психологічного самоствердження 11,7 %; 10) прагнення індивідом перевірити себе на спроможність піти на ризик, скоївши злочинне посягання, уникнувши при цьому покарання 10,6 %. Один із респондентів надав розгорнуту відповідь, зазначивши, що низький рівень поваги до працівників поліції та впевненість у своїй безкарності впливає на рівень злочинності.

Відповідь на питання анкети «Чи спостерігаються у потерпілих від вуличних правопорушень такі особливості:» розподілилися так: 1) стан сп’яніння 43,5 %; 2) відсутні особливі риси, стати жертвою може будь-хто 19,9 %; 3) віктимна (нехтування заходами самобезпеки) або конфліктна\провокативна поведінка 15,1 %; вік, 18-24 років 15,1 %; вік, 25-34 років 15,1 %; 4) стать, переважно чоловіки 12,9 %; 5) вік, 35-44 років 11,8 %; 6) загальна фізична слабкість потерпілого 10,2 %; 7) неповнолітні 9,7 %; 8) зазвичай випадкові перехожі 8,1 %; вік, 45-54 років 8,1 %; 9) особи з фізичними\ментальними порушеннями 7,5 %; 10) візуальний імідж значного

матеріального достатку потерпілого 6,5 %; 11) похилий вік 5,4 %; стать, переважно жінки 5,4 %; 12) вік, 55-64 років 1,6 %.

Отже, керуючись експертною думкою, можемо зробити висновок, про те, що «кримінологічний сюжет» вуличного насильства пов'язаний із вживанням алкоголю чи психоактивних речовин; не має конкретної причини, оскільки провокується імпульсивними та агресивними особами з низьким рівнем самоконтролю; нерідко підставою вуличного насильства постає бажання швидкого збагачення, зумовлене низьким рівнем (відсутністю) доходу.

Найвищий ризик стати жертвою вуличного насильницького злочину мають особи, які знаходяться у стані сп'яніння. Значна кількість експертів вказали на те, що у жертви відсутні виняткові риси, тобто потенційно стати жертвою вуличного злочину може будь-хто. Однак, експерти також зазначили, що стати жертвою вуличного злочину вищу ймовірність має чоловік у віковому діапазоні від 18 до 34 років, а також вказали на те, що ризики підвищує нехтування заходами самоубезпечення або конфліктна\провокативна поведінка.

Результати опитування частково перегукуються із викладеною у публікації професора Б. М. Головкіна аналітикою. Дослідник виділив дві групи віктимно-активного населення: особи віком 18 – 24 та 30 – 39 років. Подібний віковий діапазон пояснюється закономірними для вказаних вікових груп соціально-психологічними процесами [261, с. 3].

Вищезазначене підштовхує до необхідності розкрити таке поняття як віктимізація, тобто підвищення соціальної вразливості особи до кримінального впливу, яке за збігу певних обставин сприяє вчиненню щодо неї кримінального посягання. Б. М. Головкін доцільно пропонує виокремити два типових сценарії віктимізації: 1) пов'язаний з хибним сприйняттям загроз та небажанням відповідно на них реагувати; 2) зумовлений тимчасовою розгубленістю у просторі й часі у момент перебування в незнайомих умовах, під час взаємодії з небезпечними особами. Науковець

вказує, що жертвами злочинів зазвичай стають дезадаптовані особи, котрі психологічно готові взяти на себе роль жертви, а також керуються інтуїтивним мисленням при виборі моделі поведінки у моменти необхідності реагувати на загрози [260].

Непоодинокі віктимологічні розвідки демонструють, що понад 80 % жертв тяжких насильницьких злочинів мали дозлочинні зв'язки зі зловмисником, зокрема 46 % мали родинні зв'язки; а решта – спільне дозвілля, вели разом побут або познайомилися за місцем роботи (навчання). Важливо додати, що взаємодія, переважно, мала характер конфліктної [261, с. 5]. На роздуми також наштовхує зауваження дослідників про те, що жертвами таких злочинів як крадіжка, грабіж, розбій та умисне вбивство переважно стають особи без постійного доходу (або із середнім по країні рівнем заможності), нерідко злочинці та їхні жертви є представниками одного соціального середовища [261, с. 4].

Наприклад, за даними Бюро юридичної статистики США 62 % жертв зґвалтування постраждали від людей, яких знали. Третина – від незнайомців. Основна ризик-група – це особи від 16 до 19 років. Значна кількість нападів відбувається на вулиці [159, с. 94-95].

Кримінологи також вказують, що на ризик стати жертвою злочину впливає уміння точно та своєчасно розпізнати джерела та види кримінальних загроз [260]. При взаємодії з малознайомими людьми необхідно усвідомлювати, що люб'язність не є рисою характеру, а часто постає лише інструментом для досягнення соціальних цілей.

Розбещувачі, наприклад, нерідко обирають відсторонених дітей, голодних до уваги, які не мають теплих зв'язків з батьківськими фігурами, оскільки їхню прихильність легше завоювати [159, с. 79].

А. Солтер справедливо заначила, що довірливість є украй небезпечною рисою характеру. Дослідниця навела кейс молодої жінки, яку підстеріг на сходах до її квартири чоловік та, за допомогою безглуздої балаканини зміг увійти до її квартири, а потім знущався, ледь не вбивши.

Автор виокремила маркери, на які мала б звернути увагу потерпіла: чоловік наводив багато зайвих деталей, щоб відволікти увагу потерпілої від факту, що він не увійшов за нею, а просто переховувався у приміщенні, чекаючи на потенційну жертву; обіцяв, що допоможе донести важкі сумки до дверей, а потім просто піде, випереджуючи її закономірні питання. Дослідниця також вказала на загальну для багатьох жінок набуту шкідливу рису – намагання згладжувати конфлікти [159, с. 176-177], що може призводити до безпорадності перед потенційною загрозою.

Однак, лише у 30 % злочинних посягань, відповідно до результатів кримінологічних досліджень, можна виокремити ознаки індивідуальної віктимності жертви, тобто, набутої у процесі здобування життєвого досвіду, властивості особистості. Дослідники вважають, що індивідуальна віктимність складається з двох елементів: 1) особистісний, що включає фізіологічні ознаки та особливі соціальні ролі (фізіологічні, психологічні та соціальні ознаки, які підвищують уразливість перед злочинним посяганням та «мотивують» злочинця зробити вибір на користь саме такої особи); 2) ситуаційний (збіг об'єктивних обставин, які підсилюють дію суб'єктивних рис та ознак; рідше – фатальний збіг обставин) [262, с. 12-15].

Вважаємо за доцільне укотре наголосити на тому, що вкрай цинічно перекладати відповідальність за злочин на жертву, однак не зайвим буде зазначити, що дієвим захисним механізмом, на жаль, постає усвідомлення, що наш світ не є безпечним місцем, тож не варто втрачати пильність.

У контексті віктимологічної аналітики, релевантними є зведені результати відповідей респондентів на поставлені питання (додаток А):

Таблиця «А»

Опитування громадян

Чи почуваєтеся Ви у безпеці, коли перебуваєте на вулиці серед дня (у контексті вуличної злочинності)?	**Чи почуваєтеся Ви у безпеці, коли перебуваєте на вулиці в темний період доби?**
дуже безпечно (12,9 %)	дуже безпечно (2,3 %)

переважно безпечно (65,9 %)	переважно безпечно (37,9 %)
нейтрально (16,7 %)	нейтрально (29,5 %)
іноді небезпечно (3,7 %)	іноді небезпечно (25,8 %)
дуже небезпечно (0,8 %)	дуже небезпечно (4,5 %)

Цікавим є гендерний розподіл відповідей на питання щодо відчуття безпеки на вулиці у темний та світлий період доби, оскільки трансформувалася традиційна картина, наразі небезпечніше себе почувають чоловіки. Закономірно, що обидві статі себе почувають безпечніше удень.

На думку респондентів комендантська година сприяє порядку на вулицях: на питання «Чи сприяє комендантська година підтриманню спокою та безпеки на вулиці у темний час доби?» «так» відповіли 53,8 % опитаних; «ні» – 46,2 %. Опитування також показало, що більшість респондентів не схильні користуватися допустимими засобами необхідної оборони, на питання «Чи маєте Ви зазвичай із собою якісь засоби для самозахисту?» «так» відповіли 29 % осіб, «ні» – 71 %. Результати можуть свідчити про відносну внутрішню впевненість у власній безпеці та відсутність потреби захищатися, оскільки ймовірність переживання досвіду взаємодії з криміналітетом є занизькою.

На питання «Чи вважаєте Ви, що пішохідний маршрут вашої дитини до навчального закладу/гуртків є безпечним?» респонденти відповіли: «так» (59,1 %); «ні» (29,2 %); «інше» (11,7 %). На питання «Як часто Ви чуєте про насильницькі злочини, які скоєно поблизу вашого поточного місця проживання?» Відповіді респондентів розподілилися так: «ніколи» (15,9 %); «рідко» (50 %); «іноді» (26,5 %); «часто» (6,8 %); «дуже часто» (0,8 %). На питання «Чи страждали Ви або хтось, кого Ви добре знаєте, від випадків насильства неподалік вашого поточного місця проживання?»: «так» (25 %); «ні» (72 %); «утриматись» (3 %). Результати підштовхують до

можливості припустити, що криміногенний фон за місцем проживання респондентів є низьким.

На питання «Чи виникала колись у Вас потреба змінювати свій звичний маршрут пересування та/або розпорядок дня задля уникнення певних місць, які викликають у Вас почуття небезпеки?» респонденти відповіли: «так, часто» (8,3 %); «так, іноді» (37,9 %); «ніколи» (34,8 %); «рідко» (19 %). Відповіді можуть свідчити про наявність у містах проживання ділянок вуличного середовища, які викликають психологічний дискомфорт та побоювання за власну безпеку, тому вкотре наголошуємо, що урбаністичні теорії, зокрема «психологія архітектури», мистецтво безпекової архітектоніки відіграють важливе значення у загальному підвищенні якості життя населення, зокрема і у контексті протидії вуличній насильницькій злочинності. Вважаємо за доцільне процитувати результати іншого соціологічного опитування, проведеного серед студентів міста Дніпра. Намагаючись з'ясувати спектр можливих небезпечних ситуацій у місті, дослідники отримали, зокрема такі результати: насильницький напад - 82,1 %; проникнення у житло та пограбування - 59,3 %; напад людей, які вживають наркотики - 54,8 %; крадіжка телефону, гаманця - 41 %; вимагання грошей - 15,1 %; можливість викрадення машини - 10,6%; можливе викрадення речей із автомобіля - 8,7% [263, с. 20].

Традиційно найбільший острах викликає насильство, оскільки саме це злодіяння залишає найбільші психологічні та фізичні наслідки. Значна кількість респондентів висловили побоювання з приводу нападу залежних осіб, що закономірно, оскільки поведінка таких індивідів хаотична та непередбачувана, через що мало піддається прогнозування та, відповідно, зменшує шанси розробити модель самозахисної поведінки у разі настання критичної ситуації.

Однією із особливостей вуличної злочинності постає висока латентність явища, протидія цьому негативному аспекту потребує відповідних профілактичних заходів, одним з яких постає підвищення

репутації працівників правоохоронних органів. На питання анкети «Чи погоджуєтеся ви з тезою, що складно сформувати кримінологічне розуміння вуличної злочинності у зв'язку із високою латентністю явища?» експерти відповіли: так (27,3 %); ні (10,2 %); складно відповісти (62,5 %), чим частково підтвердили тезу про латентність явища. Водночас на питання «Чи охоче потерпілі співпрацюють зі слідством?» респонденти-фахівці відповіли: так, охоче (7,2 %); переважно так (68,9 %); зазвичай ні (21,7 %); зовсім ні (2,2 %).

Важливим аспектом запобігання злочинності постає безпосередня участь громадян у цьому процесі. Вважаємо за доцільне розглядати це питання саме у контексті віктимологічної профілактики, оскільки абстрагування від концепту власної безпорадності перед загрозою додає впевненості та знижує страх перед злочинністю. Акцентуємо на тому, що не від усіх злочинів можна захиститися виключно завдяки алгоритму безпекових заходів, однак усвідомлення, навіть частково ілюзорне, контролю над ситуацією дає позитивний ефект.

Варто зауважити, що засади участі громадян в охороні громадського порядку передбачені окремим нормативно-правовим актом (Закон України «Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону» від 22.06.2000 № 1835-III), де зазначено, що: «громадяни України відповідно до Конституції України мають право створювати в установленому цим Законом порядку громадські об'єднання для участі в охороні громадського порядку і державного кордону, сприяння органам місцевого самоврядування, правоохоронним органам, Державній прикордонній службі України та органам виконавчої влади, а також посадовим особам у запобіганні та припиненні адміністративних і кримінальних правопорушень, захисті життя та здоров'я громадян, інтересів суспільства і держави від протиправних посягань …» [265].

Дослідження участі громадян в охороні правопорядку показало, що подібна форма самоорганізації притаманна переважно невеликим містечкам

або селам, оскільки в таких населених пунктах штатна забезпеченість співробітниками правоохоронних органів значно менша. Автори також навели приклади участі громадян у запобіганні злочинам, що вчиняються у громадських місцях: студентські оперативні загони у гуртожитках студмістечка Національного аерокосмічного університету імені М. Є. Жуковського, служба охорони студмістечка у Національному університеті «Львівська політехніка» тощо [266, с. 136-138].

Інтерактивне опитування показало, що наразі громадяни не схильні вдаватися до самоорганізації в питаннях убезпечення від вуличної злочинності, а також вважають, що вирішити проблему можливо за рахунок збільшення кількості патрулів (див. Додаток А). З одного боку, це позитивно з точки зору довіри до держави та її спроможності забезпечити правопорядок, з іншого – може свідчити про низьку залученість (зацікавленість) життям громади та слабкий розвиток інституту «громадянського суспільства» в Україні. Експерти (див. додаток Б) на подібне питання «Чи погоджуєтеся Ви з тезою, що збільшення кількості патрулів здатне попередити (стримати) вуличну злочинність?» відповіли: погоджуюсь (47,6 %); не погоджуюсь (28,6 %); не можу відповісти (23,8 %).

Водночас вважаємо за доцільне навести кейс із власного досвіду, який дещо виходить за рамки вуличної насильницької злочинності, однак є показовим у контексті здатності громадян до самоорганізації: йдеться про патрулі місцевих мешканців та територіальну оборону, котрі у перші дні повномасштабного вторгнення рф забезпечували безпеку на місцях. Зокрема, у дворі мого будинку (м. Київ, Солом'янський район) були організовані імпровізовані блокпости – мешканці за допомогою мішків з піском заблокували в'їзди до дворів; здійснювали нічне патрулювання прибудинкової території; організували NFC технологію пропуску до укриття для мешканців будинку задля запобігання проникненню ворожих диверсійно-розвідувальних груп.

Нами також було проведено опитування (2025 рік) з метою з’ясування поточної ситуації з місцевими ініціативами. На питання «Чи чули Ви колись про місцеві ініціативи щодо організації безпеки на вулицях вашого поточного місця перебування (проживання)?» респонденти відповіли: «так» (16 %); «ні» (84 %). На питання «Чи були Ви або ваші знайомі колись залучені до таких ініціатив ?» Відповіли: «так» (9,2 %); «ні» (90,8 %).

На загальне питання для з’ясування стану зацікавленості громадян питаннями забезпечення комфорту власного місця проживання «Чи залучені Ви або ваші сусіди до певних ініціатив щодо поліпшення життя у вашому місці поточного перебування та інших громадських активностей ?» респонденти відповіли: переважно так (11,4 %); інколи так (20,5 %); не дуже залучений (17,4 %); взагалі не залучений (42,4 %); не можу відповісти (8,3 %). Результати свідчать про необхідність подальшої роботи щодо популяризації інституту об’єднань співвласників багатоквартирного будинку, котрі останнім часом демонструють надзвичайну ефективність поєднання аспектів громадського контролю та самоорганізації у питаннях забезпечення власного добробуту. Варто додати, що у моменти, коли не закриті базові потреби (безпека, спокій, світло, вода тощо) важко спрямовувати емоційний ресурс на вирішення побутових та більш глобальних питань, однак, на нашу думку, етап післявоєнної відбудови знову поверне актуальність таким питанням.

Висновки до розділу 3

Розглянуто кримінально-правову політику як елемент загальнодержавної політики щодо протидії та запобігання злочинності, який охоплює організаційну діяльність, пов’язану зі стратегічним плануванням та розробкою комплексних тактичних заходів у сфері регулювання суспільних відносин із забезпечення правопорядку і публічної кримінологічної безпеки та формується під впливом об’єктивних соціально-економічних умов, що визначають зміст і напрями її реалізації.

Зауважено, що актуальні напрями кримінально-правової політики держави, можна виокремити, проаналізувавши «Стратегію розвитку Національної поліції України на 2026-2030 роки», серед них, зокрема реалізація проєкту «Поліцейський офіцер громади»; відкриття «поліцейських станцій»; реалізація проєкту «Безпечна школа»; розвиток системи відеонагляду; реалізація скандинавської моделі забезпечення публічної безпеки масових протестів за участі «Поліції діалогу»; протидія тяжким і особливо тяжким злочинам проти життя і здоров'я особи, проти власності; протидія незаконному обігові зброї; боротьба із організованою злочинністю; упровадження сервісного підходу, заснованого на кращих європейських практиках тощо.

Проаналізовано питання ефективності карально-виправних заходів у контексті вуличної насильницької злочинності, розглянуто Типовий розпорядок дня ув'язнених і засуджених та запропоновано включити у розклад активності, спрямовані на ресоціалізацію, консультації із клінічними психологами (поведінкова терапія, боротьба з гнівом, лікування адиктивної поведінки); приділено увагу ключовим аспектам запровадження відновного правосуддя для неповнолітніх сторін кримінального провадження.

Емпіричним методом виокремлено проблеми, які виникають під час досудового розслідування: відсутність відео з камер спостереження; неявка свідків; відмова потерпілого (його представника) від обвинувачення; надмірне навантаження та обмежені людські ресурси. Конкретизовано найпоширеніші причини недопустимості доказів відповіді розподілилися так: проживання свідків не за місцем реєстрації (зміна місця проживання, у т. ч. виїзд за межі України) у контексті ч. 4 ст. 95 КПК; показання з чужих слів; надання свідками пояснень телефоном; порушення процедури одержання доказів. Виокремлено актуальні проблеми кваліфікації: питання, пов'язані зі зміненим станом свідомості; відмежування незакінченого замаху від закінченого; питання умислу; визначення характеру насильства;

розмежування складів за ст. 186 та 187 ККУ; розмежування складів за ст. 185 та 186 ККУ.

Висвітлено особливості шведської моделі ресоціалізації та реінтеграції засуджених, її позитивні аспекти та критику, можливі причини значного зростання насильницької злочинності у Швеції у останні роки, а також ризики радикалізації підходу до боротьби зі злочинністю.

Зауважено, що у Німеччині існують окремі райони з високим рівнем насильницької злочинності, висвітлено можливі кримінологічні причини явища. Проаналізовано законодавчі засади реабілітації потерпілих у Німеччині, її практичні аспекти та роль неурядових організацій у цьому процесі. Проведено порівняльно-правовий аналіз законодавчої політики, пов'язаної із реабілітацією потерпілих від злочинів. Зауважено, що наразі в Україні відсутній спеціальний закон щодо компенсації шкоди, завданої потерпілим внаслідок насильницького кримінального правопорушення.

Розглянуто французький підхід до кримінально-правової політики у сфері виконання покарання, положення Кримінального кодексу Французької Республіки щодо ресоціалізації та пробації. Проведено порівняння із шведською системою.

Висвітлено стратегічний підхід ЄС до забезпечення безпеки громадських просторів. З метою глибшого розуміння зарубіжного досвіду визначення вектору кримінально-правової політики проведено типологізацію соціальних політик держав. Виокремлено потенційні пріоритетні напрями кримінально-правової політики України, ураховано результати анкетування громадськості та експертів.

Розглянуто технологічні інструменти стримування вуличної насильницької злочинності в Україні та світі. Досліджено нормативно-правове підгрунтя функціонування технологій у діяльності правоохоронних органів. Наголошено на етичних викликах, які постануть перед суспільством та державою, при ширшому запровадженні новітніх технологій, пов'язаних, зокрема з «інтелектуальним» спостереженням.

Наголошено на «запобіжній» сутності віктимологічної профілактики, а не дискредитуючій жертву. Проаналізовано позиції українських та зарубіжних науковців щодо актуальних питань віктимології. Акцентовано, що використання словосполучення «віктимна поведінка» не завжди є етично виправданим, особливо у контексті насильницьких злочинів, адже може сприяти вторинній віктимізації.

Емпірично узагальнено найпоширеніші сценарії епізодів вуличного насильства, серед них: 1) конфлікт, спричинений вживанням алкоголю чи психоактивних речовин; 2) конфлікт без конкретної причини за участі імпульсивних, агресивних та осіб з низьким рівнем самоконтролю. При намаганні з'ясувати особливі риси потерпілих від вуличних правовопорушень, зауважено, що такі риси відсутні, а стати жертвою може будь-хто, однак вирішальним фактором може бути стан сп'яніння.

У контексті питань самозахисту та залученості громадськості до процесу боротьби з криміналітетом наголошено, що на тому, що не від усіх злочинів можна захиститися виключно завдяки алгоритму безпекових заходів, однак усвідомлення, навіть частково ілюзорне, контролю над ситуацією дає позитивний ефект.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення та вирішення наукового завдання, що полягало у наданні кримінологічної характеристики вуличній насильницькій злочинності, визначенні її детермінант, причин та умов вчинення, а також розробці комплексу заходів запобігання досліджуваному явищу з акцентом на урбаністичний вимір протидії. За результатами проведеного дослідження сформульовано такі висновки.

1. Урбаністична кримінологія є окремим та мультидисциплінарним розділом кримінологічного знання, який не слід обмежувати виключно теорією «розбитих вікон» та звужувати спектр можливих заходів покращенням освітлення дорожньої мережі та житлових масивів; озелененням та розбудовою місць дозвілля загального користування, основну роль мають відігравати соціальні ініціативи, економічне стимулювання процесів розвитку громад та стратегічне архітектурне плануванням територій, яке набуде особливої актуальності під час поствоєнної відбудови та реконструкції міст України.

2. Урбанізація та соціальна структура міст є визначальними чинниками, які вступають у взаємодію з рівнем злочинності та здатні вплинути на громадську безпеку, попри увесь скептицизм, наша соціальна реальність настільки хаотично-нелінійна, що неможливо повністю відкинути можливість того, що фактори, об’єднані спільним знаменником: вуличний простір, урбаністична профілактика та насильницька злочинність перебувають у взаємодії та впливають один на одного.

3. Концентрична модель застосовна до індустріальних міст, які зростали за рахунок розвитку ринкової економіки, натомість українські міста розбудовувалися у іншому історичному контексті – планової економіки, за відсутності класової конкуренції, тому урбаністичні концепції слід імплементувати з урахуванням типології, історичної, планувальної та функціональної структури міст.

4. За даними сервісу Офісу Генерального прокурора «Статистика кримінальної протиправності» (працює у тестовому режимі) виокремлено показники питомої ваги вуличних злочинів та здійснено відповідне ранжування на прикладі районів Києва: Шевченківський – стаття 115, 185; Деснянський – 212; Солом'янський та Деснянський – 152; Солом'янський – 186; Оболонський – 187 КК України, що потребує розробки спеціалізованих профілактичних заходів відповідно до виду посягання.

5. Питома вага правопорушень, відповідальність за які передбачена статтями 115, 121, 152, 185, 186, 187 ККУ становить: 10,6 %; 0,29 %; 0,08 %; 12,7 %; 0,30 %; 0,06 % відповідно.

6. Внутрішня міграція населення, численні руйнування соціальної та виробничої інфраструктури, запровадження обмежень, передбачених правовим режимом воєнного стану впливає на динаміку окремих категорій злочинів, так і на можливості правоохоронних органів належним чином документувати та розслідувати злочини.

7. Дислокація епізодів вуличного насильства зосереджена у спальних районах, віддалених районах міст, поблизу барів/клубів та промисловій зоні. З'ясовано, що зростання насильницьких правопорушень спостерігається у вихідні (святкові дні). Піковими періодами викликів у зв'язку із епізодами вуличного насильства (до введення комендантської години) були вечір (18:00–22:00) та ніч (22:00–02:00). Сезоне зростання спостерігається у період зимових свят; літніх відпусток; повернення студентів до навчання (осінь), а також під час канікул у школярів; у періоди, пов'язані із загальноміськими заходами (концерти, фестивалі, ярмарки, спортивні змагання).

8. Прийняття Закону України «Про забезпечення участі цивільних осіб у захисті України» від 03.03.2022 № 2114-IX поки що суттєво не вплинуло на рівень вуличного насильства із застосуванням вогнепальної зброї, натомість зі згаданим нормативно-правовим актом пов'язували безліч побоювань та вбачали виклики для громадського порядку.

9. Портрети вуличного злочинця, притягнутого: 1) за статтею 115 ККУ: чоловік 40-54 роки; освіта базова середня або профільна середня; є працездатним, але не працює та не навчається. Кількість правопорушень за статтею 115 ККУ, здійснених у стані алкогольного сп'яніння складає 342; у тверезому – 670; у стані наркотичного сп'яніння – 8; 2) за статтею 121 ККУ: чоловік 40-54 роки; освіта базова середня або профільна середня; є працездатним, але не працює та не навчається. Кількість правопорушень за статтею 121 ККУ, здійснених у стані алкогольного сп'яніння складає 426; у тверезому – 1003; у стані наркотичного сп'яніння – 10; 3) за статтею 152 ККУ: чоловік 18-28 років; освіта базова середня або профільна середня; є працездатним, але не працює та не навчається. Кількість правопорушень за статтею 152 ККУ, здійснених у стані алкогольного сп'яніння складає 49; у тверезому – 181; у стані наркотичного сп'яніння – 0; 4) за статтею 185 ККУ: чоловік 29-39 років; освіта базова середня або профільна середня; є працездатним, але не працює та не навчається. Кількість правопорушень за статтею 185 ККУ, здійснених у стані алкогольного сп'яніння складає 548; у тверезому – 18544; у стані наркотичного сп'яніння – 0; 5) за статтею 186 ККУ: чоловік 29-39 років; освіта базова середня або профільна середня; є працездатним, але не працює та не навчається. Кількість правопорушень за статтею 186 ККУ, здійснених у стані алкогольного сп'яніння складає 137; у тверезому – 1296; у стані наркотичного сп'яніння – 10; 6) за статтею 187 ККУ: чоловік 29-39 років; освіта базова середня або профільна середня; є працездатним, але не працює та не навчається. Кількість правопорушень за статтею 187 ККУ, здійснених у стані алкогольного сп'яніння складає 41; у тверезому – 312; у стані наркотичного сп'яніння – 03.

10. Середній вік вуличного злочинця складає 34-35 років, стать: чоловіча, рівень освіти: базова середня або профільна середня; такий чоловік є працездатним, але не працює та не навчається; більшість вуличних правопорушень здійснюється у тверезому стані, однак частка

правопорушень, здійснених у стані алкогольного сп’яніння залишається значною, частка правопорушень, скоєних у стані наркотичного сп’яніння, залишається незначною.

11. Типологізація вуличних злочинців за морально-психологічними ознаками: а) «жертва обставин»; б) «бунтівник»; в) «хижак»; г) «перформер; г) «привид».

12. Найпоширеніші сценарії епізодів вуличного насильства: 1) конфлікт, спричинений вживанням алкоголю чи психоактивних речовин; 2) конфлікт без конкретної причини за участі осіб імпульсивних, агресивних та з низьким рівнем самоконтролю.

13. Віктимологічна профілактика вуличної насильницької злочинності має ґрунтуватися на екологічному підході, зосередженому на її «превентивній», а не стигматизуючій сутності. Встановлено, що потенційна жертва вуличної насильницької злочинності не має виняткових рис (експертам було надано перелік рис «вразливості»), однак підвищений ризик стати потерпілим від вуличного правопорушення є у осіб, які знаходяться у стані сп’яніння (наркотичного та/або алкогольного).

14. Запобіжними заходами у сфері профілактики вуличної злочинності є: збільшення кількості камер спостереження; покращення якості вуличного освітлення, зокрема використання блакитного освітлення (чинить заспокійливий вплив; яскравіше освітлюють простір); посилення патрулювання; заходи, спрямовані на підвищення довіри до правоохоронних органів та судової системи, а також забезпечення невідворотності покарання; постійна зайнятість підлітків у позашкільний час; посилення обмежень, пов’язаних із продажем алкоголю (за віком, у вечірні години).

15. Дані статистики свідчать про виразну тенденцію до зростання випадків умисних убивств; показники за ст. 121 ККУ залишаються відносно стабільними; після стрибка у 2023 році, показники за ст. 152 ККУ фіксуються на одному рівні; динаміка крадіжок влучно ілюструє вплив

війни на злочинну активність населення; спостерігається негативна динаміка за ст. 186 ККУ; показники розбоїв зменшилися майже удвічі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Gilles Palsky. Connections and exchanges in European thematic cartography. The case of 19 th century choropleth maps. *Belgeo. Revue belge de géographie.* 2008 (3-4). p. 413–426.

2. Mayhew, Henry. *London labour and the London poor: A cyclopædia of the condition and earnings of those that will work, those that cannot work, and those that will not*. Vol. 1. Cosimo, Inc., 2009.

3. Ferracuti S. Cesare Lombroso (1835–1907). *The Journal of Forensic Psychiatry*. 1996. Vol. 7, № 1. P. 130–149.

4. Lombroso G. Criminal man. New York : G. P. Putnam's sons, 1911. 322 p.

5. Yan Y. A Summary of Ferri's Social Defense Theory from the Perspective of Positivism Philosophy. *Proceedings of the 2nd International Conference on Contemporary Education, Social Sciences and Ecological Studies (CESSES 2019)*. Paris : Atlantis Press, 2019. P. 634–638.

6. Renneville M. Gabriel Tarde (1843–1904). *Encyclopedia of Law and Society. American and Global Perspectives* / ed. D. S. Clark. Sage Publications, 2007. URL: https://shs.hal.science/halshs-01390379v1 (last accessed: 12.02.2023).

7. Tosti G. The Sociological Theories of Gabriel Tarde. *Political Science Quarterly*. 1897. Vol. 12, № 3. P. 490–511.

8. Vaughan L., Geddes I. Urban form and deprivation: A contemporary proxy for Charles Booth's analysis of poverty. *Radical Statistics*. 2009. Issue 99. P. 46–68.

9. Bales K. Early Innovations in Social Research: The Poverty Survey of Charles Booth : thesis for the degree of Ph.D. London School of Economics and Political Science. London, 1999.

10. O'Brien M., Yar M. Criminology: the key concepts. New York : Routledge, 2008. 219 p.

11. Park R. E. The City: Suggestions for the Investigation of Human Behavior in the City Environment. *American Journal of Sociology*. 1915. Vol. 20, № 5. P. 577–612.

12. Fraser A. Gangs & Crime: Critical Alternatives. London : SAGE Publications Ltd, 2017. 312 p.

13. Singer S. I. America's safest city: Delinquency and modernity in suburbia. New York : NYU Press, 2014. 320 p.

14. Doucet J. M., Lee M. R. Civic community and violence in rural communities. *The Routledge International Handbook of Rural Criminology* / ed. J. Donnermeyer. New York : Routledge, 2016. P. 15–24.

15. Бабійчук В. С. Підходи до запобігання вуличній насильницькій злочинності: огляд урбаністичних теорій. *Актуальні проблеми протидії злочинності та корупції* : збірник тез Всеукраїнської науковопрактичної конференції (Харків, 17 лютого 2023 р.). Харків: Юрайт, 2023. С. 184–189.

16. Bratton W. J. Zero Tolerance: Policing a Free Society. London : IEA Health and Welfare Unit, 1997. 151 p. URL: https://civitas.org.uk/content/files/cw351.pdf (last accessed: 12.02.2023).

17. Wilson J. Q., Kelling G. Broken Windows: The Police and Community Safety. *Atlantic Monthly.*1982. Vol. 249, № 3. P. 29–38. URL: http://faculty.washington.edu/matsueda/courses/587/readings/Wilson%20and%20Kelling%20(1982).pdf (last accessed: 07.02.2023).

18. Donnelly P. G. Newman, Oscar: Defensible Space Theory. Sociology, Anthropology, and Social Work Faculty Publications. 2010. Paper 30. URL: https://ecommons.udayton.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1026&context=soc_fac_pub (last accessed: 11.02.2023).

19. Reynald D. M., Elffers H. The Future of Newman's Defensible Space Theory. *European Journal of Criminology*. 2009. Vol. 6, № 1. URL: https://resaud.net/wp-content/uploads/2024/03/Reynald-et-Elffers-The-Future-of-Newmans-Defensible-Theory.-Linking-.pdf (last accessed: 21.10.2025).

20. Crowe T. D., Zahm D. L. Crime Prevention through Environmental Design. *NAHB Land Development Magazine*. 1994. P. 22–27. URL: https://popcenter.asu.edu/sites/g/files/litvpz3631/files/Responses/closing_streets/PDFs/Crowe_Zahm_1994.pdf (last accessed: 12.02.2023)

21. Jacobs J. The Death and Life of Great American Cities. New York : Random House, 1961. 472 p.

22. Hagan J., Radoeva D. Crime and Capitalization in the Czech Republic. *The Crime Conundrum: Essays on Criminal Justice* / ed. by L. M. Friedman, G. Fisher. Boulder : Westview Press, 1997. P. 75–92.

23. Atkinson R., Millington G. Urban Criminology: The City, Disorder, Harm and Social Control. London : Routledge, 2018. 306 p.

24. Бойко В. В. Особливості кримінологічного дослідження тяжкої насильницької злочинності проти життя та здоров'я особи в особливо великих містах України. *Питання боротьби зі злочинністю* : зб. наук. пр. / редкол.: В. І. Борисов та ін. Харків : Право, 2017. Вип. 34. С. 142–157.

25. Бойко В. В. Специфіка детермінації тяжкої насильницької злочинності проти життя та здоров'я особи в особливо великих містах України. *Часопис Київського університету права*. 2018. № 2. С. 297–302. URL: https://www.google.com/url?sa=t&source=web&rct=j&opi=89978449&url=http://jnas.nbuv.gov.ua/j-pdf/Chkup_2018_2_61.pdf&ved=2ahUKEwiskO_M0MiLAxVPFBAIHf3qFEEQFnoECBsQAQ&usg=AOvVaw2AhVnrnlOLjB4IvRTZ123e (дата звернення: 12.02.2023).

26. Бойко В. В. Кримінологічна характеристика та запобігання тяжкій насильницькій злочинності проти життя та здоров'я особи в особливо великих містах України: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, НДІ вивч. проблем злочинності ім. В. В. Сташиса, Нац. акад. прав. наук України. Харків, 2018. 280 арк.

27. Ніщик Т. О. Простір міста та альтернативи його розвитку. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права*. 2010. Вип. 4. С. 124–128. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzlubp_2010_4_29 (дата звернення: 12.02.2023).

28. Кримінологічні проблеми попередження злочинності неповнолітніх у великому місті: досвід конкретно-соціологічного дослідження : монографія / В. В. Голіна, В. П. Ємельянов, В. Д. Воднік та ін. ; за заг. ред. В. В. Голіни, В. П. Ємельянова. Харків : Право, 2006. 296 с. URL: https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/MONOGRAFII_2009/GolinaMono2006.pdf (дата звернення: 14.02.2023).

29. Богатирьов І. Г., Кисильов М. О. Кримінологічні засади запобігання злочинності у великому місті на регіональному рівні : монографія. Бровари: ПФПА, 2010. 160 с.

30. Бесчастний В. Кримінологічний аналіз стану злочинності в Україні. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 1. С. 207–213. URL: http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2017/1/40.pdf (дата звернення: 14.02.2023).

31. Бабенко А.М. Запобігання злочинності в регіонах України: концептуально-методологічний та праксеологічний вимір : монографія. Одеса : ОДУВС, 2014. 416 с.

32. Бабенко А.М. Регіональна злочинність в Україні: закономірності, детермінація та запобігання : дис. … д-ра юрид. наук: 12.00.08. Запоріжжя, 2015. 515 с.

33. Голуб М. В. Адміністративно-правове регулювання охорони громадського порядку у регіоні : автореф. дис. … канд. юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2013.

34. Марченко О. В., Аванесова Н. Е. Аналіз соціально-економічних передумов розвитку міста. *Науковий вісник Чернігівського державного інституту економіки та управління*. 2013. № 4 (20). С. 60 –71.

35. Батиргареєва В.С. Урбаністична кримінологія як актуальний напрям знання у запобіганні злочинності. *Кримінальні загрози в секторі безпеки: практика ефективного реагування*: матеріали панельної дискусії III Харківського міжнародного юридичного форуму. Харків: Право, 2019. С. 10–14.

36. Денисова Т. А., Шеремет О. С. Запобіжні заходи в межах інфраструктурного, технологічного та соціального розвитку сучасних міст: завдання та рішення. *Кримінальні загрози в секторі безпеки: практики ефективного реагування* : матеріали панельної дискусії III Харків. міжнар. юридичного форуму «Право» (Харків, 26 верес. 2019 р.). Харків : Право, 2019. С. 25–29.

37. Charter of Public Space. Adopted in Rome, final session of the II Biennial of Public Space, 18th May 2013. URL: https://habnet.unhabitat.org/sites/default/files/documents/Charter%20of%20Public%20Space.pdf (дата звернення: 01.04.2024).

38. Главацький О. З. Історичний аналіз архітектурно-просторових принципів створення безпечного середовища та їх зв'язок з сучасними теоріями запобігання злочинності. *Містобудування та територіальне планування*. 2016. Вип. 59. С. 65–80. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/MTP_2016_59_13 (дата звернення: 01.04.2024).

39. Главацький О. З. Архітектурно-просторові характеристики місць підвищеної кримінологічної небезпеки у м. Львові. *Сучасні технології та методи розрахунків у будівництві*. Луцьк : ЛНТУ, 2016. № 5. С. 316–323

40. Главацький О. З. Архітектурно-планувальні детермінанти зон підвищеної криміногенності великого міста (на прикладі м. Львова). *Містобудування та територіальне планування* : наук.-техн. збірник. Київ : КНУБА, 2016. № 60. С. 46–62.

41. Колодяжний М. Г. Архітектурна профілактика злочинності. *Вісник ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка*. 2020. Вип.1 (89). С. 259–267.

42. Лукашевич С. Ю., Бондаренко Б. К., Салаєва К. А., Бондаренко К. Е. Забезпечення кримінологічної безпеки засобами архітектурного планування урбанізованих просторів. *Будівельне право: теорія та практика містопланування та містобудування* : зб. наук. пр. Київ–Тернопіль : Економічна думка, 2020. Вип. IV. С. 68–72.

43. Вдовиченко О. М. До питання превенції злочинів шляхом змін у навколишній інфраструктурі. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2021. № 3. С. 3–7. URL: http://www.sulj.oduvs.od.ua/archive/2021/3/part_2/1.pdf (дата звернення: 01.04.2024).

44. Головкін Б. М. Злочинність на вулицях та в інших громадських місцях. *Питання боротьби зі злочинністю* : зб. наук. пр. Харків : Право, 2013. Вип. 26. С. 87–98. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/d02990d8-ed58-4e79-8ce2-390fd59a6e7c/content (дата звернення: 01.04.2024).

45. Чекмарьова І. М. Запобігання злочинності у прикордонних регіонах Півдня України : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Одеса, 2017. 307 с.

46. Сметаніна Н. В. Наукові підходи до теорії злочинності у сучасній українській кримінології : монографія / за заг. ред. В. В. Голіни. Харків : Право, 2016. 192 с.

47. Бабійчук В. С. Актуалізація поняття вуличної злочинності. *Юридичний науковий електронний журнал*, 2024. № 6. С. 278 – 281.

48. Про автомобільні дороги : Закон України від 08.09.2005 р. № 2862-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2862-15#Text (дата звернення: 01.04.2024).

49. ДБН Б.2.2-12:2019. Планування та забудова територій : затв. Наказом Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України від 26.04.2019 р. № 104. URL: https://e-

construction.gov.ua/laws_detail/3260441209981634046?doc_type=2 (дата звернення: 01.04.2024).

50. Про благоустрій населених пунктів : Закон України від 06.09.2005 р. № 2807-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2807-15#Text (дата звернення: 01.04.2024).

51. Положення про Єдиний реєстр досудових розслідувань, порядок його формування та ведення: затв. наказом Ген. прокурора від 30.06.2020 р. № 298 (у ред. наказу від 17.08.2023 р. № 231). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0298905-20#Text (дата звернення: 02.04.2024).

52. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 18 квітня 2018 року у справі № 569/1111/16-к. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/73532589 (дата звернення: 05.04.2024).

53. Про заходи щодо попередження та зменшення вживання тютюнових виробів і їх шкідливого впливу на здоров'я населення : Закон України від 22.09.2005 р. № 2899-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2899-15#Text (дата звернення: 05.04.2024).

54. Про єдиний облік злочинів : Інструкція, затв. Спільним наказом Генеральної прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Державної податкової Адміністрації України, Міністерства юстиції України від 26 березня 2002 року № 20/84/293/126/18/5. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0020900-02#Text (дата звернення: 07.04.2024).

55. Інструкція про організацію патрульно-постової служби Військовою службою правопорядку у Збройних Силах України : затв. наказом Міністерства оборони від 10.10.2016 р. № 515. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1429-16#Text (дата звернення: 10.05.2024).

56. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон України від 07.12.1984 р. № 8073-X. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text (дата звернення: 11.05.2024).

57. Fedchak I., Kondratiuk O., Movchan A., Poliak S. Theoretical foundations of hot spots policing and crime mapping features. Social & Legal Studios. 2024. Vol. 7, №. 1. P. 174– 183. URL: https://sls-journal.com.ua/web/uploads/pdf/Social_and_Legal_Studios_Vol.7_No.1_2024-174-183.pdf (дата звернення: 12.05.2024).

58. Півень А. В. Кримінологічна характеристика та профілактика вуличної насильницької злочинності : дис... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2013. С. 253.

59. Бєліков К. А. Вулична злочинність в Україні як об'єкт кримінологічного дослідження: поняття та основні прояви. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2019. № 6. С. 318–321. URL: http://lsej.org.ua/6_2019/78.pdf (дата звернення: 01.06.2024).

60. Summary Offences Act 1966. ACT No. 7405/1966. URL: https://www.legislation.vic.gov.au/in-force/acts/summary-offences-act-1966/121 (дата звернення: 10.07.2024)

61. Criminal Justice Act 1972. URL: https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1972/71/contents (дата звернення: 10.07.2024)

62. City of Boston Municipal Code. URL: https://codelibrary.amlegal.com/codes/boston/latest/boston_ma/0-0-0-13884 (дата звернення: 10.07.2024)

63. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 р. № 580-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text (дата звернення: 12.07.2024).

64. Бабійчук В. С. Підходи до розуміння насильницької злочинності: міжнародний вимір. *Кримінально-правова охорона безпеки людини, нації,*

світу: фундаментальність, трансдисциплінарність і ноонауковість убезпечення : матеріали VIII міжнар. наук.практ. конф. (м. Харків, 17 трав. 2024 р.). Харків: Право, 2024. С. 159-163.

65. Вебпортал «Новий Кримінальний кодекс». URL: https://newcriminalcode.org.ua/criminal-code (дата звернення: 01.12.2025).

66. Krug E. G., Dahlberg L. L., Mercy J. A., Zwi A. B., Lozano R. et al. World Report on Violence and Health. Geneva : World Health Organization, 2002. 346 p. URL: https://iris.who.int/bitstream/handle/10665/42495/9241545615_eng.pdf (дата звернення: 22.04.2024).

67. United States v. Taylor : judgment of the Supreme Court of the United States, October Term, 2021, No. 20–1459. URL: https://www.supremecourt.gov/opinions/21pdf/20-1459_n7ip.pdf (дата звернення: 22.04.2024).

68. Smith H. R. The Federal «Crime of Violence» Definition: Overview and Judicial Developments. *Congressional Research Service,* 2018. URL: https://sgp.fas.org/crs/misc/R45220.pdf (дата звернення: 23.04.2024).

69. United States Code. Title 18. Crimes and Criminal Procedure. § 924. URL: https://codes.findlaw.com/us/title-18-crimes-and-criminal-procedure/18-usc-sect-924/ (дата звернення: 24.04.2024).

70. New York Consolidated Laws. Penal Law. § 70.02: Sentence of imprisonment for a violent felony offense. URL: https://codes.findlaw.com/ny/penal-law/pen-sect-70-02.html (дата звернення: 24.04.2024).

71. German Criminal Code / transl. by prof. Dr. Michael Bohlander. URL: https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_stgb/englisch_stgb.html (дата звернення: 24.04.2024).

72. *Volodina v. Russia* : judgment of the European Court of Human Rights, 09.07.2019, Application No. 41261/17. URL:

https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22001-194321%22]} (дата звернення: 25.04.2024).

73. Criminal Justice Act. 1988 : Chapter 33. URL: https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1988/33/data.pdf (дата звернення: 24.04.2024).

74. Offences against the Person, Incorporating the Charging Standard : Legal Guidance, Violent Crime. Crown Prosecution Service. 2022. URL: https://www.cps.gov.uk/legal-guidance/offences-against-person-incorporating-charging-standard (дата звернення: 24.04.2024).

75. Misalati, R. v. : judgment of the Court of Appeal (Criminal Division) of England and Wales, 15 December 2017, [2017] EWCA Crim 2226. URL: https://www.bailii.org/ew/cases/EWCA/Crim/2017/2226.html (дата звернення: 25.04.2024).

76. Tashian R. I., Tavolzhanska Y. S., Tavolzhanskyi O. V., Grynchak S. V., Smetanina N. V. Scientific doctrine as a source of law in international law and legal systems of the world = A Doutrina como fonte de direito no direito internacional e nos sistemas jurídicos mundiais. *Revista Juridica Portucalense*. 2023. Spec. Iss. P. 232–252.

77. Бєліков К. А. Кримінологічна характеристика та запобігання вуличній злочинності в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Кривий Ріг, 2020. 20 с.

78. Onyeneke C. C., Karam A. H. An Exploratory Study of Crime: Examining Lived Experiences of Crime through Socioeconomic, Demographic, and Physical Characteristics. *Urban Science*. 2022. Vol. 6, № 3. Article 43. URL: https://www.mdpi.com/2413-8851/6/3/43 (дата звернення: 30.10.2025).

79. Вулична злочинність від початку війни знизилася на 20-30% – Вигівський. *Укрінформ*. 2024. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3816961-vulicna-zlocinnist-vid-pocatku-vijni-znizilasa-na-2030-vigivskij.html (дата звернення: 30.10.2025).

80. Пащенко Є. М. Кримінологічна характеристика та запобігання насильницькій злочинності військовослужбовців : дис. … д-ра юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2021. 225 с.

81. Бєліков К. А. Кримінологічна характеристика та запобігання вуличній злочинності в Україні: дис. … канд. юрид. наук. Київ, 2020. 234 с.

82. Burdick-Will J., Stein M. L., Grigg J. Danger on the Way to School: Exposure to Violent Crime, Public Transportation, and Absenteeism. *Sociological Science*. 2019. Vol. 6. P. 118–142. URL: https://www.researchgate.net/publication/330891745_Danger_on_the_Way_to_School_Exposure_to_Violent_Crime_Public_Transportation_and_Absenteeism (дата звернення: 30.10.2025).

83. Tutenges S., Sandberg S. Varieties of Violence in Street Culture. *Deviant Behavior*. 2024. Vol. 45, № 2. P. 179–191. URL: https://www.researchgate.net/publication/377810845_Varieties_of_Violence_in_Street_Culture (дата звернення: 30.10.2025).

84. Newman O. Architectural Design for Crime Prevention. New York: New York University, 1973. 214 p.

85. Стасенко В. І. До питання про визначення поняття вуличної злочинності. *Право і суспільство.* 2012. № 3. с. 209-212.

86. United States v. Davis et al. : judgment of the Supreme Court of the United States, October Term, 2018, No. 18-431. URL: https://supreme.justia.com/cases/federal/us/588/18-431/case.pdf (дата звернення: 22.04.2024).

87. Колодяжний М. Г. Стратегія зменшення можливостей учинення злочинів: зарубіжні реалії, перспективи запровадження в Україні : монографія. Харків : Право, 2018. 228 с.

88. Бєліков Ю. М. Запобігання злочинності у діяльності недержавних охоронних організацій та значення кримінологічної характеристики злочинів для забезпечення цієї діяльності. *Право і суспільство*. 2013. № 6. С. 289–293.

89. Старко О. Злочини проти життя та здоров'я особи: кількісно-якісні показники за 2013–2019 рр. *Історико-правовий часопис.* 2020. № 1. С. 106-110.

90. Ободов Н. А., Беспаль О. Л. Стан злочинності в Україні у 2020–2022 роках (окремі кількісно-якісні показники). *Київський часопис права.* 2023. № 2. С. 78-94.

91. Сметаніна Н. В. Соціальні наслідки злочинності і їх вплив на сучасне суспільство. *Právna veda a prax v treťom tisícročí = Юридична наука та практика у третьому тисячолітті* : матеріали міжнар. наук. конф. (Кошице, Словацька Республіка, 27–28 лют. 2015 р.). Кошице, 2015. С. 161–164.

92. Статистична інформація Генеральної прокуратури України про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування. URL: https://new.gp.gov.ua/ua/posts/statistika (дата звернення: 01.11.2025).

93. Шум С. С. Стан насильницької злочинності в Україні. *Право та державне управління*. 2021. № 1. С. 116–124. URL: https://pdu-journal.kpu.zp.ua/archive/1_2021/20.pdf (дата звернення: 23.04.2024).

94. Система міського відеонагляду «Безпечне місто». https://infotech.com.ua/projects/sistema-bezopasnyy-gorod (дата звернення 24.04.2024).

95. Finney A. Violence in the Night-Time Economy: Key Findings from the Research. London : Home Office Research Development and Statistics Directorate, 2004. URL: https://popcenter.asu.edu/sites/g/files/litvpz3631/files/problems/assaultsinbars/PDFs/Finney_2004.pdf (дата звернення: 25. 04.2024).

96. Lauritsen J. L., White N. Seasonal Patterns in Criminal Victimization Trends. Washington : US Department of Justice, Bureau of Justice Statistics, 2014. URL: https://bjs.ojp.gov/content/pub/pdf/spcvt.pdf (дата звернення: 25. 04.2024).

97. Хавронюк М. І. Злочинність в Україні у 2019–2024 роках: рівень, структура, динаміка, прогнози. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2025. URL: https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2025/07/46-3.pdf (дата звернення 24.11.2025).

98. Постанова Верховного Суду від 04 лютого 2020 року у справі № 705/623/18. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/87485353 (дата звернення: 05.04.2024).

99. Постанова Верховного Суду від 15 листопада 2018 року у справі № 335/1893/16-к. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/78011394 (дата звернення: 05.04.2024).

100. Постанова Верховного Суду від 31 липня 2018 року у справі № 405/3734/16-к. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/75692169 (дата звернення: 05.04.2024).

101. Постанова Верховного Суду від 12 грудня 2019 року у справі № 646/7942/14-к. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/86505867 (дата звернення: 05.04.2024).

102. Постанова Верховного Суду від 24 квітня 2018 року у справі № 235/164/16-к. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/73627812 (дата звернення: 05.04.2024).

103. Постанова Верховного Суду від 01 березня 2023 року у справі № 305/1573/16. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/109446137 (дата звернення: 05.04.2024).

104. Голіна В. В., Головкін Б. М. Кримінологія : підручник / Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків : Право, 2014. 439 с.

105. Кожина А. В., Орищук В. В., Маркіна С. М. Аналіз можливостей застосування етичного штучного інтелекту та інструментів Smart City для відновлення України на шляху до ЄС : аналітичне дослідження. Київ : ІГС, 2025. 36 с.

106. Фіалка М. І. Показники злочинності. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2016. № 2 (7). С. 361-367.

107. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика : у 3 кн. Київ : Ін Юре, 2007. Кн. 1 : Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. 424 с.

108. Головкін Б. М. Про детермінацію злочинності. *Часопис Київського університету права*. 2020. № 1. С. 274-280. URL: https://chasprava.com.ua/index.php/journal/article/view/301/286 (дата звернення 21.10.2025).

109. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text (дата звернення: 01.11.2025).

110. Потапова Д. І., Василенко А. В., Гармаш В. В. Зміни в кримінальному законодавстві внаслідок воєнного стану 2022. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 4. URL: http://lsej.org.ua/4_2023/124.pdf (дата звернення: 21.05.2025).

111. Давидова Т. О. Система кількісних та якісних показників як основа дослдження кримінологічної характеристики корупції. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2014. № 5. С. 107-110. URL: http://lsej.org.ua/5_2014/30.pdf (дата звернення: 21.05.2025).

112. Литвак О. М. Злочинність, її причини і профілактика. Київ, 1997. 167 с.

113. Курс кримінології. Загальна частина : підручник : у 2 кн. / О. М. Джужа, П. П. Михайленко, О. Г. Кулик та ін.; за заг. ред. О. М. Джужи. Київ : Юрінком Інтер, 2001. 352 с.

114. Удренас Г. І., Мусаєва С. С., Угрін О. В. Стан та профілактика вуличної злочинності органами Національної поліції України в умовах воєнного стану в Україні. *Українська поліцеїстика: теорія, законодавство, практика*. 2025. № 4. с. 91-94. URL: http://www.policeyistika.dnuvs.ukr.education/index.php/policeyistyka/article/view/317/288 (дата звернення: 29.12.2025).

115. Оболенцев В. Ф. Латентна злочинність: проблеми теорії та практики попередження. 2-ге вид., перероб. та доп. Харків : ФОП Віденський Л. М., 2012. 119 с.

116. Сметаніна Н.В. «Ціна» злочинності в сучасній кримінології: нові виклики для суспільства. *Порівняльно-аналітичне право.* 2015. № 2. С. 208–210. URL: https://dspace.uzhnu.edu.ua/ server/api/core/bitstreams/ 5ced5814-7f99- 4e0f- 82b8- dc7c04dccf04/ content (дата звернення: 10.06.25).

117. Рущенко І.П. Соціологія злочинності. Харків : Видавництво національного університету внутрішніх справ, 2001. 370 с.

118. Bellair P. Social Disorganization Theory. *Oxford Research Encyclopedia of Criminology*, 2017. URL: https://oxfordre.com/criminology/display/10.1093/acrefore/9780190264079.001.0001/acrefore-9780190264079-e-253 (дата звернення: 25.05.2025).

119. Cohen A. Subculture Theory: Delinquent Boys. *Criminology Theory: Selected Classic Readings* / ed. by F. P. Williams, M. D. McShane. London and New York: Routledge, 2016. p. 133–48.

120. Туленков М. В. Конфліктологічна парадигма в соціології Макса Вебера. *Інститут підготовки кадрів державної служби зайнятості України.* 2010. С. 120-128.

121. Nolen J. L. Albert Bandura. *Encyclopedia Britannica.* 22 Jul. 2024. URL: https://www.britannica.com/biography/Albert-Bandura (дата звернення: 10.06.25).

122. Sellin, T. Culture conflict and crime. *American Journal of sociology.* 1938. Vol. 44, № 1. P. 97-103.

123. Sykes G. M., Matza D. Techniques of Neutralization: A Theory of Delinquency. *American Sociological Review*. 1957. Vol. 22, № 6. P. 664–670.

124. Ball R. A. An Empirical Exploration of Neutralization Theory. *Criminologica*. 1966. Vol. 4. P. 22–32.

125. Becker H. Outsiders. *Criminology Theory: Selected Classic Readings* / ed. by F. P. Williams, M. D. McShane; New York : Routledge, 2010. P. 187-198.

126. Yevdokimova, O., Okhrimenko, I., Filonenko, V., Shylina, A., Ponomarenko, Y., Okhrimenko, S., & Aleksandrov, D. The Problem of Unconscious Aggressiveness of Criminals in the Conditions of Postmodern Society Development. *Postmodern Openings*. 2020. Vol. 11, № 2 (Suppl. 1). P. 182-199. URL: https://doi.org/10.18662/po/11.2Sup1/186 (дата звернення: 11.06.25).

127. Войцеховський Б. О. Кримінологічна характеристика насильницьких злочинів, що вчиняються із застосуванням вогнепальної зброї. *Теорія і практика правознавства.* 2021. Вип. 2 (20). С. 214-224.

128. Кулик Л. М. Кримінологічна характеристика особистості озброєних злочинців, які вчиняють агресивно-насильницькі кримінальні правопорушення. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 5. С. 289–292.

129. Шалгунова С. А. Особа насильницького злочинця: монограф. 2-ге вид., доп.і перероб. Дніпропетровськ : Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ ; Ліра ЛТД, 2012. 548 с.

130. Фіалка М.І. Кримінологічна характеристика та кримінологічний портрет особистості злочинця: сутність і співвідношення понять. *Вісник кримінологічної асоціації України*. 2019. № 2(21). С. 162–170.

131. Bennett T., Brookman, F. The Role of Violence in Street Crime: A Qualitative Study of Violent Offenders. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology.* 2008. Vol. 53, № 6. P. 617-633.

132. Hope T. What do Crime Statistics Tell Us? *Criminology* / ed. by C. Hale, K. Hayward, A. Wahidin, E. Wincup. Oxford, England: Oxford University Press, 2005. P. 39-60.

133. Чекан Н. В. Запобігання насильницьким злочинам, що вчиняються маргінальними групами в Україні : дис. … канд. юрид. Наук : 12.00.08. Київ, 2024. 238 с.

134. Статистика кримінальної протиправності : сервіс Офісу Генерального прокурора. URL: https://erdr-map.gp.gov.ua/csp/map/index.html#/map (дата звернення: 01.11.2025).

135. Батиргареєва В. С., Бабенко А. М. Аналіз сучасної криміногенної ситуації в Україні як інформаційна модель для розробки стратегії зменшення можливостей вчинення злочинів. *Архів кримінології та судових наук*. 2020. № 1. С. 39-54. URL: https://archive-criminology.com.ua/index.php/journal/article/view/2/2 (дата звернення: 01.11.2025).

136. Wikström P.-O. H. Urban Crime, Criminals, and Victims: The Swedish Experience in an Anglo-American Comparative Perspective. Springer, 1991. 278 p. URL: https://www.ojp.gov/ncjrs/virtual-library/abstracts/urban-crime-criminals-and-victims-swedish-experience-anglo-american (дата звернення: 01.11.2025).

137. Головкін Б. М. Корислива насильницька злочинність в Україні: феномен, детермінація, запобігання : монографія. Харків : Право, 2011. 432 с. URL: https://ivpz.kh.ua/wp-content/uploads/2019/02/golovkin_monografiya_2011.pdf (дата звернення: 01.11.2025).

138. Гумін О. М. Кримінально-насильницька поведінка проти особи : монографія. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2009. 360 с. URL: https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/1853/1/гумін%20монографія.pdf (дата звернення: 03.11.2025).

139. Гладкова Є. О. Запобігання насильницьким злочинам проти працівників органів внутрішніх справ України : монографія. Харків, 2014.

208 с. URL: https://files.znu.edu.ua/files/Bibliobooks/Inshi82/0062159.pdf (дата звернення: 03.11.2025).

140. Бабійчук В. С. Морально-психологічні ознаки особи вуличного насильницького злочинця. *Нове українське право*, 2025 (4). С. 179-184. URL: http://www.newukrainianlaw.in.ua/index.php/journal/article/view/831 (дата звернення: 03.11.2025).

141. Девіантна поведінка: соціологічний, психологічний та юридичний аспекти: матеріали наук.-практ. конф. (Харків, 10 квіт. 2015 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ, Ф-т права та масових комунікацій, Каф. соціології та психології, Соціологічна асоціація України. Харків : ХНУВС, 2015. 166 с. URL: https://univd.edu.ua/general/publishing/konf/84.pdf (дата звернення: 02.07.2025).

142. Головкін Б. М. Я-концепція особистості корисливого насильницького злочинця. *Проблеми законності*. Харків : Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого, 2010. Вип. 107. С. 143-153. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/handle/123456789/3007?locale=uk (дата звернення: 01.08.2025).

143. Reid J. A. Crime and Personality: Personality Theory and Criminality Examined. *Inquiries Journal/Student Pulse*, 2011. vol. 3. URL: http://www.inquiriesjournal.com/a?id=1690 (дата звернення: 05.08.2025).

144. Criminal Psychology: The Mind of a Murderer**.** Oxford Scholastica Academy. 2025. URL: https://www.oxfordscholastica.com/blog/psychology-articles/criminal-psychology-the-mind-of-a-murderer/(дата звернення: 26.08.2025).

145. Straiton J., Lake F. Inside the Brain of a Killer: The Ethics of Neuroimaging in a Criminal Conviction. *BioTechniques.* 2021. Vol. 70, № 2. P. 69–71. URL: https://www.tandfonline.com/doi/full/10.2144/btn-2020-0171 (дата звернення: 10.08.2025).

146. Williams P., Picarelli J. Organized Crime in Ukraine: Challenge and Response. *Trends in Organized Crime*. 2002. Vol. 6, № 3–4. P. 100–142.

147. Бусол О., Романюк Б. Організована злочинність в Україні: (реанімація забутої проблеми, яка набула рафінованого вигляду). *Lexinform*. 07.05.2021. URL: https://lexinform.com.ua/dumka-eksperta/organizovana-zlochynnist-v-ukrayini-vid-prymityvizmu-do-profesijnoyi-vytonchenosti-reanimatsiya-zabutoyi-problemy-yaka-nabula-rafinovanogo-vyglyadu-chastyna-tretya-suchasni-napryamky-polityky-derz/ (дата звернення: 10.08.2025).

148. Бова А. Організована злочинність за умов глобалізації. *Універсум.* 2002. № 7-8. С. 105-106. URL: https://universum.lviv.ua/magazines/universum/2002/3/zloch.html (дата звернення: 10.08.2025).

149. Щоголєв С. В. Еволюція організованої злочинності в Україні (окремі аспекти). *Прикарпатський юридичний вісник*. 2019. Вип. 1, № 4 (29). С. 153-156. URL: http://pyuv.onua.edu.ua/index.php/pyuv/article/view/414 (дата звернення: 10.08.2025).

150. Орлова В. Справа однієї з найжорстокіших банд України, яку нейтралізувала СБУ, стане тестом для судової системи, – експерт. УНІАН. 11.07.2024. URL: https://www.unian.ua/society/sprava-odniyeji-z-nayzhorstokishih-band-ukrajini-yaku-neytralizuvala-sbu-stane-testom-dlya-sudovoji-sistemi-ekspert-12693138.html (дата звернення: 10.08.2025).

151. У Львові суд ухвалив вирок учаснику відомої банди Сушка. *Новини Live.* 13.11.2023. URL: https://novyny.live/lviv/u-lvovi-sud-ukhvaliv-virok-uchasniku-vidomoyi-bandi-sushka-131535.html (дата звернення: 10.08.2025).

152. Львівські банди 90-х і не тільки. *My Lviv city.* 20.12.2024. URL: https://mylviv.city/lvivski-bandy-90-h-i-ne-tilky (дата звернення: 10.08.2025).

153. У Франції затримали ватажка харківського ОЗУ «Залютінські» - «Мітрушу». *Детектив INFO.* 03.07.2024. URL: https://detective-

info.com.ua/u-franczii-zatrimali-vatazhka-xarkivskogo-ozu-zalyutinski-mitrushu.html (дата звернення: 10.08.2025).

154. Стрелковська Ю.О. Маргінальні групи в структурі організованої злочинності: кримінологічне дослідження : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.08; Одес. нац. юрид. акад. Одеса, 2008. 19 с.

155. Тероризували мешканців Чернігівщини: СБУ знешкодила злочинне угрупування рекетирів. *Новий Чернігів.* URL: https://newch.tv/teroryzuvaly-meshkantsiv-chernihivshchyny-sbu-zneshkodyla-zlochynne-uhrupuvannia-reketyriv-79839/ (дата звернення 16.01.2024).

156. Богатирьов І., Богатирьов А. Організована злочинність в умовах воєнного стану: проблеми та шляхи їх подолання. *Закон і кордон*. 2024. № 1(3). С. 5-26.

157. Мороз В. П., Чаплинський К. О., Богуславський М. Г., Волошина М. О. Протидія організованій злочинності в Україні: сучасність та перспективи : монографія. Дніпро : ДДУВС, 2023. 236 с.

158. Ф. Лобанов. Золоті «офіси»: як працюють шахрайські кол-центри в Україні. *Трамвай*. URL: https://kiev.tram.news/ukr/news/society/a1256287-zoloti-ofisi-jak-pratsjujut-shakhrajski-kol-tsentri-v-ukrajini-.html (дата звернення: 13.08.2025).

159. Солтер А. Хижаки. Педофіли, ґвалтівники та інші сексуальні злочинці: хто вони такі, як вони діють і як ми можемо захистити себе та своїх дітей/ пер. з англ. О. Тарасенко. Харків : Ранок : Фабула, 2024. 288 с.

160. Березняк В. С., Северин О. О. Особливості кваліфікації кіберзлочинів, пов'язаних з незаконною діяльністю шахрайських кол-центрів. *Modern Problems of Science, Education and Society* : матеріали 6-ї Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 14–16 серп. 2023 р.). Київ : SPC «Sci-conf.com.ua», 2023. 671 p. P. 565.

161. Шевченко Л. С. Соціальний контекст ведення бізнесу у XXI столітті: роздуми після дискусії на III Харківському міжнародному

юридичному форумі, 24-28 вересня 2019 р. *Економічна теорія та право*. 2019. № 3 (38). С. 79-94.

162. Проєкт нового Кримінального кодексу України: передумови розроб- ки, концептуальні засади, основні положення : монографія. Андрушко П.П., Бакумов О.С., Баулін Ю.В., Бурдін В.М., Вишневська І.А., Горох О.П., Гуторова Н.О., Марчук Н.О., Навроцький В.О., Пономаренко Ю.А., Стрельцов Є.Л., Хавронюк М.І. : за заг. ред. Ю.В. Бауліна, М.І. Хавронюка. Київ : Компанія ВАІТЕ. 494 с.

163. Воронова Ю. В. Соціально-психологічні детермінанти віктимної поведінки неповнолітніх жертв сексуальних злочинів : автореф. дис. … канд. психол. наук : 19.00.06. Харків, 2005. 20 с.

164. Goodwin J. Post – Traumatic Symptoms in Incest Victims. *American Psychiatric Association*. 1985. № 6. P. 354-359.

165. Green A .H. Child Sexual Abuse: Immediate and Long-Term Effects and Intervention. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry*. 1993. Vol. 32, № 5. P. 890-902.

166. Rowan A. B., Foy D. W. Post-Traumatic Stress Disorder in Child Sexual Abuse Survivors: A literature review. *Journal of Traumatic stress*. 1993. Vol. 6, № 1. P. 3 – 20.

167. Тімченко О. В. Синдром посттравматичних стресових порушень: концептуалізація, діагностика, корекція та прогнозування : монографія. Харків : Вид-во Ун-ту внутр.справ, 2000. 268 с.

168. Norris F. H. Epidemiology of trauma: frequency and impact of different potentially traumatic events on different demographic groups. *Journal of consulting and clinical psychology.* 1992. Vol. 60, № 3. p. 409-418.

169. Коломієць Ю. Ю. Кримінально-правова політика України : конспект лекцій. Київ : Юрінком Інтер, 2024. 212 с.

170. Оболенцев В. Ф. Реалізація кримінально-правової політики України на засадах системного підходу. *Актуальні проблеми протидії злочинності і корупції* : збірник матеріалів Всеукраїнської науково-

практичної конференції (Харків, 22 грудня 2023 р.). Харків : Юрайт, 2023. 202 с.

171. Острогляд О. Поняття та ознаки кримінально-правової політики. *Jurnalul juridic national: teorie şi practică.* 2020. № 7. С. 95–99.

172. Луценко Ю. В. Політика держави у сфері боротьби зі злочинністю в Україні. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського*. Серія: юридичні науки. 2024. Т. 35 (74), № 4. С. 86–93.

173. Тимошенко В. І., Шакун В. І. Теоретичні основи кримінології : монографія. Київ : Юрінком Інтер, 2021. 240 с.

174. Голіна В. В. Запобігання злочинності (теорія і практика) : навч. посіб. Харків : Нац. юрид. акад. України, 2011. 120 с.

175. Джужа О. М., Василевич В. В. Концептуальні засади співвідношення кримінальної, кримінально-правової та кримінологічної політики. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2014. № 4. С. 30–45.

176. Василевич В. В. Кримінологічна політика України : монографія. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2020. 434 с.

177. Стратегія розвитку Національної поліції України на 2026-2030 роки URL: https://npu.gov.ua/static-objects/npu/sites/1/uploaded-files/strategiia-rozvitku-nacionalnoyi-policiyi-ukrayini-na-2026-2030-roki.pdf (дата звернення: 11.11.2025).

178. Козич І. В. Кримінально-правова політика в сфері протидії злочинам, що вчиняються із застосуванням насильства : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Львів, 2012. 214 с.

179. Кондратішина В. В. Сучасні підходи щодо запобігання та протидії насільницькій злочинності в Україні. *Історико-правовий часопис.* 2024. № 1 (том 22). С. 74-79.

180. Негода А. С. Вулична злочинність в Україні: поняття та заходи протидії. *Право і суспільство*. 2021. С. 264-268.

181. Тимошенко Т. О. Напрями запобігання вуличній злочинності. *Матеріали Всеукраїнської студентської наукової конференції.* (Харків, 4 листоп. 2016 р.). Харків, 2016. С. 151-152.

182. Про затвердження Правил внутрішнього розпорядку слідчих ізоляторів Державної кримінально-виконавчої служби України : наказ Міністерства юстиції України від 14.06.2019 № 1769/5. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0633-19#Text (дата звернення: 11.11.2025).

183. Öberg. N. Cracking the Code: how Sweden is closing prisons and reducing the prison population.*The Longford Trust.* 27.11.2014. URL: https://www.longfordtrust.org/longford-lecture/past-lectures/nils-oberg-cracking-the-code-how-sweden-is-closing-prisons-and-reducing-the-prison-population/ (дата звернення 11.11.2025).

184. Porter. N. Lessons From Swedish Prisons. *Russell Webster.* 09.12.2024. URL: https://www.russellwebster.com/lessons-from-swedish-prisons/ (дата звернення 11.11.2025).

185. Bryant. M. Sweden set to rent cells in Estonian jails as it runs out of room for its prisoners. *The Guardian.* 12.07.2025. URL: https://www.theguardian.com/world/2025/jul/12/sweden-set-to-rent-cells-in-estonian-jails-as-it-runs-out-of-room-for-its-prisoners (дата звернення 11.11.2025).

186. Rahman. D. Breaking The Cycle: Sweden’s Commitment to Restorative Justice and Crime Prevention: Promoting Social Inclusion and Addressing Root Causes to Enhance Public Safety: Student thesis, Master degree. 2024. 82 p.

187. Ekman. T. Alarming rise in youth crime in Sweden. *IJAB.* 27.01.2025. URL: https://ijab.de/en/topics/internationalisation-of-youth-services/current-articles-on-internationalisation-of-youth-services/alarming-rise-in-youth-crime-in-sweden (дата звернення 13.11.2025).

188. Persson. K. The Rise of Organised Crime in Sweden. *BISI.* 17.02.2025 URL: https://bisi.org.uk/reports/the-rise-of-organised-crime-in-sweden (дата звернення 13.11.2025).

189. Gang violence in Sweden, especially shootings and small bombings, appears to be worsening. *Dragonfly's Security Intelligence & Analysis Service.* February 2025. URL: https://dragonflyintelligence.com/news/sweden-gang-bombings-and-shootings-increasing/ (дата звернення 13.11.2025).

190. Facts about migration, integration and crime in Sweden. Government Offices of Sweden. 06.10.2025. URL: https://www.government.se/government-of-sweden/ministry-of-justice/facts-about-migration-integration-and-crime-in-sweden/ (дата звернення: 15.11.2025).

191. Urban Agenda for the EU: Security in Public Spaces – Orientation Paper. Brussels : European Commission, 2019. 70 p.

192. Про реалізацію пілотного проєкту «Програма відновного правосуддя за участю неповнолітніх, які є підозрюваними, обвинуваченими у вчиненні кримінального правопорушення»: наказ Міністерства юстиції України, Міністерства внутрішніх справ України, Офісу Генерального прокурора від 22.07.2024 № 2176/5/501/176. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1116-24#Text (дата звернення: 15.11.2025).

193. Дерега В. В. Соціальна і гуманітарна політика : навчальний посібник. Миколаїв : Видавництво ЧДУ ім. Петра Могили, 2012. 178 с.

194. Про Комплексний стратегічний план реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023-2027 роки: Указ Президента від 11.05.2023 № 273/2023. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/273/2023#Text (дата звернення: 15.11.2025).

195. Рішення Конституційного Суду України (Другий сенат) у справі про гарантії судового контролю за дотриманням прав осіб, яких утримують під вартою) від 18.07.2024 № 8-р(II)/2024. URL:

https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v008p710-24#Text (дата звернення: 15.11.2025).

196. Council conclusions on the enhancement of EMPACT and on EU crime priorities for the next EMPACT cycle 2026-2029. Council of the European Union. Brussels, 13 June 2025. Doc. 9397/25. URL: https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-9397-2025-INIT/en/pdf (дата звернення: 17.11.2025).

197. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 року № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text (дата звернення: 17.11.2025).

198. Про Конституційний Суд України: Закон України від 13.07.2017 № 2136-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-19#Text (дата звернення: 17.11.2025).

199. Бабійчук В. С. Кібертероризм та протидія йому. Young Scientist. 2019. № 4 (68). С. 103–107.

200. Hille P., Schacht K. Crime Statistics: How Safe Is Life in Germany? *DW*. 16.09.2025. URL: https://www.dw.com/en/crime-statistics-knife-crime-drugs-life-in-germany-safe-dangerous-graphics-v3/a-74008709 (дата звернення: 01.12.2025).

201. Baddela A., Vuribindi S., Bharadwaj S., Abraham S., Madhan H., Jolly S., Agarwal K. Comparative Frameworks of Victim Rehabilitation: Policy and Practice in Germany, Sweden, and Libya. The Institute for New Frontiers. *SSRN*. 28.05.2025. URL: https://ssrn.com/abstract=5283822 (дата звернення: 01.12.2025).

202. Awad. N. Rehabilitation or Deterrence? A Comparative Policy Analysis of Probation Frameworks in Sweden and France : Master's Degree Project in Criminology : Malmö University, 2025. 32 p.

203. Penal Code, France (consolidated July 11, 2025). URL: https://www.wipo.int/wipolex/en/legislation/details/23309 (дата звернення: 03.12.2025)

204. Масенко Л.В., Каюк О.В. Взаємозв'язок занять боксом та окремих складових ментального здоров'я особистості. *Науковий часопис Українського державного університету імені Михайла Драгоманова.* 2025. вип. 10 (197). С. 132-135.

205. Jump D., Smithson H. Dropping Your Guard: The Use of Boxing as a Means of Forming Desistance Narratives amongst Young People in the Criminal Justice System. *The International Journal of Sport and Society*. 2020. Vol. 11, №. 2. P. 55–69. URL: https://cgscholar.com/publishers/articles/dropping-your-guard (дата звернення: 03.12.2025).

206. Social compensation for victims of violent crime. *Victim protection portal Nordrhein-Westfalen*. URL: https://www.opferschutzportal.nrw/en/victim-protection/social-compensation-victims-violence (дата звернення: 03.12.2025).

207. Statutory compensation under Book Fourteen of the Social Code. *Help-Info For those affected by crime.* URL: https://www.hilfe-info.de/Webs/hilfeinfo/EN/HelpAndAdvice/FinanzielleHilfen/Opferentschaedigung/Opferentschaedigung_node.html (дата звернення: 03.12.2025).

208. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/searchResults (дата звернення: 03.12.2025).

209. Відшкодування потерпілим від насильницьких злочинів: європейські стандарти і зарубіжне законодавство / О. А. Банчук, І. О. Дмитрієва, Б. В. Малишев, З. М. Саідова ; за заг. редакцією О. А. Банчука. Київ : Москаленко О.М., 2015. 268 с.

210. Зауваження і пропозиції Національної асоціації адвокатів України до проекту Закону України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо забезпечення виконання судових рішень» (реєстр. № 3892 від 17.07.2020). URL: https://unba.org.ua/assets/uploads/publications/зауваження%20до%20проекту%203У%203892.pdf (дата звернення: 03.12.2025).

211. Surrey police pose as joggers to catch men harassing women out exercising. *The Guardian*. 13.08.2025. URL: https://www.theguardian.com/uk-

news/2025/aug/13/surrey-police-pose-as-joggers-to-catch-men-harassing-women-running-exercising (дата звернення: 04.12.2025).

212. Чому в Ісландії дуже низький рівень злочинності? *BBC News Україна.* 18.05.2013. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/entertainment/2013/05/130518_iceland_crime_ms (дата звернення: 04.12.2025).

213. Miklósi, M. Characteristics of the Scandinavian Criminal Policy Model, its Features in Iceland, with a Special Focus on Alternative Solutions and Challenges. *Belügyi Szemle.* 2025. Vol. 73, № 12. P. 2555-2572.

214. Федчак І. А. Теорія та практика застосування проактивних моделей правоохоронної діяльності : дис. … д-ра юрид. наук. Львів, 2024. 598 с.

215. Про затвердження Положення про інформаційно-комунікаційну систему «Інформаційний портал Національної поліції України»: Наказ МВС України від 03.08.2017 № 676. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1059-17#n13 (дата звернення: 04.12.2025).

216. Про національну інфраструктуру геопросторових даних: Закон України від 13.04.2020 № 554-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/en/554-20#Text (дата звернення: 04.12.2025).

217. ESRI. GIS in Law Enforcement. URL: https://www.esri.com/en-us/industries/law-enforcement/overview (дата звернення: 05.12.2025).

218. ArcGIS Hub. URL: https://hub.arcgis.com/ (дата звернення: 05.12.2025).

219. Калякін С. В., Міхтєєв Д. Д. Сучасні інформаційні технології в діяльності поліції: ГІС, аналіз злочинності та predictive policing. *Безпека у кіберсфері* : зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф. (Кам’янець-Подільський, 28 трав. 2025 р.). Кам’янець-Подільський : ХНУВС, 2025. С. 147-149.

220. Бабійчук В. С., Шуміло І. А. Інтернет речей: нові напрями модернізації законодавства. *Експерт:парадигми юридичних наук і державного управління*. 2020. № 6 (12). С. 159-166.

221. Simisterra-Batallas C., Pico-Valencia P., Sayago-Heredia J., Quiñónez-Ku X. Internet of Things and Deep Learning for Citizen Security: A Systematic Literature Review on Violence and Crime. *Future Internet.* 2025. Vol. 17, № 4. 159 p. URL: https://www.mdpi.com/1999-5903/17/4/159 (дата звернення: 05.12.2025).

222. Egbert S., Esposito E. Algorithmic crime prevention. From abstract police to precision policing. *Policing and Society. 2024.* Vol. 34, № 6. P. 521-534.

223. Limited Resources and Technology Create Patrol Challenges. *SoundThinking.* URL: https://www.soundthinking.com/law-enforcement/patrol-management-resourcerouter/ (дата звернення: 05.12.2025).

224. Департамент кримінального аналізу (у складі кримінальної поліції). *Офіційний вебпортал Національної поліції України.* URL: https://npu.gov.ua/pro-policiyu/struktura-nacionalnoyi-policiyi/departament-kriminalnogo-analizu (дата звернення: 05.12.2025).

225. The Evolution of Safe City Technology: From CCTV to Smart Cities. *Intelion*. URL: https://intelion.isid.com/the-evolution-of-safe-city-technology-from-cctv-to-smart-cities/ (дата звернення: 05.12.2025).

226. Modern security technologies. *Kobi software.* URL: https://kobi.ua/en/bezopasnyj-gorod/ (дата звернення: 05.12.2025).

227. Бова А. А. Концепція розумного міста та застосування геоінформаційних технологій у сфері громадської безпеки. *Наука і правоохорона.* URL: https://www.academia.edu/126921838 (дата звернення: 05.12.2025).

228. Колодяжний М. Г. Програми «безпечне місто» і «розумне місто» у протидії злочинам проти громадської безпеки. *Кримінально-правові та кримінологічні засоби протидії злочинам проти громадської безпеки та*

публічного порядку : матеріали наук.-практ. конф. (Харків, 18 квіт. 2019 р.). Харків, 2019. С. 101-103. URL: https://univd.edu.ua/general/publishing/konf/18_04_2019/pdf/47.pdf (дата звернення: 05.12.2025).

229. Пінь А. М. Концепція розумного міста в контексті розвитку інноваційного управління. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України.* 2018. Вип. 4 (132). С. 114–118. URL: https://www.ird.gov.ua/sep/sep20184(132)/sep20184(132)_114_PinA.pdf (дата звернення: 05.12.2025).

230. Про затвердження Положення про комплексну систему відеоспостереження міста Києва : рішення Київської міської ради (6 сесія 8 скликання) від 05.07.2018 № 1195/5259. URL: https://kmr.gov.ua/uk/content/proekt-rishennya-kyyivskoyi-miskoyi-rady-9332 (дата звернення: 05.12.2025).

231. Про продовження дії Комплексної міської цільової програми «Цифровий Київ» на 2024-2025 роки до 2027 року і внесення змін до рішення Київської міської ради від 07 грудня 2023 року № 7516/7557 «Про затвердження Комплексної міської цільової програми «Цифровий Київ» на 2024 – 2025 роки» : рішення Київської міської ради (4 сесія 9 скликання) від 12.12.2024 № 449/10257. URL: https://kmr.gov.ua/sites/default/files/449-10257_0.pdf (дата звернення: 05.12.2025).

232. Про затвердження Концепції «Цифрова стратегія Запоріжжя-2030» : рішення міської ради від 23.02.2022 № 117. URL: https://storage.googleapis.com/svoi-upload/442/160921/1e5d4ad7-c623-4449-aa86-d887d1284a17.pdf (дата звернення: 06.12.2025).

233. Створення комплексної системи відеоаналітики м. Запоріжжя. *DREAM Проєкти*. URL: https://dream.gov.ua/ua/project/DREAM-UA-170524-00122138/profile (дата звернення: 06.12.2025).

234. Панфьоров П. І. Національна поліція України як суб'єкт запобігання кримінальним правопорушенням : дис. … канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2024. 236 с.

235. Коршенко В. А., Чумак В. В., Мордвинцев М. В., Пашнєв Д. В. Стан систем безпеки з використанням технічних засобів відеозапису та відеоспостереження: зарубіжний досвід, перспективи впровадження в діяльність Національної поліції України». *Право і безпека.* 2020, № 2 (77). с. 86-92.

236. Cortica, an Artificial Intelligence system that predicts crimes. *Medium*. URL: https://medium.com/future-today/cortica-an-artificial-intelligence-system-that-predicts-crimes-91117c7c4b70 (дата звернення: 07.12.2025).

237. Нам 5 років: якою стала поліція Донеччини. *Офіційний вебпортал Головного управління Національної поліції в Донецькій області*. URL: https://dn.npu.gov.ua/news/nam-5-rokiv-yakoyu-stala-politsiya-donechchini (дата звернення: 07.12.2025).

238. Як працює система розшуку боржників «Гарпун»? *Офіційний сайт Головного управління юстиції у Дніпропетровській області.* URL: https://archive.just-dnipro.gov.ua/post_news/як-працює-система-розшуку-боржників/ (дата звернення: 07.12.2025).

239. Іваненко К. В., Яровий К. В. Оптмізація роботи системи «ЦУНАМІ» в правоохоронних органах. *Матеріали круглого столу.* Київ : НАВС, 2024. URL: https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/d3ca3adf-0606-4dc2-b324-37b61ff9dbbb/content (дата звернення: 07.12.2025).

240. Вишня В. Б. Удосконалення системи управління нарядами мобільної патрульної служби Національної поліції України. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2017. № 2. С. 113-116.

241. В Україні запрацював додаток 112 для виклику поліції, швидкої та рятувальників. *LMN Львівська Мануфактура Новин*. URL:

https://www.lmn.in.ua/v-ukraini-zapratsiuvav-dodatok-112-dlia-vyklyku-politsii-shvydkoi-ta-riatuvalnykiv/ (дата звернення: 08.12.2025).

242. My Pol system. URL: https://appmypolice.com/ua/ (дата звернення: 08.12.2025).

243. Мобільний додаток «MyPol» – це механізм зворотного зв'язку людей з обмеженими можливостями і поліції. *Офіційний вебпортал Головного управління Національної поліції в Харківській області*. URL: https://hk.npu.gov.ua/news/mobilniy-dodatok-mypol-tse-mekhanizm-zvorotnogo-zvyazku-lyudey-z-obmezhenimi-mozhlivostyami-i-politsii (дата звернення: 08.12.2025).

244. Про схвалення Концепції Державної цільової правоохоронної програми встановлення сучасних систем безпеки, застосування засобів зовнішнього контролю (спостереження) та швидкого реагування на період до 2016 року : розпорядження Кабінету Міністрів України від 06.02.2013 р. № 51-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/51-2013-%D1%80#Text (дата звернення: 08.12.2025).

245. Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України від 18.02.1992 № 2135-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12#Text (дата звернення: 08.12.2025).

246. Про захист персональних даних : Закон України від 01.06.2010 № 2297-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17#Text (дата звернення: 08.12.2025).

247. Про електронні комунікації : Закон України від 16.12.2020 р. № 1089-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1089-20#Text (дата звернення: 08.12.2025).

248. Про інформацію : Закон України від 02.10.1992 № 2657-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text (дата звернення: 08.12.2025).

249. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text (дата звернення: 08.12.2025).

250. Про схвалення Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні : розпорядження Кабінету Міністрів України від 02.12.2020 р. № 1556-р URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-2020-%D1%80#Text (дата звернення: 08.12.2025).

251. Про Національну програму інформатизації : Закон України від 01.12.2022 р. № 2807-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2807-20#Text (дата звернення: 08.12.2025).

252. Приватні камери відеоспостереження не спрощують роботу правоохоронців, а у певному сенсі сповільнюють - поліція. *UNN Українські національні новини.* URL: https://unn.ua/news/pryvatni-kamery-videosposterezhennia-ne-sproshchuiut-robotu-pravookhorontsiv-a-u-pevnomu-sensi-spovilniuiut-politsiia (дата звернення: 08.12.2025).

253. Захист персональних даних. *Офіційний вебсайт Національної поліції України*. URL: https://npu.gov.ua/diyalnist/dotrimannya-prav-lyudini/zakhyst-personalnykh-danykh (дата звернення: 08.12.2025).

254. В Україні запрацювала ШІ-система відеоспостереження: поліція назвала перше місто. *24 Техно*. URL: https://24tv.ua/tech/shtuchniy-intelekt-varti-bezpeki-yak-pratsyuye-nova-sistema-videosposterezhennya_n2976660 (дата звернення: 25.12.2025).

255. Podoletz. L. We have to talk about emotional AI and crime. *AI & Society.* 2023. Vol. 38,. 1067-1082 p.

256. Голіна В. В. Кримінологічна профілактика злочинності: поняття, специфіка, структура, об'єкт запобіжного впливу. *Проблеми законності.* 2015. Вип. 130. С. 145-154.

257. Півень А. В. Віктимологічна профілактика вуличної насильницької злочинності. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ.* 2013. № 1. С. 183–189.

258. Bower L. J. Is «victim-survivor» our imperfect alternative to describing people with lived experience of sexual violence? A feminist symbolic interactionist analysis, considering how ethnicity, gender, and disability interact with language choice. *Violence Against Women. 2025.* URL: https://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/10778012251338454 (дата звернення: 30.12.2025).

259. Бабійчук В. С. Актуальні підходи до розуміння віктимологічної складової вуличної насильницької злочинності. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право.* Т. 4 № 91 (2025). С. 13-19.

260. Головкін Б. М. Як стають жертвами злочинів. *Проблеми законності*. 2017. № 136. С. 161–172. URL: https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=519105 (дата звернення: 27.12.2025).

261. Головкін Б. М. Віктимізація населення в Україні: стан, детермінанти, запобігання. *Теорія і практика правознавства*. 2014. Вип. 2. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/jspui/handle/123456789/19122 (дата звернення: 27.12.2025).

262. Кришталь А. О. Психологія віктимної поведінки : курс лекцій. Черкаси : ЧІПБ, 2024. 160 с.

263. Запобігання злочинності через планування території, безпеки житлового середовища (за результатами соціологічного опитування) : практ. порадник / О. С. Юнін, С. І. Шевченко, В. С. Березняк та ін. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2022. 97 с.

264. Jägervi L. Who wants to be an ideal victim? A narrative analysis of crime victims' self-presentation. *Journal of Scandinavian Studies in Criminology and Crime Prevention*. 2014. Vol. 15, № 1. p. 73–88

265. Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону : Закон України від 22.06.2000 р. № 1835-III. URL:

https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1835-14#Text (дата звернення: 30.12.2025).

266. Громадськість у запобіганні і протидії злочинності: вітчизняний та міжнародний досвід : монографія / В. В. Голіна, М. Г. Колодяжний, С. С. Шрамко та ін. ; за заг. ред. В. В. Голіни, М. Г. Колодяжного. Харків : Право, 2017. 284 с.

ДОДАТКИ

Додаток А

Зведені результати інтерактивного опитування громадської думки щодо стану вуличної насильницької злочинності в Україні

1. Ваш вік

до 18 (0,8 %)

18-24 (30,3 %)

25-34 (38 %)

35-44 (15 %)

45-54 (11,4 %)

55-64 (3 %)

65 та більше (1,5 %)

2. Гендер

жінка (57,6 %)

чоловік (41,7 %)

не вказувати (0,7 %)

3. Як довго Ви проживаєте у своєму поточному місці перебування?

більше 10 років (65,9 %)

менше року (3 %)

1-5 років (22 %)

5-10 років (9,1 %)

4. Чи почуваєтеся Ви у безпеці, коли перебуваєте на вулиці серед дня (у контексті вуличної злочинності)?

дуже безпечно (12,9 %)

переважно безпечно (65,9 %)

нейтрально (16,7 %)

іноді небезпечно (3,7 %)

дуже небезпечно (0,8 %)

5. Чи почуваєтеся Ви у безпеці, коли перебуваєте на вулиці в темний період доби?

дуже безпечно (2,3 %)

переважно безпечно (37,9 %)

нейтрально (29,5 %)

іноді небезпечно (25,8 %)

дуже небезпечно (4,5 %)

6. Як часто Ви чуєте про насильницькі злочини, які скоєно поблизу вашого поточного місця проживання?

ніколи (15,9 %)

рідко (50 %)

іноді (26,5 %)

часто (6,8 %)

дуже часто (0,8 %)

7. З яких джерел Ви дізнаєтеся про «кримінальні новини» ?

аудіовізуальні медіа (радіо, телебачення) 24,1 %

друковані медіа (5,8 %)

онлайн-медіа (тематичні канали, групи у соціальних мережах тощо) 93,3 %

від родин потерпілих (8,3 %)

від колег\друзів\знайомих (42,5 %)

8. Чи страждали Ви або хтось, кого Ви добре знаєте, від випадків насильства неподалік вашого поточного місця проживання?

так (25 %)

ні (72 %)

утриматись (3 %)

9. Основні фактори, які на вашу думку є дестабілізаторами порядку на вулицях міста ?

- ❖ присутність на вулицях осіб без визначеного місця проживання (15, 9 %)
- ❖ присутність на вулицях нарко- \ алко- залежних (72,7 %)
- ❖ байдужість перехожих (50 %)
- ❖ недостатній рівень контролю з боку поліції (62,1 %)
- ❖ погане вуличне освітлення (59,8 %)
- ❖ наявність недобудов, покинутих будівель та пустирів (31,8 %)
- ❖ інше (16,7 %)

10. Чи погоджуєтеся Ви з тезою, що постійна присутність поліції на вулиці могла б попередити (стримати) вуличну злочинність?

повністю погоджуюсь (22,7 %)

частково погоджуюсь (54,5 %)

не можу відповісти (5,3 %)

не погоджуюсь (13,6 %)

зовсім не погоджуюсь (3,9 %)

11. Чи залучені Ви або ваші сусіди до певних ініціатив щодо поліпшення життя у вашому місці поточного перебування та інших громадських активностей?

переважно так (11,4 %)

інколи так (20,5 %)

не дуже залучений (17,4 %)

взагалі не залучений (42,4 %)

не можу відповісти (8,3 %)

12. Чи виникала колись у Вас потреба змінювати свій звичний маршрут пересування та/або розпорядок дня задля уникнення певних місць, які викликають у Вас почуття небезпеки?

так, часто (8,3 %)

так, іноді (37,9 %)

ніколи (34,8 %)

рідко (19 %)

13. Чи маєте Ви зазвичай із собою якісь засоби для самозахисту?

так (29 %)

ні (71 %)

14. Чи чули Ви колись про місцеві ініціативи щодо організації безпеки на вулицях вашого поточного місця перебування (проживання)?

так (16 %)

ні (84 %)

15. Чи були Ви або ваші знайомі колись залучені до таких ініціатив ?

так (9,2 %)

ні (90,8 %)

16. Чи задоволені Ви діяльністю місцевої влади щодо організації безпеки вуличного простору?

дуже задоволений (0 %)

задоволений (34,4 %)

не задоволений (55,7 %)

дуже незадоволений (9,9 %)

17. Обрати актуальне для Вас твердження:

я проживаю у приватному будинку та спілкуюся із сусідами (10 %)

я проживаю у багатоквартирному будинку та спілкуюся із сусідами (54,2 %)

я проживаю у приватному будинку та НЕ спілкуюся із сусідами (5,3 %)

я проживаю у багатоквартирному будинку та НЕ спілкуюся із сусідами (30,5 %)

18. Чи спілкуєтеся з мешканцями свого району (наприклад, через локальні групи у соцмережах)?

так (42 %)

ні (58 %)

19. Як часто буваєте в інших районах міста?

часто (48,1%)

дуже часто (26 %)

рідко (19,8 %)

дуже рідко (4,6 %)

майже ніколи (1,5 %)

ніколи (0 %)

20. У яких саме районах найчастіше буваєте та з якою метою (робота, навчання, дозвілля, проживання, інше)? *розгорнуте питання, проаналізовано у тексті дисертації, відгукнулося 103 респонденти.*

21. Які заходи може запровадити держава (громада), щоб Ви почувалися безпечніше у місці вашого перебування? (у контексті вуличної насильницької злочинності) *розгорнуте питання, проаналізовано у тексті дисертації, відгукнувся 91 респондент.*

22. Чи вважаєте Ви, що пішохідний маршрут вашої дитини до навчального закладу/гуртків є безпечним?

так (59,1 %)

ні (29,2 %)

інше (11,7 %)

23. Якби Ви мали можливість змінити місце проживання, чи хотіли б Ви переїхати в інший район / інше місто? Якщо так, то куди? *розгорнуте питання, проаналізовано у тексті дисертації, відгукнулося 99 респондентів.*

24. Чи впливають особливості зовнішнього оздоблення будинків, під'їздів та вигляд прибудинкової території на ваше відчуття безпеки?

так (66,4 %)

ні (16 %)

не можу сказати напевне (17,6 %)

25. Чи викликають занедбані будинки, недобудови та захаращені прибудинкові території у Вас відчуття пригнічення, тривоги?

так (72,5 %)

ні (16,8 %)

не можу сказати напевне (10,7 %)

26. Чи змогли б Ви зняти потрібні Вам деталі із транспортного засобу, явно давно покинутого без нагляду його власником?

так (5 %)

ні (95 %)

** є елемент розгорнутої відповіді (респонденти надавали коментарі), проаналізовано у тексті дисертації*

27. У вуличній метушні Ви побачили як перехожий впустив гаманець. Наздогнати та повернути втрачену річ Ви не встигаєте. Інші перехожі не звертають уваги на Вас та гаманець. Ваші дії:

- ❖ перевірити вміст на наявність посвідчення особи для подальшого контакту із власником (77,1 %)
- ❖ залишити цінний вміст гаманця собі (1,5 %)
- ❖ пройти повз знахідку (11,5 %)
- ❖ інше (4,6 %)

- якщо особу власника неможливо встановити, віддати на благодійність (1,5 %)
- якщо особу власника неможливо встановити, залишити собі (0,8 %)

** є елемент розгорнутої відповіді (респонденти надавали коментарі), проаналізовано у тексті дисертації*

28. Чи сприяє комендантська година підтриманню спокою та безпеки на вулиці у темний час доби?

так (53,8 %)

ні (46,2 %)

29. Чи погоджуєтеся Ви із твердженням, що архітектурне середовище здатне впливати на рівень злочинності?

так (78,6 %)

ні (21,4 %)

30. Відвідування яких районів міста Ви схильні уникати?

розгорнуте питання, проаналізовано у тексті дисертації, відгукнулося 94 респонденти.

Додаток Б

Зведені результати інтерактивного опитування експертів щодо стану та можливих заходів запобігання вуличній насильницькій злочинності

1. Найпоширеніший сценарій епізодів вуличного насильства? (можливо обрати декілька варіантів)

- ❖ конфлікт без конкретної причини за участі імпульсивних, агресивних та осіб з низьким рівнем самоконтролю (56,4 %)
- ❖ конфлікт, спричинений вживанням алкоголю чи психоактивних речовин (73, 9%)
- ❖ бажання швидкого збагачення, зумовлене низьким рівнем (відсутністю) доходу (28,2 %)
- ❖ відтворення злочинних сценаріїв неповнолітніми (молоддю) під впливом навіювання аудіо-візуальними медіапродуктами насильницьких моделей поведінки (бойовики, кримінальні драми, «трукрайм» подкасти) 25,5 %
- ❖ прагнення індивідом перевірити себе на спроможність піти на ризик, скоївши злочинне посягання, уникнувши при цьому покарання (10,6 %)
- ❖ необхідність підтримати власний імідж, прагнення психологічного самоствердження (11,7 %)
- ❖ бажання продемонструвати умовну фізичну «мужність» перед потенційним статевим партнером (значимим оточенням) 14,9 %
- ❖ конфлікт між знайомими/малознайомими з особистих (побутових) причин (27,1 %)
- ❖ спонтанний конфлікт між незнайомцями (27,1 %)
- ❖ сутички конкуруючих груп: субкультур, підлітків, банд (13,8 %)

Інше (вказати): _____

** є елемент розгорнутої відповіді (респонденти надавали коментарі), проаналізовано у тексті дисертації*

2. Які категорії осіб найчастіше зустрічаються серед вуличних правопорушників? (можливо обрати декілька варіантів)

- ❖ неповнолітні (33,3 %)
- ❖ чоловіки 18–24 роки (37,6 %)
- ❖ чоловіки 25-34 роки (34,4 %)
- ❖ чоловіки 35-44 років (21,5 %)
- ❖ чоловіки 45-54 років (10,8 %)
- ❖ нарко- \ алко- залежні (66,7 %)
- ❖ особи без постійної зайнятості (27,4 %)
- ❖ працездатні, які не працюють та не навчаються (18,3 %)
- ❖ особи без визначеного місця проживання (8,6 %)
- ❖ організовані групи (9,1 %)

Надати коментар: _____

3. Чи трансформувався «портрет вуличного правопорушника» за період вашої роботи (якщо стаж складає два та більше років)?

так, суттєво (13,4 %)

так, частково (28,3 %)

не змінився (24,6 %)

складно відповісти (29,9 %)

4. На скільки, на Вашу думку, якість або колір вуличного освітлення впливає на рівень вуличного насильства?

суттєвий вплив (58,8 %)

незначний вплив (28 %)

взагалі не впливає (13,2 %)

5. Переважна дислокація епізодів вуличного насильства (можливо обрати декілька варіантів)

центр міста (22,2 %)

віддалені райони (57,8 %)

спальні райони (68,6 %)

промислова зона (33 %)

передмістя (18,9 %)

6. Найчастіше фіксуються епізоди вуличної злочинності (можливо обрати декілька варіантів)

транспортні вузли (12,4 %)

поблизу барів/клубів (67,2 %)

підземні переходи, паркінги (23,1 %)

прибудинкова територія житлової забудови (39,8 %)

парки та рекреаційні зони (32,3 %)

віддалені або погано освітлені ділянки (недобудови, занедбані території) (61,8 %)

7. Чи існують стабільні «криміногенні епіцентри» ?

так (31,5 %)

ні (10,9 %)

складно відповісти (57,6 %)

8. Пікові періоди викликів у зв'язку із епізодами вуличного насильства (до введення комендантської години) ?

ранкові години (6:00–12:00) 4,4 %

активні робочі години (12:00–18:00) 4,4 %

вечір (18:00–22:00) 62,8 %

ніч (22:00–02:00) 61,2 %

період найнижчої добової активності населення (02:00-06:00) 9,3 %

9. Чи спостерігали Ви зростання рівня насильницьких правопорушень у вихідні\святкові дні?

так (54,3 %)

ні (9,1 %)

складно відповісти (36,6 %)

Інше: _____

10. Чи спостерігали позитивну або негативну динаміку у структурі насильницьких правопорушень у залежності від сезонної активності населення?

- період зимових свят - **зростання** 35,5 %
- період зимових свят - **спадання** 2,2 %
- літні відпустки - **зростання** 23,7 %
- літні відпустки - **спадання** 4,8 %
- повернення студентів до навчання (осінь) - **зростання** 10,8 %
- повернення студентів до навчання (осінь) - **спадання** 2,7 %
- канікули у школярів - **зростання** 9,7 %
- канікули у школярів - **спадання** 3,2 %
- періоди, пов'язані із загальноміськими заходами (концерти, фестивалі, ярмарки, спортивні змагання) - **зростання** 23,7 %
- періоди, пов'язані із занальноміськими заходами (концерти, фестивалі, ярмарки, спортивні змагання) - **спадання** 5,4 %
- складно відповісти **(**44,6 %)

11. Який вплив уживання психоактивних речовин на динаміку вуличного насильства?

вирішальний (понад 70% випадків) 15,5 %

значний (40–70%) 44,9 %

помірний (20–40%) 16,6 %

незначний (менше 20%) 3,7 %

складно відповісти (19,3 %)

12. Застосування холодної зброї у вуличних сутичках за останні два роки:

зросло (24,1 %)

спадає (7,5 %)

без змін (21,4 %)

складно відповісти (47 %)

13. Прийняття Закону України «Про забезпечення участі цивільних осіб у захисті України» вплинуло на рівень вуличного насильства із застосуванням вогнепальної зброї ?

так, спричинило зростання (15,1 %)

ніяк не вплинуло (22 %)

закон ефективно виконує своє пряме призначення (7 %)

складно відповісти (55,9 %)

14. Застосування вогнепальної зброї у вуличних сутичках за останні два роки:

спостерігається позитивна динаміка (7,6 %)

спостерігається негативна динаміка (28,1 %)

без змін (15,7 %)

складно відповісти (48,6 %)

15. Чи спостерігаються у потерпілих від вуличних правопорушень такі особливості (можливо обрати декілька варіантів):

- неповнолітні (9,7 %)
- вік, 18-24 років (15,1 %)
- вік, 25-34 років (15,1 %)
- вік, 35-44 років (11,8 %)

- вік, 45-54 років (8,1 %)
- вік, 55-64 років (1,6 %)
- похилий вік (5,4 %)
- стан сп’яніння (43,5 %)
- віктимна (нехтування заходами самобезпеки) або конфліктна\ провокативна поведінка (15,1 %)
- зазвичай випадкові перехожі (8,1 %)
- стать, переважно жінки (5,4 %)
- стать, переважно чоловіки (12,9 %)
- загальна фізична слабкість потерпілого (10,2 %)
- особи з фізичними\ментальними порушеннями (7,5 %)
- візуальний імідж значного матеріального достатку потерпілого (6,5 %)
- відсутні особливі риси, стати жертвою може будь-хто (19,9 %)

Інше: _____

16. Чи погоджуєтеся ви з тезою, що складно сформувати кримінологічне розуміння вуличної злочинності у зв’язку із високою латентністю явища?

так (27,3 %)

ні (10,2 %)

складно відповісти (62,5 %)

17. Чи охоче потерпілі співпрацюють зі слідством?

так, охоче (7,2 %)

переважно так (68,9 %)

зазвичай ні (21,7 %)

зовсім ні (2,2 %)

18. Які труднощі виникають під час досудового розслідування? (можливо обрати декілька варіантів)

- ❖ відсутність відео з камер спостереження (60,5 %)
- ❖ неявка свідків (47,6 %)
- ❖ відмова потерпілого (його представника) від обвинувачення (32,4 %)
- ❖ недопустимість чи неналежність доказів (20,5 %)
- ❖ складнощі для сторін, пов'язані з порядком збирання доказів (22,2 %)
- ❖ неповнолітні потерпілі (батьки прагнуть уникнути вторинної віктимізації та не повідомляють обставини) 21,1 %
- ❖ надмірне навантаження та обмежені людські ресурси (29,2 %)

19. Конкретизуйте найпоширеніші, на Вашу думку, причини недопустимості доказів (можливо обрати декілька варіантів):

- ❖ надання свідками пояснень телефоном (26,3 %)
- ❖ проживання свідків не за місцем реєстрації (зміна місця проживання, у т. ч. виїзд за межі України) у контексті ч. 4 ст. 95 КПК (33,5 %)
- ❖ порушення процедури одержання доказів (23,5 %)
- ❖ неналежне процесуальне оформлення ходу та результатів СРД/НСРД (15,1 %)
- ❖ порушення прав та свобод людини при проведенні процесуальної дії (11,7 %)
- ❖ показання з чужих слів (33 %)

Надати коментар: _____

** є елемент розгорнутої відповіді (респонденти надавали коментарі), проаналізовано у тексті дисертації*

20. Пов'язані з питаннями кваліфікації складнощі виникають під час (можливо обрати декілька варіантів):

- розмежування складів за ст. 186 та 187 ККУ (15,8 %)
- розмежування складів за ст. 185 та 186 ККУ (15,8 %)
- питання умислу (29,4 %)
- визначення характеру насильства (25,4 %)
- розмежування складів за ст. 115 та 121 ККУ (13,6 %)
- розмежування ч. 2 ст. 121 та 118 (124) ККУ (13 %)
- відмежування незакінченого замаху від закінченого (19,8 %)
- питання, пов’язані зі зміненим станом свідомості (31,1 %)

21. Чи вплинуло введення комендантської години на рівень вуличного насильства?

так, суттєвий вплив (16,9 %)

вплив незначний (20 %)

сприяло зменшенню кількості злочинів (23,5 %)

сприяло збільшенню кількості злочинів (3,3 %)

складно оцінити (36,3 %)

22. Як вплинули стабілізаційні відключення вуличного освітлення?

збільшили ризики, пов’язані з вуличним насильством (42,1 %)

зменшили ризики, пов’язані з вуличним насильством (6 %)

не вплинули (13 %)

складно відповісти (38,9 %)

23. Які заходи потенційно могли б знизити рівень вуличного насильства? (можливо обрати декілька)

- посилення патрулювання (32,8 %)
- покращення якості вуличного освітлення, зокрема використання блакитного освітлення (чинить заспокійливий вплив; яскравіше освітлюють простір) 50,3 %
- збільшення кількості камер спостереження (57,9 %)

- ❖ архітектурне перепланування середовища (недобудов, ділянок з низьким соціальним контролем) 11,5 %
- ❖ профілактика для ризик-груп вуличного насильства, тобто правопорушників (20,2 %)
- ❖ роз'яснення потенційних ризиків для ризик-груп вуличного насильства, громадян (12 %)
- ❖ постійна зайнятість підлітків у позашкільний час (позашкільні освітні заходи, гуртки, спортивні секції) 30,1 %
- ❖ психологічно-освітні заходи, спрямовані на виховання взаємоповаги та соціальної відповідальності для населення (21,9 %)
- ❖ посилення обмежень, пов'язаних із продажем алкоголю (за віком, у вечірні години) 26,8 %
- ❖ заходи, спрямовані на підвищення довіри до правоохоронних органів та судової системи, а також забезпечення невідворотності покарання (31,7 %)

Інше: _____

** є елемент розгорнутої відповіді (респонденти надавали коментарі), проаналізовано у тексті дисертації*

24. Чи погоджуєтеся Ви з тезою, що збільшення кількості патрулів здатне попередити (стримати) вуличну злочинність?

погоджуюсь (47,6 %)

не погоджуюсь (28,6 %)

не можу відповісти (23,8 %)

25. Чи погоджуєтеся з тезою, що особливості зовнішнього оздоблення будинків, під'їздів та вигляд прибудинкової території здатні впливати на відчуття безпеки?

так (52,7 %)

ні (14,1 %)

не можу сказати напевне (33,2 %)

26. Чи валідна теза про те, що планування архітектурного середовища (просторові фактори, інфраструктура) здатне впливати на рівень злочинності ?

так (40 %)

ні (16,2 %)

не можу відповісти (43,8 %)

27. Системи «Розумне місто», «Безпечне місто» продемонстрували на практиці свою ефективність?

так (41,8 %)

ні (13,2 %)

не інтегрована у роботу (45 %)

28. На Вашу думку дизайн планування («ворожа архітектура»), що зокрема спрямований на запобігання перебуванню безпритульних, здатний вплинути на підтримку порядку та безпеки на вулицях ?

так (16,8 %)

ні (4,3 %)

так, але це антисоціальна та жорстока політика (5,9 %)

ні, це антисоціальна та жорстока політика, яка не усуває первинну причину присутності на вулицях безпритульних (9,2 %)

ні, такий дизайн конкурує з нормами інклюзивності архітектури (0 %)

так, але такий дизайн не враховує потреб осіб з інвалідністю (3,8 %)

складно відповісти (60 %)

29. Чи вважаєте Ви, що «теорія розбитих вікон» має сенс (занедбане середовище сигналізує громадянам про низький рівень соціального контролю за територією та розв'язує руки для антисоціальної діяльності\вандалізму)

так (72,7 %)

ні (22,4 %)

важко відповісти (0,5 %)

50 на 50 (0,5 %)

інше (3,9 %).

30. Чи погоджуєтеся з тезою, що знизити загальну агресію населення та рівень вуличного насильства можливо засобами просторового планування (озеленення; виховання культури сортування сміття; мінімізація шумового забруднення міста; мінімізація домінування у дизайні бетонно-металевих конструкцій; посилення контролю за ділянками вулиць, де легше скоїти правопорушення та залишитися непоміченим тощо)?

так (38,9 %)

ні (15,1 %)

складно відповісти (43,8 %)

Надати коментар: _____

** є елемент розгорнутої відповіді (респонденти надавали коментарі), проаналізовано у тексті дисертації*

31. Зазначте, будь ласка, Ваше місце роботи:

Національна поліція України (60,2 %)

Прокуратура (0,6 %)

Служба безпеки України (1,6 %)

Адвокатура (0,6 %)

Судова система (1,7 %)

Пробація (34,8 %)

Інше (0,5 %).

Додаток В

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ ТА ВІДОМОСТІ ПРО АПРОБАЦІЮ РЕЗУЛЬТАТІВ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Бабійчук В. С. Актуалізація поняття вуличної злочинності. *Юридичний науковий електронний журнал*, 2024. № 6. С. 278–281. DOI https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-6/68

2. Бабійчук В. С. Актуальні підходи до розуміння віктимологічної складової вуличної насильницької злочинності. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*, 2025. Вип. 91. С. 13–19. DOI: https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.91.4.1

3. Бабійчук В. С. Морально-психологічні ознаки особи вуличного насильницького злочинця. *Нове українське право*, 2025. Вип. 4. С. 179 – 184. DOI: https://doi.org/10.51989/NUL.2025.4.21

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

4. Бабійчук В. С. Підходи до запобігання вуличній насильницькій злочинності: огляд урбаністичних теорій. *Актуальні проблеми протидії злочинності та корупції*: збірник тез Всеукраїнської науковопрактичної конференції (м. Харків, 17 лютого 2023 р.). Харків: Юрайт, 2023. С. 184–189.

5. Babiichuk V. Violent street crime victimization: approaching a better understanding of the issue. *Наука у мінливому світі: актуальні дослідження молодих науковців*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції іноземними мовами (м. Харків, 17 травня 2023 р.). Харків: НЮУ ім. Ярослава Мудрого, 2023. С. 11–16.

6. Бабійчук В. С. Підходи до розуміння насильницької злочинності: міжнародний вимір. *Кримінально-правова охорона безпеки людини, нації, світу: фундаментальність, трансдисциплінарність і ноонауковість*

убезпечення: матеріали VIII міжнар. наук.практ. конф. (м. Харків, 17 трав. 2024 р.). Харків: Право, 2024. С. 159-163.

7. Бабійчук В. С. Філософія вуличного насильства. *Юридична осінь 2025 року*: зб. тез доповідей та наук. повідомл. учасників міжнар. наук.-практ. конф. молодих учених та студентів (м. Харків, 14 листоп. 2025 р.) / за заг. ред. Д. В. Лученка. Х.: Нац. Юрид. Ун-т імені Ярослава Мудрого, 2025. С. 414 – 416.